

Приватний вищий навчальний заклад
«Львівський університет бізнесу та права»
Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САВЧУК МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

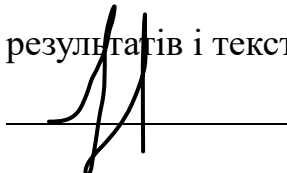
УДК 343.985:343.326:662.15] (477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ,
ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 М. В. Савчук

Науковий керівник **Ортинський Володимир Львович**, доктор юридичних
наук, професор, Заслужений юрист України

Львів – 2019

АНОТАЦІЯ

Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019.

Дисертація присвячена комплексному науковому і прикладному завданню щодо оптимізації діяльності слідчих підрозділів Служби безпеки України з розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв.

Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що однією з найважливіших проблем сучасного політичного стану України є виконання вимог ст. 17 Конституції України щодо гарантування миру та безпеки від терористичних актів, які, починаючи з 2014 р., набувають все більш масштабних і небезпечних форм. За останні чотири роки суттєво змінилася динаміка зазначених правопорушень у структурі злочинів проти громадської безпеки (терористичний акт – ст. 258 КК України). Зокрема, 2013 р. зареєстровано 4 злочини; 2014 р. – 1499; 2015 р. – 1295; 2016 р. – 1865; 2017 р. – 1286; 2018 р. – 1385 злочинів. Водночас кількість кримінальних проваджень, переданих до суду, становить близько 25% від загальної кількості розслідуваних, що засвідчує про необхідність удосконалення методики розслідування зазначених злочинів та тактики проведення відповідних слідчих (розшукових) дій.

У цьому контексті основною проблемою для України є те, що з початком російської агресії 2014 р., зокрема анексії Криму, а також безпосередньої участі збройних формувань РФ на Сході України у терористичній діяльності і прямого керівництва незаконними збройними

формуваннями на Донбасі, масштабні терористичні акти головно вчиняються з використанням вибухових пристроїв, які постачає воєнно-промисловий комплекс РФ, із політичною метою та залученням спеціально створених терористичних держав – ДНР та ЛНР. Це, своєю чергою, створює труднощі щодо їх виявлення та розслідування, зокрема у рамках нового КПК України (2012 р.), який зазнав суттєвих змін, а відтак спричинив окремі колізії щодо діяльності оперативних та слідчих підрозділів. Отже, основним завданням дисертаційної роботи є розроблення й удосконалення методики і тактики розслідування терористичних актів.

Перший розділ «Криміналістична характеристика терористичних актів та методики розслідування» присвячено проблемам розроблення наукової теорії поняття та змісту терористичної діяльності, методики розслідування, окресленню криміналістичної характеристики зазначених злочинів.

Дослідження поняття і змісту розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, ґрунтується на напрацюваннях учених радянського періоду, а також сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців.

Доведено, що на сучасному етапі науковці і практики сформували окрему теорію розслідування злочинів (проти громадської безпеки), терористичних актів як систему організаційно-правових і тактичних дій, яка потребує постійного удосконалення з уваги на сучасне реформування законодавства і правоохоронної системи та політичного розвитку суспільства.

Підтверджено, що для ефективного розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, співробітникам слідчих підрозділів необхідно досконало знати політичну складову цього явища, міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти, що регламентують протидію зазначеним злочинам, тощо.

Розроблено криміналістичну характеристику терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв. Визначено й описано на якісно-кількісному рівні відомості про елементи злочинів, що вчиняються

терористичними групами та організаціями: стан, структуру та динаміку, спосіб підготовки, вчинення та приховування зазначених злочинів, окреслено коло осіб, які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв.

Встановлено, що особливістю терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, є слідова картина, яка складається зі сукупності матеріальних та ідеальних слідів, які відображають механізм вчинення злочину й утворюють ідеальні сліди в пам'яті осіб, матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо.

Зроблено висновок, що терористичні акти вчиняються з використанням вибухових пристроїв (100%) фугасної або кумулятивної дії, які постачає воєнно-промисловий комплекс РФ для терористів на окуповані території України з подальшим контрабандним переміщенням через український кордон на територію нашої держави (80%), вибухових пристроїв, викрадених військовими у зоні ООС або зі складів Збройних сил України (20%). Ця злочинна діяльність має високий політичний характер, відтак для розслідування таких злочинів необхідне наукове розроблення методики діяльності слідчих підрозділів.

У другому розділі «Організаційні засади забезпечення досудового розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв» розглянуто створення наукової теорії організації планування розслідування, визначення типових слідчих ситуацій та організації міжнародного співробітництва під час розслідування терористичних актів.

Доведено, що планування слід розглядати як метод організації досудового розслідування, суть якого полягає у творчій розумовій діяльності слідчого щодо створення уявної організаційної моделі розслідування конкретного злочину, змістом якої є визначення порядку, строковості, сил та засобів, які слід використати під час встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та під час їх безпосереднього доказування.

З метою вдосконалення планування розслідування зазначених злочинів визначено певну структуру, яка складається з низки взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу і характеризуються

такими чинниками, як: оцінка первинної інформації про злочини; побудова слідчих версій вчинення злочинів; визначення обставин, що підлягають установленню в процесі розслідування злочинів; визначення необхідних слідчих (розшукових) дій, послідовності їх проведення та виконавців; налагодження взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій; використання допомоги спеціалістів у процесі розслідування злочинів.

У дисертації визначено й запропоновано основні типові слідчі ситуації при вчиненні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, що дасть змогу окреслити напрями з удосконалення використання засобів, методів та слідчих (розшукових) дій як алгоритму дій із виявлення таких терористичних актів – від отримання початкової інформації щодо ознак зазначеного злочину (факту вчинення, слідів, предметів, документів, інформації та інших даних) до її процесуальної оцінки. Залежно від слідчої ситуації розроблено тактичні завдання щодо визначення та проведення слідчих (розшукових) дій.

У роботі доведено, що невід'ємною складовою вдосконалення досудового розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, є впровадження нових підходів до зміцнення міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях. Таку взаємодію розглянуто як процес безумовного інформаційного забезпечення їх діяльності, що суттєво поліпшує процес розслідування терористичних актів. Відтак основною формою такої взаємодії є інформаційна підтримка та виконання процесуальних та пошукових заходів.

Вивчення практичної міжнародної правоохоронної діяльності засвідчує, що зазвичай правовою підставою реалізації заходів міжнародного співробітництва при розслідуванні терористичних актів є багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, що мають універсальну дію, які нині потребують удосконалення.

Доведено, що напрямом удосконалення форм такої співпраці є використання слідчими допомоги засобами Інтерполу і Європолу, а також спрощення процедури виконання доручень та запитів.

У розділі третьому «Тактичне забезпечення провадження слідчих (розшукових) дій під час розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв» акцентовано на окремій методиці розслідування, тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, що стосуються терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв.

На основі наукових досліджень розроблено алгоритм дій для ефективного початкового етапу розслідування зазначених злочинів (згідно з визначеними слідчими ситуаціями) та вирішення окреслених завдань, що полягає у проведенні комплексу слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Вивчення теорії і практики, а також результати власних досліджень дали змогу виокремити тактичні особливості деяких слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду документів, допиту та призначення судових експертиз), що стосуються розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв.

Доведено, що невідкладною слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події, огляд трупів та живих осіб, спрямований на виявлення і вилучення різних слідів із залученням широкого кола спеціалістів; техніків-криміналістів та вибухотехніків, судово-медичних експертів, дозиметристів, фахівців у галузі будівництва, саперів військових частин, спеціалістів у галузі вибухової техніки МНС та ін.

У рамках дослідження розроблено та запропоновано тактику використання методів огляду місця події в приміщеннях, транспортних засобів, на відкритій місцевості, окреслено порядок вилучення і транспортування речових доказів.

Визначено тактику допиту потерпілих і свідків та впізнання з урахуванням їх стресових психологічних станів, спричинених вибухом, та залученням психологів. Під час допиту підозрюваного необхідно застосовувати тактичні прийоми психологічної переваги та пред'явлення матеріалів відеоспостереження та інших доказів.

Визначено основні види негласних слідчих (розшукових) дій та тактику їх проведення оперативними підрозділами за дорученням слідчого з метою встановлення всіх учасників злочинів, місця їх перебування, відстеження переговорного процесу підготовки, вчинення та приховування злочину.

Окреслено тактичні особливості залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій та судових експертиз: вибухотехнічних пожежно-технічних, криміналістичних; судово-медичних; дослідження речових доказів; одорологічних; почеркознавчих; експертизи комп'ютерів, носіїв та технологій; експертизи матеріалів, засобів відео- та звукозапису; ґрунтознавчих тощо.

Огляд й узагальнення літературних джерел, а також результати власних досліджень дали змогу стверджувати про низький рівень діяльності слідчих підрозділів із розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, що призводить до постійного зменшення кількості кримінальних проваджень, переданих до суду (25%) від зареєстрованих. Вирішення цієї проблеми ймовірно за умови розроблення тактичного забезпечення щодо проведення слідчих (розшукових) дій.

Відтак у роботі удосконалено положення про криміналістичні рекомендації щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв: обшуку, освідування особи, допиту, впізнання, судових експертиз.

Удосконалено також положення щодо особливості тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв з метою встановлення осіб терористів та відстеження процесу підготовки та вчинення злочину.

Ключові слова: терористичний акт; вибухові пристрої; організація розслідування, міжнародне співробітництво; слідчі (розшукові) дії; тактичне забезпечення; тактичні прийоми.

ANNOTATION

Savchuk M. V. Organizational and Tactical Support of the Investigation of Terrorist Acts Committed with the Use of Explosive Devices. – Qualifying scientific research on the rights of the manuscript.

The Thesis for a Candidate Degree in Law, in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; forensic examination; operative search activity. – Private higher education institution «Lviv University of Business and Law», Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2019.

The research is devoted to the complex scientific and applied task of optimizing the activity of investigation units of the Security Service of Ukraine for investigation of terrorist acts committed with the use of explosive devices.

The urgency of scientific research is due to the fact that one of the most important problems of the current political situation in Ukraine is the fulfillment of the requirements of Art. 17 of the Constitution of Ukraine concerning the guarantee of peace and security against terrorist acts, which, starting from 2014, are becoming increasingly large and dangerous forms. Over the past four years, the dynamics of these offenses in the structure of crimes against public security has significantly changed (terrorist act – Article 258 of the Criminal Code of Ukraine). In particular, in 2013 there were 4 crimes registered; 2014 – 1499; 2015 – 1295; 2016 – 1865; 2017 – 1286; 2018 – 1385 crimes. At the same time, the number of criminal proceedings transferred to the court is about 25% of the total number of investigations, which indicates the need to improve the methodology of investigation of these crimes and the tactics of conducting of relevant investigatory (search) actions.

In this context, the main problem for Ukraine is that with the beginning of Russian aggression in 2014, in particular the annexation of the Crimea, as well as the direct involvement of RF armed forces in the East of Ukraine in the terrorist activities and direct management of illegal armed groups in the Donbas, large-scale terrorist acts are committed primarily with the use of explosive devices supplied by the military and industrial complex of the Russian Federation, for the political purpose and the involvement of specially created terrorist states – the DPR and LPR. This, in turn, raises difficulties in their detection and investigation, in particular within the framework of the new CPC of Ukraine (2012), which has undergone significant changes, and as a result has led to individual conflicts regarding the activities of operational and investigative units. Consequently, the main task of the research is to develop and improve the methodology and tactics of investigating of terrorist acts.

The first section «Forensic characteristics of terrorist acts and investigation methods» is devoted to the problems of developing the scientific theory of the concept and content of terrorist activity, the methodology of investigation, the outline of the forensic characteristics of these crimes.

The study of the concept and content of the investigation of terrorist acts committed with the use of explosive devices is based on the achievements of Soviet, as well as contemporary domestic and foreign scholars.

It is proved that at the present stage, scholars and practitioners have formed a separate theory of investigation of crimes (against public safety), terrorist acts as a system of organizational, legal and tactical actions, which requires constant improvement from the point of view of modern reform of the legislation and law-enforcement system and political development of society.

It is confirmed that for the effective investigation of terrorist acts committed with the use of explosive devices, investigating unit personnel need to know the political component of this phenomenon, international and domestic normative acts regulating the counteraction to said crimes, etc.

The forensic description of terrorist acts committed with the use of explosive devices has been developed. The qualitative and quantitative level is defined and described regarding the elements of crimes committed by terrorist groups and organizations: state, structure and dynamics, the way of preparation, execution and concealment of these crimes, the range of people who commit terrorist acts using explosive devices is outlined.

It has been established that the peculiarity of terrorist acts committed with the use of explosive devices is a «trail pattern» consisting of a set of material and ideal traces that reflect the mechanism of committing a crime and form the ideal traces in the memory of individuals, material traces-objects, traces -reflections, trace-substances, etc.

It is concluded that terrorist acts are committed with the use of explosive or accumulative explosive devices (100%) supplied by the military-industrial complex of the Russian Federation to terrorists in the occupied territories of Ukraine with the subsequent smuggling across the Ukrainian border to the territory of our state (80%), explosive devices stolen by the military in the zone of the OS or from the armed forces of Ukraine (20%). This criminal activity is of a high political nature, so the investigation of such crimes requires the scientific development of a methodology for investigating units.

In the second chapter Organizational principles of providing of pre-trial investigation of terrorism acts, committed with appliance of explosive devices» the creation of a scientific theory of organization of planning for investigation, the identification of typical investigative situations and the organization of international cooperation during the investigation of terrorist acts is considered.

It is proved that planning should be considered as a method of organization of pre-trial investigation, the essence of which is the creative mental activity of the investigator in creating an imaginary organizational model for investigation of a particular crime, the content of which is to determine the order, urgency, forces and means which should be used in determining the circumstances that are subordinated to be proven, and during their direct proving.

With intent to improve the planning of the investigation of mentioned crimes, a certain structure has been defined that consists of a series of interrelated elements that simultaneously serve as stages of this process and are characterized by factors such as: estimation of the primary information about crimes; construction of investigative versions of the crimes committing; determination of the circumstances that are subordinated to be established in the course of the investigation of crimes; determination of the necessary investigative actions, sequence of such actions conducting and performers; establishing interaction between the investigator and the employees of the criminal intelligence units regarding the conduction of secret investigative actions; appliance of specialists help in the process of crimes investigation.

The dissertation defines and proposes the main typical situations of investigation in the commission of terrorist acts with appliance of explosive devices. It will give an opportunity to outline the ways of improvement of the appliance of means, methods and investigative actions as an algorithm for detecting such terrorist acts – from obtaining initial information concerning the features of the specified crime (deed, traces, objects, documents, information and other data) to its procedural assessment. Depending on the investigative situation, tactical tasks have been developed for identification and conduction of investigative actions.

It is proved in the work that the introduction of new approaches to strengthening international cooperation in criminal proceedings is an integral part of improving the pre-trial investigation of terrorist acts committed with the appliance of explosive devices. Such interaction is considered as a process of absolute informational assurance of their activities, which significantly improves the process of investigation of terrorist acts. Therefore, the main form of such interaction is the informational support and execution of procedural and search activities.

The study of practical international law enforcement activities confirm that, as a rule, the legal basis for realization of international cooperation measures

in the investigation of terrorist acts are multilateral international agreements on international legal aid and other forms of international cooperation in criminal proceedings that have a universal effect, that need an improvement nowadays.

It is proved that the direction of improving the forms of such cooperation is the application of help by investigators by means of Interpol and Europol, as well as simplification of the procedure for execution of mandates and requests.

The third chapter «Tactical provision of investigative (search) actions in the course of investigation of terrorist acts committed by using explosive devices» emphasizes the separate methods of investigation, as well as tactics of conducting separate investigative (search) actions in criminal proceedings related to terrorist acts committed with the use of explosive devices.

On the basis of scientific research, an algorithm of actions for an effective initial stage of the investigation of the mentioned crimes (according to the determined investigation situations) and the solving of the above tasks, consisting in conducting a complex of investigative (search) actions and secret investigative (search) actions, has been developed.

The study of theory and practice, as well as the results of the research, made it possible to distinguish tactical peculiarities of some investigative (search) actions (search, examination of documents, questioning and appointment of forensic examinations) related to the investigation of terrorist acts by using explosive devices.

It is proved that an urgent investigative (search) action is a review of the place of the event, a survey of corpses and living persons, aimed at detecting and removing various traces with the involvement of a wide range of specialists: criminologists and explosives technicians, forensic medical experts, meter men, specialists in the field of construction, field engineers of military units, experts in the field of explosive technique of the Ministry of Emergencies, etc.

As part of the study, the tactics of using the methods of reviewing the place of the event at the statistical and dynamic stages in the premises, vehicles, and in

the open areas is developed and proposed, and the procedure for the extraction and transportation of material evidence is outlined.

The tactics of interrogation of victims and witnesses and identification based on their stressful psychological states caused by an explosion, with the involvement of psychologists, is determined. During the interrogation of the suspect, it is necessary to apply tactical techniques of psychological superiority and present the materials of video surveillance and other evidence.

The main types of secret investigative (search) actions and tactics of their carrying out by the operational units by the instructions of the investigator are determined in order to establish all the participants of the crime, their place of stay, track the negotiation process of preparing, committing and concealing the crime.

The tactical features of involving specialists during investigative (searching) measures and forensic examinations are highlighted: blasting-technical, fire-technical, forensics; forensic-medical examination; examining of physical evidence; criminalistic odorology, graphology (document examination); computer expertise, data medium and technologies; expertise of materials, means of video and audio recording, pedology, etc.

The review and synthesis of literary sources as well as the results of our own researches allowed us to state the low level of activity of investigative units in the investigation of terrorist acts which were committed by the use of explosive devices, which leads to a continuous decrease in the number of criminal proceedings handed over to the court (25%) of the registered ones. The solution to this problem, most likely, is possible by the development of tactical support of the investigative (searching) measures.

Thus, the provisions on forensic recommendations on the tactics of conducting individual investigative (searching) measures – search, interrogation, identification, forensic examinations – during pre-trial investigation of terrorist acts with the use of explosive devices are improved.

It is also improved provisions regarding to the tactics of conducting separate secret investigation (searching) measures during pre-trial investigation of terrorist acts with the use of explosive devices in order to identify terrorists and track the process of preparing and committing of crime.

Key words: terrorist act, explosive devices, organization of investigation, international cooperation, investigative (searching) measures, tactical support, tactical methods.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Савчук М. В. Криміналістична характеристика способів вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород: УНУ, 2017. № 4. С. 295–289.

2. Савчук М. В. Питання організації планування розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Херсон: ХДУ, 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 144–147.

3. Савчук М. В. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889. С. 144–147.

4. Савчук М. В. Правові основи міжнародного співробітництва під час досудового розслідування терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Ужгород: УНУ, 2018. № 49. Т. 2. С. 158–161.

5. Савчук М. В. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 145–148.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Савчук М. В. Характеристика вибухових пристроїв, що використовуються для вчинення терористичних актів. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 1 грудня 2017 р.). Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 310–312.

7. Савчук М. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування терористичних актів, з використанням вибухових пристроїв. *Проблеми*

застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22 грудня 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 336–340.

8. Савчук М. В. Судова експертиза як джерело інформації у розслідуванні терористичних актів з використанням вибухових пристроїв. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12–13 січня 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 100–104.

9. Савчук М. В. Вибухотехнічна експертиза у кримінальних провадженнях терористичних актів, вчинених з використання вибухових пристроїв. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 лютого 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 99–103.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ТА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ	27
1.1 Стан наукового розроблення поняття терористичних актів та методики розслідування.....	27
1.2 Криміналістична характеристика терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв	47
1.3 Типова «слідча картина» терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв	79
1.4 Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв	94
Висновки до першого розділу	106
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	108
2.1 Організація планування досудового розслідування терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв.....	108
2.2 Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв.....	121
2.3 Міжнародне співробітництво під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв.....	129
Висновки до другого розділу	139
РОЗДІЛ 3	
ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ	

ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	141
3.1 Тактика огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв	141
3.2 Тактика окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв	155
3.3 Тактика окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв	176
3.4 Тактичні особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв	188
Висновки до третього розділу	198
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	206
ДОДАТКИ	236

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГСУ – Головне слідче управління
- ГПУ – Генеральна прокуратура України
- ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЗСУ – Збройні сили України
- ККУ – Кримінальний кодекс України
- КПКУ – Кримінальний процесуальний кодекс України
- МВС – Міністерство внутрішніх справ
- МЗСУ – Міністерство оборони України
- МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій
- НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії
- ОЗГ – організована злочинна група
- ЗО – злочинна організація
- ОРД – оперативно-розшукова діяльність
- ОТЗ – оперативно-технічні заходи
- РНБО – Рада національної безпеки та оборони
- СБУ – Служба безпеки України
- СОГ – слідчо-оперативна група
- ООН – Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Гарантування миру та безпеки – одна з вимог Конституції України (ст. 17), що, своєю чергою, є актуальним для кожної держави світу. На початку ХХІ ст. небезпека тероризму не тільки не знизилася, а й посилилася, набуваючи все більш масштабних і небезпечних форм. До 2014 р. Україна вважалася країною із найменшим ризиком у цій сфері, де тероризм як соціальне явище на той час мав вияви, характерні для початкової стадії його розвитку. Однак із російською анексією Криму та безпосередньою терористичною діяльністю на Сході України наша держава постійно відчуває загрозу терористичних актів. З цього часу суттєво змінилася і динаміка зазначених правопорушень у структурі злочинів проти громадської безпеки (терористичний акт – ст. 258 КК України). Зокрема, 2013 р. було зареєстровано 4 злочини; 2014 – 1499; 2015 – 1295; 2016 – 1865; 2017 – 1286; 2018 р. – 1385. Водночас кількість переданих до суду кримінальних проваджень становить близько 25% від загалом розслідуваних*. Це вкотре засвідчує глобальний характер поширення тероризму та необхідність розроблення організаційно-тактичного забезпечення досудового розслідування зазначених злочинів.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи стали праці українських і зарубіжних учених: В. Н. Агинського, А. Ю. Аполлонова, І. І. Артамонова, М. І. Асташова, В. П. Бахіна, Л. В. Бертовського, Р. З. Боршигова, С. І. Винокурова, В. П. Власова, Ю. М. Дільдіна, А. М. Єгорова, З. І. Кірсанова, І. П. Кравця, Н. П. Ландишева, В. В. Літвіна, В. В. Мартинова, М. А. Михайлова, Р. В. Мельника, І. Д. Моторного, О. В. Сав'юка, М. О. Селіванова, Л. А. Соя-Серка, В. О. Стекольникова, І. П. Пантелєєва, В. М. Плескачевського, М. А. Погорецького, А. С. Подшибякіна, В. В. Поліщука, В. А. Ручкіна, А. Ю. Семенова, Є. Н. Тихонова, А. А. Топоркова, А. А. Шмирева та ін.

* Єдиний звіт ГПУ України щодо діяльності підрозділів СБУ за 2013–2018 рр. К.: ГПУ. 250 с.

Попри безсумнівну значущість напрацювань перелічених науковців, варто констатувати, що після реформи кримінального процесуального законодавства (2012 р.) процес розслідування злочинів та залучення оперативних підрозділів до проведення слідчих (розшукових) дій та інші зазнали кардинальних змін. Отже, наведене зумовлює необхідність подальших розробок у цій сфері, а відтак свідчить про актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до положень розділу 4 Стратегії сталого Розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Концепції боротьби з тероризмом, схваленої Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. № 230/2013, Постанови НАН України від 20.12.2013 р. № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права» протокол № 51/3 від 29 жовтня 2015 року; уточнена - протокол №7 від 25 лютого 2016 року.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи – комплексний аналіз теоретичних і практичних положень та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення організаційно-тактичного забезпечення розслідування терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв.

Для досягнення окресленої мети сформульовано такі основні *завдання*:

– визначити стан наукового розроблення поняття тероризму та методики його розслідування;

- надати криміналістичну характеристику терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;
- розкрити типову «слідчу картину» терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв;
- охарактеризувати особу злочинця, що вчиняє терористичні акти з використанням вибухових пристроїв;
- з'ясувати особливості організації планування досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;
- виокремити слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;
- проаналізувати основні форми міжнародного співробітництва у досудовому розслідуванні терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв;
- окреслити тактичні завдання огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;
- визначити тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв;
- висвітлити тактику проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв;
- розкрити особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини та закономірності, що виникають у процесі досудового розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв.

Предмет дослідження – організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить *діалектико-матеріалістичний* метод, що сприяв розумінню об'єкта

дослідження у контексті поєднання потреб науки і практики, методи *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), що дало змогу детальніше усвідомити зміст задекларованих питань (у всіх розділах дисертації). У дослідженні використовувалися *спеціально-правові методи: порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального і процесуального права, наукових категорій, визначень та підходів (підрозділи 1.2–1.4, 2.1–2.3, 3.1–3.4); *історико-правовий* – з метою розкриття змісту ключових понять («тероризм», «криміналістична характеристика», «міжнародне співробітництво» тощо), а також осягнення розвитку наукових поглядів на окремі проблемні аспекти (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 3.1–3.4); *догматичний* – у межах тлумачення правових та криміналістичних категорій (у всіх розділах дисертації); *системного аналізу* – для комплексного узагальнення ознак тероризму та діяльності з розслідування його проявів (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4, 2.1–2.3, 3.1–3.4.2); *системно-структурний* – сприяв визначенню завдань органів досудового розслідування СБУ у розслідуванні вказаної категорії злочинів (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.4); *статистичний* – задля ілюстрації теоретичних висновків на основі даних державної і відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків, що ґрунтуються на підсумках анкетування працівників органів досудового розслідування (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та довідкові дані ГПУ, СБУ, Інтерполу, аналітичні матеріали кримінальних проваджень із розслідування терористичних актів за 2013–2017 рр.; узагальнені результати анкетування 150 слідчих СБУ з різних регіонів України; наукові та довідкові видання, законодавча й відомча нормативна база з питань регулювання діяльності з розслідування зазначених злочинів.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації сформульовано низку нових положень і висновків, які мають вагоме значення для теорії

кримінального процесу й юридичної практики. До найбільш суттєвих із них належать такі:

уперше:

– сформовано криміналістичну характеристику терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, відповідно до якої основними структурними елементами є: особа злочинця; предмет злочинного посягання; спосіб підготовки, вчинення та приховування злочинів; слідова картина злочинів;

– визначено обставини, що негативно впливають на процес розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, до яких належать: висока конспірація під час підготовки та вчинення злочину; всебічна підтримка терористичної діяльності деякими зарубіжними державами та міжнародними терористичними організаціями тощо.

– встановлено основні ознаки організованих злочинних груп, що вчиняють терористичні акти в Україні, за ознаками: соціально-політичними, національними, згуртованості, стійкості, розподілом ролей, способів прикриття тощо;

– обґрунтовано, що спосіб вчинення терористичних актів пов'язаний із переміщенням вибухових пристроїв військово-промислового комплексу через кордон, викрадених із території проведення ООС та складів ЗСУ;

– окреслено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв залежно від наявної доказової та орієнтуючої інформації в органах досудового розслідування;

удосконалено:

– типові ознаки особи злочинця, який вчиняє терористичні акти із використанням вибухових пристроїв, за критеріями: віку, національності, освіти, соціального становища, психологічного стану тощо;

– положення щодо організації проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв із залученням

експертів (спеціалістів), зокрема: вибухотехнічних, судово-медичних, судово-біологічних, криміналістів, пожежників та ін.;

– наукові положення щодо планування розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, на основі яких встановлено необхідність створення спеціальних слідчо-оперативних груп; введення у загальний план слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

дістали подальший розвиток:

– рекомендації щодо ефективної реалізації міжнародної правової допомоги під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;

– криміналістичні рекомендації щодо використання окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв: обшуку, освідчування особи, допиту, впізнання, судових експертиз;

– особливості тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;

– тактичні рекомендації щодо призначення та проведення судових експертиз за кримінальним провадженням під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, зокрема криміналістичних, вибухотехнічних, судово-медичних тощо.

Практичне значення отриманих результатів у тому, що вони можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для подальшої розробки науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо діяльності слідчих органів;

– правотворчій діяльності – з метою вдосконалення відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України;

– правозастосовній діяльності – задля підвищення ефективності слідчих підрозділів правоохоронних органів України у розслідуванні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв;

– навчальному процесі – у рамках підготовки підручників і посібників, викладання навчальної дисципліни «Криміналістика», «Кримінальний процес».

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, є особистим дослідженням, а отримані результати мають наукову новизну.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати роботи обговорено на засіданнях кафедри Львівського університету бізнесу і права. Підсумки наукових досліджень, висновки та пропозиції за дисертацією оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 1 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання» (м. Львів, 22 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 12–13 січня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 16–17 лютого 2018 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції за результатами дослідження викладено у дев'яти наукових статтях, із яких п'ять публікації – в наукових фахових юридичних виданнях (зокрема, одна – у зарубіжному виданні) та чотири – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами; переліку умовних скорочень; вступу; трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів; висновків; списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінок, із яких 186 – основний текст, 30 – список використаних джерел (299 найменувань), 23 – додатки.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ТА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1 Стан наукового розроблення поняття терористичних актів та методики розслідування

На початку ХХІ ст. світове співтовариство зіткнулося з надважливою проблемою – тероризмом, що постійно посилюється, набуваючи все більш масштабних і небезпечних форм. За даними Глобального індексу тероризму, у світі за період із 2000 до 2015 року внаслідок вчинення близько 70 тис. терористичних актів загинуло понад 170 тис. осіб. Зокрема, майже щороку тенденція тяжіє до зростання цих показників: 2000 р. у терактах загинуло 3329 осіб, 2014 – 32658; 2015 р. – 29376 осіб. У 2015 р. тероризм, що вкрай негативно позначається на добробуті країн, сягнув популярних туристичних напрямків: Індії (8 місце), Єгипту (9), Філіппін (12), Туреччини (14), Таїланду (15), Кенії (19), Китаю (23), Росії (30), Ізраїлю (33) та Індонезії (38). Ця злочинна діяльність та боротьба з нею спричиняють значні фінансові втрати та перерозподіл ресурсів держави. Найбільший обсяг матеріальних збитків від терористичних актів по всіх країнах зафіксовано 2014 р. – понад 105,4 млрд. дол. США (у 2015 р. вони становили 89,6 млрд. дол. США, а 2000 р. – близько 5,3 млрд. дол. США). Також це явище створює додаткові ризики для міжнародного бізнесу, туризму та транспортних перевезень. Річні витрати держав G20 на захист від тероризму у 2014 р. оцінювалися у 117 млрд. дол. США [1, с. 2–3].

Нині Радою Безпеки ООН до зведеного санкційного переліку внесено 57 організацій, які визнано терористичними. В ЄС, крім зазначеного списку, діє ще перелік, затверджений Радою ЄС, що охопив 22 терористичні організації. Державний департамент США наразі включив до переліку міжнародних терористичних організацій 61 організацію. У Великій Британії такі списки готують співробітники Міністерства внутрішніх справ і передають

на затвердження до парламенту країни. Станом на грудень 2016 року до відповідного списку внесено 71 міжнародну (іноземну) і 14 ірландських організацій, проти яких та їх членів застосовані численні санкції (зокрема, блокування рахунків, активів, заборони на торгівлю та контакти з їхніми лідерами тощо), здійснюються антитерористичні заходи [2, с. 2].

Останніми роками простежується тенденція до збільшення кількості терористичних актів саме в Україні. Із початком російської агресії 2014 р., зокрема анексії Криму, а також безпосередньої участі збройних формувань РФ на Сході України у терористичній діяльності і прямому керівництві незаконними збройними формуваннями на Донбасі, масштабні терористичні акти головно вчиняються з використанням вибухових пристроїв, які постачає воєнно-промисловий комплекс РФ. Водночас із зазначеними подіями зазнала змін і динаміка злочинів проти громадської безпеки (терористичний акт – ст. 258 КК України). Якщо 2013 р. таких злочинів було зареєстровано 4, то 2017 р. уже 1385 злочинів. Попри це, кількість переданих до суду кримінальних проваджень становить не більше 5% від загальної кількості розслідуваних [181].

У 2014 р. Україна у рейтингу терористичної небезпеки (із початком російської агресії) перемістилася з 51 на 12 місце, а 2015 р. – на 11 місце із 163 країн світу.

Дослідження поняття тероризму як суспільно небезпечного явища стало предметом активних наукових розвідок юридичних наук у другій половині ХХ ст., отримавши згодом кваліфікаційну характеристику в нормативно-правових актах.

Поняття тероризму в радянський період висвітлювалося у публікаціях Н. С. Беглової, І. П. Бліщенко, Т. С. Бояр-Созонович, В. В. Вітюка, Л. М. Галенської, О. В. Епель, С. А. Ефірова, В. П. Ємельянова, Н. В. Жданова, Ю. В. Землянського, Е. Ізетова, І. І. Карпеця, Н. Б. Крилова, У. Р. Латипова, Є. Г. Ляхова, Л. О. Моджорян, Л. В. Новікова, Ю. О. Решетова М. В. Семикіна та ін. Однак зазначені вчені тероризм розглядали здебільшого як злочинні акти з боку

екстремістських злочинних груп та їх членів, тобто вважався злочином, що кваліфікувався за ознаками бандитизму, які передбачені кримінальним законом.

У період незалежності України поняття тероризму висвітлювалось у працях П. П. Андрушка, Ф. Антипенка, В. О. Глушкова, В. К. Грищука, О. М. Джужі, О. С. Допілки, В. П. Ємельянова, Н. А. Зелінської, Ю. А. Іванова, В. В. Коваленка, О. М. Костенка, В. В. Крутова, В. А. Ліпкана, С. М. Мохончука, Д. Й. Никифорчука, Л. В. Новікової, М. В. Семикіна, М. І. Хавронюка, С. С. Яценко й інших.

У рамках вивчення поняття «тероризм» встановлено, що це складне, соціально-політичне, кримінологічне й кримінально-правове явище, що має безліч форм і способів вчинення, не всі з яких чітко закріплені в самостійних нормах кримінального законодавства. Не однозначно поняття «тероризм» характеризується у політиці, науці і законодавстві (міжнародному й національному), а також по-різному трактується на практиці.

У науковій літературі та практичній діяльності правоохоронних органів вживаються поняття «терор», «тероризм», «терористичний акт», які використовуються як синоніми і відображають основне поняття жорстокого насилля [43, с. 1446].

Поняття «терор» було ґрунтовно визначено в ХХ ст., походить із латинської мови (terror) і означає «страх», «жах» – найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення [259, с. 1338].

Як специфічний метод досягнення цілей поняття «терор» відомий із найдавніших часів і становить основу тероризму – складного соціально-політичного явища. Терор був звичайною практикою стародавніх квазірелігійних сект і громад, що використовували його як ефективний засіб для досягнення своїх, за правило, політичних цілей. Згадується, наприклад, рух зелотів, учасники якого 2000 років тому нерідко вдавалися до індивідуального терору в боротьбі з римськими завойовниками Стародавнього Ізраїлю. Цей термін увійшов у політичний лексикон Європи

у XIV ст., коли з латині на французьку мову були перекладені твори давньоримського історика Тіта Лівія [230, с. 51–52]. Термін «тероризм» застосовувався в період Французької революції в другій половині XIX ст., означав «правління жаху» й асоціювався з поняттям «терорист» як поважною особою [208, с. 12]. У тлумачному словнику слово «терорист» тлумачиться як прибічник і учасник актів індивідуального терору [202, с. 796].

На початку XXI ст. тероризм асоціюється насамперед із ісламськими фундаменталістами, яких підтримують радикальні режими Близького Сходу. Діяльність терористичних організацій ісламістів набуває міжнародних масштабів, використовуючи сучасні досягнення у сферах зв'язку, транспорту, озброєнь, і є загрозою для життя величезної кількості людей (знищення Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року, захоплення заручників під час спектаклю «Норд-Ост» у Москві, серія терактів у Лондоні, Парижі та інших містах Західної Європи) [273, с. 14].

У Міжнародній поліцейській енциклопедії (2010 р.) тероризм характеризується як діяльність, яка не має тотального, масового характеру і, за правило, здійснюється екстремістською групою чи організацією, наприклад, «Хамас», «Хесбола», «Аль-Каїда», «Тигри визволення Таміл Іламу» тощо [179, с. 1023].

Водночас Великий енциклопедичний юридичний словник (2012 р.) визначає терористичний акт як страх (жах) – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування, служб, особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних

політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [42, с. 907].

Варто наголосити, що 2014 р. організований тероризм переріс в окрему державу. Зокрема, 2004 р. з'явилася Міжнародна ісламістська терористична організація «Ісламська держава» (ІДІЛ), що розпочинала свій шлях як частина іншої терористичної групи – «Аль-Каїди» в Іраку. Через 10 років ІДІЛ стала протидержавним утворенням, яке контролювало територію площею 90 тисяч квадратних кілометрів в Сирії та Іраку із населенням 8 мільйонів людей, невеликі території в Афганістані, Єгипті, Ємені, Лівії, Нігерії, Сомалі, а також вела терористичну діяльність в Алжирі, Південному Кавказі, Лівані, Пакистані, Саудівській Аравії, Тунісі, Філіппінах і ін. З того часу Ісламська держава перестала бути просто терористичним угрупованням. Армія ІДІЛ нараховувала до 50 тисяч бойовиків, Ісламська держава має власну економічну структуру, суд, правоохоронну і податкову системи, освітні й медичні органи, навіть власну валюту – ісламський динар. Для протидії «Ісламській державі» був створений воєнний антитерористичний союз з міжнародною коаліцією держав Західної Європи та інших держав світу на чолі зі США. У результаті міжнародної антитерористичної операції «Ісламська держава» втратила 95% території в Іраку і Сирії, але й надалі існує і вчиняє терористичні акти [48, с. 2].

Загалом учені по-різному трактують поняття тероризму: як метод насильства шляхом індивідуальних терористичних актів (І. Бліщенко та М. Жданов) [49, с. 39]; як метод для досягнення політичної мети шляхом усунення, примушування або погрози насилля (Є. Александер) [271, с. 4]; продумане використання насильства або погрози насильством для досягнення політичної мети (Д. Джавіц та А. Рібікофф) [50, с. 7]; як форми вчинення умисних загальнокримінальних злочинів з метою спричинити паніку, безлад, зруйнувати громадський порядок, паралізувати протидію терору з боку громадськості та інтенсифікувати біди та страждання суспільства (Ф. Аречага) [30, с. 23]; спосіб згуртування агресивно налаштованих

прошарків організованої злочинності з розподілом на ієрархічні рівні і виокремленням лідерів, що не беруть участі у вчиненні терористичних актів, але спрямовані на дезорганізацію суспільства, залякування ширшої групи осіб, ніж безпосередні жертви, створення умов щодо унеможливлення протидії громадськості соціальному контролю, зокрема з використанням корумпованих зв'язків (В. А. Ліпкан) [156, с. 46]; як загальнонебезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій (В. С. Зеленецький та В. П. Ємельянов) [218, с. 10]; як форма нормальної війни (О. Белленс) [200, с. 445]; як форма революційного насильства (В. Вітюк та С. Ефіров) [47, с. 232]; форма організованого насильства, що є істотним елементом суспільних відносин (В. К. Грищук) [270, с. 50]; «реклама» бойової потужності своїх організацій, ідеології, руйнівних наслідків терористичних актів (Ю. В. Гаврилин, Л. В. Смирнов) [58, с.8]; як технологія терору та спосіб вирішення військових конфліктів (С. А. Ефіров) [89, с. 29].

У сучасній науці (2015 р.) існують три основні погляди на природу тероризму – з огляду на бойові прояви терористичної діяльності, кримінальні і соціально-політичні чинники. Відповідно до першої позиції, тероризм розглядається як специфічний вид збройних дій і визначається як «збройний конфлікт низької інтенсивності». Згідно з другою, наголошується на кримінальній складовій, відтак тероризм класифікується як вид кримінальної злочинності. За третьою – тероризм є видом політичної боротьби, що формується на основі соціально-політичного протесту [31, с. 33].

Варте уваги визначальне поняття тероризму, яке використовує Пентагон – протиправне застосування сили чи насильства революційною організацією проти індивідів або власності з метою справити тиск чи залякати уряд або суспільство нерідко в політичних чи ідеологічних цілях. Водночас Держдепартамент США розглядає тероризм як навмисне, політично мотивоване

наси́льство, спрямоване проти невійськових цілей субнаціональними групами чи таємними агентами держави.

Своєю чергою, у регламенті армії США № 190-52 записано: акт тероризму – вибіркоче застосування насильства чи погрози насильством, яке застосоване в політичних, релігійних чи ідеологічних цілях [30, с. 21].

Отже, у наведених визначеннях переважно акцентується на політичних цілях вчинення актів тероризму, якому приписуються винятково політичні мотиви.

Тимчасом, розглянувши деякі дисертаційні дослідження (2016 р.), очевидно, що в науці немає єдиної думки щодо розуміння поняття тероризму, його сутності, суб'єктів, цілей та мотивів. Дослідники переконані, що проблема не тільки в нечіткості визначення тероризму в науці та законодавстві, а й у складності й мінливості цього явища, відсутності єдиного підходу до його розуміння, яке залежить від різноманіття його проявів та виду. Належить зважати на систему поглядів, що характеризують виправдувальні насильницькі методи боротьби за свої інтереси, а також на засновану на цьому світогляді практику вчинення суспільно небезпечних діянь або загрозу їх учинення, що здійснюються з метою залякування суспільства або його частини та/або впливу на прийняття рішень державою, міжнародною організацією, фізичною або юридичною особою [278, с. 24].

Однак така позиція є дискусійною й абсолютно авторською. Аналізуючи погляди науковців різного періоду щодо поняття тероризму, ми дійшли висновку, що тероризм визначався як засіб досягнення мети (і злочинної, і для захисту правових основ громадян) із використанням розроблених сучасних досягнень (зброї, вибухових пристроїв та ін. засобів) із метою впливу на окреме суспільство або міжнародну спільноту, зумовлюючи відтак значний суспільний резонанс задля вирішення висунених вимог.

На цьому також наголошує В. К. Грищук, стверджуючи, що наведеним прикладам визначення тероризму, безсумнівно, притаманна певна односторонність та обмеженість. Учений доводить, що необхідно розрізнити

грані між діяльністю терористів з політичною метою і кримінальних злочинців, оскільки арсенал засобів, що використовується і тими, й іншими, доволі часто один і той самий: пограбування банків, захоплення заручників, викрадення засобів сполучення, вбивства тощо [270, с. 30].

Далі вчений зазначає, що інший негативний компонент сучасного тероризму, що відзначається практично усіма науковцями, – наявність елементів залякування, намагання створити соціальну і психологічну атмосферу страху, залякування або уряду, або представників тих чи інших соціальних прошарків, груп, партій, або населення загалом. У цьому, зокрема, полягає принципова відмінність тероризму від поодиноких політичних убивств [270, с. 30].

У практичній діяльності правоохоронних органів простежується 60% випадків виявлення фактів втягнення злочинців у терористичну діяльність, а також маскування таких злочинців під терористів (40%), що зумовлює плутанину щодо їх визначення.

Прикладом може слугувати такий випадок. 30 жовтня 2015 р. близько 22.50 у Львові на подвір'ї будинку міського голови Андрія Садового вибухнула граната РГД. Правоохоронці, які здійснювали охорону території біля помешкання мера Львова, затримали чоловіка, який кинув гранату на подвір'я родини Садових. Встановлено, що це 29-річний місцевий мешканець. У рюкзаку в нападника також виявили гранати. За попередньою інформацією, він начебто є бійцем одного із добровольчих батальйонів, які беруть участь в АТО. Затриманий заявив, що вчинив протиправні дії з хуліганських мотивів, позаяк незадоволений діяльністю місцевої влади [3, с. 12].

Деякі дискусійні питання щодо визначення тероризму розглянуто в міжнародних і вітчизняних законодавчих актах.

Зокрема, Європейське Економічне Співтовариство, яке організувалося з моменту підписання Римського договору, трансформувалося нині у державне утворення під назвою Європейський Союз і затверджено 1992 р. підписанням

Маастрихтських договорів. Прийняті Радою ЄС, Європарламентом або Єврокомісією норми європейського права мають, за правило, форму директив, які є обов'язковими для виконання у країнах-членах ЄС, але визначають тільки загальні положення, що потребують конкретизації після імплементації в національне законодавство [195].

Першим системним документом Євросоюзу є прийняття Конвенції по боротьбі з тероризмом (Страсбург, 27 січня 1977 р.), де було визначено діяння, які, зокрема, визнавалися як тероризм: а) правопорушення, що належать до застосування Конвенції по боротьбі зі злочинним захопленням повітряних суден (Гага, 16 грудня 1970 р.); б) правопорушення, що належать до застосування Конвенції по боротьбі зі злочинними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 23 вересня 1971 р.); в) тяжкі правопорушення, які полягають у замаху на життя, тілесну цілісність або свободу людей, які мають право міжнародного захисту, включаючи міжнародних представників; г) правопорушення, що містять захоплення заручників або незаконне позбавлення волі; д) правопорушення, що містять використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, бандеролей або посилок із небезпечним вмістом, пропорційно з тим, наскільки таке використання становить небезпеку для людей; е) спроба здійснення одного з вказаних правопорушень або участь як співника особи, що вчиняє або намагається вчинити таке правопорушення [195, с. 2].

Своєю чергою, 15.06.2001 р. Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом (ст. 1) доповнила такі незаконні дії, як діяння, спрямоване на те, щоб спричинити смерть будь-якої особи або іншої особи, що не бере активної участі у військових діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти йому тяжке тілесне ушкодження, а також завдати значної шкоди якомусь матеріальному об'єкту, так само, як організація, планування такого діяння, пособництво його вчиненню, підбурювання до нього, коли мета такого діяння з огляду на його характер чи контекст полягає в тому, щоб залякати населення, порушити суспільну

безпеку або змусити органи влади або міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення [289, с. 2].

Тимчасом поняття «терористичні злочини» вперше було визначено у Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з тероризмом» від 13 червня 2002 р., а також у праві Європейського Союзу у пп. 4.2.1. «Встановлені терористичні злочини» [228, с. 2].

Відповідно до Рамкового рішення про боротьбу з тероризмом, кожна держава – член Союзу зобов'язана вжити передбачених документом заходи, спрямовані на попередження і припинення терористичних актів, а також віддання під суд або видачу терористів [3, с. 2].

Поняття «терористичні злочини» також визначено у підписаній 2005 р. Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, яку ратифікувала Україна 31.07.2006 р., визнаючи, що терористичні злочини, незалежно від того, хто їх учинив, за жодних обставин є невинуватими міркуваннями політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого подібного характеру, а також пам'ятаючи зобов'язання всіх Сторін запобігати таким злочинам та, якщо їх учинено, здійснювати переслідування й забезпечувати покарання винних, беручи до уваги тяжкий характер таких злочинів» [115, с. 1].

Кримінальну відповідальність за фінансування тероризму встановила 9 грудня 1999 р. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Зокрема, за змістом цієї Конвенції, будь-яка особа чинить злочин, якщо вона будь-якими методами, прямо чи опосередковано, незаконно та умисно надає кошти або здійснює їх збір із наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані, повністю чи частково [174, с. 1].

На основі прийнятої Конвенції з метою запобігання та протидії використанню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму засновуються міжнародні організації (FATF – Financial Action Task on Money Laundering, Еґмонтська група – об'єднує фінансові розвідки різних

держав світу, створена дещо раніше – у червні 1995 р. з ініціативи фінансових розвідок Бельгії і США для боротьби з незаконними фінансовими операціями, Міжнародний валютний фонд), які застосовують різні санкції до тих урядів, що не вживають необхідних заходів у цьому напрямі. 31 грудня 2001 р. FATF, визнаючи виняткову необхідність протидії фінансуванню тероризму, до 40 рекомендацій щодо боротьби з відмиванням грошей додатково прийняла вісім спеціальних, у яких пропонує державам законодавчо встановити злочинний характер фінансування тероризму. У жовтні 2004 р. FATF приймає дев'яту спеціальну рекомендацію [193, с. 36].

Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 р. надає поняття щодо вибухової або іншої смертоносною зброї, що використовується під час тероризму: а) вибухова або запалювальна зброя чи пристрій, призначені або здатні заподіяти смерть, серйозне каліцтво або спричинити суттєві матеріальні збитки; б) зброя чи пристрій, призначені чи здатні заподіяти смерть, серйозне каліцтво або спричинити суттєві матеріальні збитки шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів або токсинів, або подібних речовин, чи радіації або радіоактивного матеріалу [175, с. 1].

2 лютого 2016 р. Єврокомісія опублікувала свої пропозиції щодо посилення боротьби з протидії тероризму в рамках Четвертої антитерористичної директиви з метою виключення можливості повторення листопадових подій 2015 р. у Парижі. Поправки стосуються надання повного доступу державним службам до банківської інформації, обмежень на використання карт передоплати і обмежень обігу готівки. Для забезпечення більшої прозорості Європейська Комісія планує увідповіднити роботу платформ щодо обміну віртуальних валют положенням Четвертої Директиви про протидію відмиванню грошей, що сприятиме ідентифікації користувачів. Комісія має за мету вивчити можливість поширення на платформи щодо обміну віртуальних валют, а також на провайдерів віртуальних гаманців правил ліцензування і нагляду, які визначає Директива про платіжні послуги.

Це дасть змогу значно посилити регулятивну дію Четвертої Директиви. Передбачалося водночас створення «чорного» списку (до 1 травня 2016 р.) країн із незадовільними антивідмивочними режимами, до яких необхідно застосовувати більш суворі процедури юридичної перевірки (*due diligence*), а також упровадження поправок до Четвертої Директиви, Директиви надання послуг другого платежу (*Second Payment Services Directive*) і Правил контролю готівкових коштів (*Cash Controls Regulation*). У кожній країні-члена ЄС існує можливість інтегрувати Директиву відповідно до місцевого законодавства, незалежно від готовності нових поправок. Із поточного бюджету ЄС на такі цілі заплановано витратити до 2020 року – 90 мільйонів євро на дослідження і ще півмільярда – на розробку [190, с. 2].

Своєю чергою, Модельний закон «Про боротьбу з тероризмом», прийнятий Міжпарламентським комітетом Республіки Беларусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки і Російської Федерації 16 червня 1998 р., визначає поняття тероризму як здійснення вибуху, підпалу чи інших дій, що створюють небезпеку загибелі людей, заподіяння значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, що вчинені організованою чи неорганізованою групою осіб із метою завдання шкоди суспільній безпеці, залякування чи примусу діями чи погрозами державних органів, міжнародних, комерційних, суспільних чи інших організацій, осіб чи групи осіб терористичних організацій, а також перешкоджання політичній чи іншій суспільній діяльності [179, с. 820].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (2003), тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я невинних людей або погрози вчинення злочинних дій для досягнення злочинних цілей [219, с. 1].

Дослідження наукових публікацій у галузі кримінального права засвідчило, що такі вчені, як Д. С. Азаров [188], Ю. В. Баулін [140],

В. І. Борисов [140], С. Б. Гавриш [140], В. К. Гришук [188], О. М. Джужа [188], М. І. Мельник [141], В. В. Сташис [141], В. Я. Тацій [140], М. І. Хавронюк [141], наводять кримінально-правову характеристику злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, розглядаючи їх окремо один від одного, згідно з порядком розташування відповідних розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Автори кримінального права Харківського національного університету внутрішніх справ окреслюють правове поняття кваліфікації тероризму як злочину у двох формах: 1) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; 2) погроза вчинення зазначених дій [143, с. 295].

Варто зауважити, що за українським законодавством, визначення тероризму охоплює перелік конкретних діянь, зазначених у міжнародних правових актах. У законодавстві, зокрема, враховано окремі діяння, що наводяться у частині другій прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 18 травня 2010 р. № 2258-VI, а саме: планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; пропаганда і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму [288, с. 149].

Деякі дослідники, здійснюючи порівняльну характеристику тероризму, доходять висновку, що у кримінальних кодексах низки держав злочини терористичного характеру не згадуються взагалі (відповідальність за них

передбачена окремими законами (наприклад, в Італії – Законом про боротьбу з тероризмом і підривною діяльністю) або держави виконують міжнародні зобов'язання щодо боротьби з тероризмом безпосередньо на підставі положень антитерористичних конвенцій [279, с. 940]. Але загалом тероризм і діяльність, пов'язана з ним, визнаються злочином у кримінальному законодавстві усіх європейських країнах континентальної системи права.

Відтак використовуються різні підходи до цього поняття. Зокрема, КК Франції визначає акти тероризму як загальнонебезпечні діяння (до 1986 р. французьке кримінальне право не розглядало тероризм як самостійний вид злочинів) і відносить до них 10 складів злочинів за умови вчинення їх із метою істотно порушити громадський порядок шляхом залякування чи терору (особливістю нормативного урегулювання у цій сфері є відсутність кримінальної відповідальності за фінансування тероризму, яка передбачена окремим законом). Відповідальності за терористичні злочини присвячений спеціальний розділ четвертої книги КК Франції: глава 1 «Про терористичні акти» (ст.ст. 421-1–421-4), глава 2 «Особливі положення» (ст. 422-1–422-5). У першій главі наводиться поняття тероризму і містяться норми, що передбачають покарання за нього, у другій – передбачається можливість звільнення винних осіб від покарання за терористичні злочини, а також встановлюються додаткові покарання за нього і регулюється відповідальність юридичних осіб, що беруть участь або сприяють тероризму. У КК Австрії в розділі, присвяченому злочинам проти громадського спокою, передбачається кримінальна відповідальність за терористичне об'єднання, терористичні злочини, фінансування тероризму. В Німеччині урегульовано кримінальну відповідальність за створення терористичних спільнот (уперше – в Законі «Про боротьбу з тероризмом» (1986 р.), який став частиною кримінального закону, що врегулював, зокрема, питання про заборону контактів арештованого терориста зі зовнішнім світом) (параграфи 129а, 211, 220а, 239а, 239б та ін. параграфи КК); особливістю німецького законодавчого урегулювання є криміналізація підбурювання до тероризму, однак

у законодавстві цієї країни відсутнє визначення такої категорії, законодавець наводить перелік діянь, що можуть бути віднесені до проявів тероризму. Аналогічний підхід використано в Італії: передбачено кримінальну відповідальність за злочини терористичної спрямованості без чіткого визначення поняття «тероризм» (злочини терористичної спрямованості віднесені до проявів організованої злочинності, і особливістю італійського права є ідентичність терористичних злочинів і мафіозних угруповань, діяльності мафіозних асоціацій, оскільки спільною метою є залякування населення) [182, с. 135].

У державах, що утворились на пострадянському просторі, криміналізація злочинів, пов'язаних із тероризмом, також не є однозначною. Як зауважує В. П. Ємельянов, ст. 250 (терористичний акт) КК Литовської Республіки і ч. 1 ст. 88 (тероризм) КК Латвійської Республіки сформульовано так, що ознаки передбачених тут діянь практично збігаються з ознаками складів диверсії, які наявні, скажімо, у ст. 112 КК України, ст. 360 КК Республіки Білорусь, ст. 281 КК Російської Федерації, ст. 173 КК Республіки Туркменістан, ст. 161 КК Республіки Узбекистан [87, с. 349]. Фактично однакові склади злочинів, які передбачають відповідальність за вчинення вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень органами державної влади, міжнародними організаціями, юридичними особами, у ст. 214 КК Азербайджанської Республіки, ст. 289 КК Республіки Білорусь, ст. 217 КК Республіки Вірменія, ст. 226 КК Киргизької Республіки, ч. 2 ст. 88 КК Латвійської Республіки, ст. 179 КК Республіки Таджикистан, ст. 271 Республіки Туркменістан мають назву «тероризм», а в ст. 323 КК Грузії, ст. 278 КК Республіки Молдова, ст. 205 КК Російської Федерації, як і в ст. 258 КК України – «терористичний акт». Зокрема, раніше ст. 278 КК Республіки Молдова і ст. 205 КК Російської Федерації також мали назву «тероризм» [87, с. 349].

В Україні проблема розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв є досі малодослідженою, що зумовлено зміною 2014 р. політичної ситуації на Сході держави, позаяк до цього періоду зазначені злочини вчинялися рідко і тільки злочинцями загальнокримінального спрямування з використанням саморобних вибухових пристроїв.

Своєю чергою, питання методики розслідування злочинів розробляли такі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. І. Гаєнко, Г. А. Густов, А. В. Дулов, В. А. Журавель, Г. Г. Зуйков, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, А. М. Кустов, В. В. Лисенко, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, В. Г. Танасевич, В. В. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та ін.

Зокрема, розслідуванню терористичних актів присвячена дисертація В. В. Літвіна «Методика розслідування терористичного акту» (2007 р.), в якій автор розробив криміналістичну характеристику терористичного акту та окреслив окремі аспекти організації розслідування [157, с. 34].

О. В. Сав'юк у кандидатській дисертації «Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв» здійснив криміналістичну характеристику терористичних актів та навів першопочаткові слідчі дії відповідно до КПК України 1961 р. [239].

Тимчасом 2013 р. видано посібник за редакцією професора В. В. Коваленка «Боротьба з тероризмом», який у Розділі IV «Методика розслідування терористичного акту» містить криміналістичну характеристику злочину та тактику проведення окремих слідчих дій у рамках вимог Кримінально-процесуального кодексу 1961 р. [31].

Процесуальні та криміналістичні проблеми початкового етапу розслідування терористичних актів, учинених із використанням саморобного вибухового пристрою, досліджували М. А. Погорецький, М. О. Ленко та Д. Б. Сергєєва у монографії «Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою»

(2014 р.), в якій розкрили елементи криміналістичної характеристики цього виду злочину, процесуальні й організаційно-методичні засади початкового етапу його розслідування, тактичні операції початкового етапу розслідування терористичних актів, учинених із використанням саморобного вибухового пристрою [209]. Однак науково монографія доволі вузько спрямована – щодо розслідування терористичних актів із використанням саморобних вибухових пристроїв, які вчинялися до 2014 р.

Водночас низка наукових досліджень має практичне значення. Зокрема, криміналістичні аспекти методики розслідування деяких кримінальних правопорушень, які мають терористичну спрямованість, у своїх роботах розглянули українські науковці: Т. М. Бульба [32], С. В. Діденко [76], В. М. Євдокимов [90], М. В. Костенко [124], М. А. Михайлов [184], В. В. Олішевський [203], В. В. Поліщук [210] та А. О. Шульга [295] та інші. Відтак науковці акцентували на окремих аспектах організації й тактики розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, що вчинюються із застосуванням вибухових пристроїв.

Вивчення організації й тактики розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими формами злочинності, які можуть бути використані при розслідування терористичних актів, охопили дослідження Г. С. Береста [26], Г. М. Бірюкова [28], А. Ф. Волобуєва [53], В. Ю. Журавльова [90], А. В. Коваленка [105], В. В. Ноніка [194], І. В. Потайчука [213], А. І. Пясецького [227], В. М. Цимбалюка [283] та інших.

Наукове значення мають також окремі дослідження суміжних наук, які висвітлюють загальні проблеми з протидії тероризму: В. Ф. Антипенко «Сучасний тероризм: стан і шляхи його запобігання в Україні» (1999 р.) [5]; В. В. Бурега «Загальна теорія терору» (2008 р.) [35]; І. І. Артамонова «Тероризм: способи запобігання, методика розслідування» (2002 р.), В. А. Ліпкан «Боротьба з тероризмом» (2002 р.) [155]; М. В. Семикін «Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження» (2003 р.) [255]; Р. В. Мукоїда «Організаційно-тактичні

засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю» (2008 р.) [187]; В. К. Грищук «Тероризм: теоретико-прикладні аспекти» (2011 р.) [290]; В. В. Середа, І. П. Серкевич «Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія» (2016 р.) [259].

Наукове та практичне значення мають також роботи закордонних (російських) учених щодо розслідування терористичних актів, зокрема І. Д. Моторного (1999 р.) [186]; С. Г. Баришнікова (2003 р.) [10]; Т. А. Гончарова (2006 р.) [66]; В. Г. Гузікова (2003 р.) [69]; Є. В. Давидова (2004 р.) [72]; Р. Г. Золотарьова (2004 р.) [94]; О. В. Ісакова (2006 р.) [103]; А. М. Столбова (2007 р.) [264]; Д. В. Тішина (2002 р.) [272]; М. Д. Трофімова (2006 р.) [275]; Д. М. Хромих (2002 р.) [282]; Ж. В. Вассалатія (2010 р.) [38]. Аналіз наукових досліджень та Кримінального процесуального законодавства пострадянських країн засвідчив, що загалом вони не вирізняються особливостями щодо розслідування терористичних злочинів в Україні і створенням спеціальних органів у сфері боротьби з тероризмом, хоча певні елементи такої специфіки в окремих країнах таки існують.

Досліджуючи кримінально-процесуальні аспекти країн Європейського Союзу, простежується орієнтування на законодавче виокремлення особливостей кримінального провадження щодо тероризму (Франція, Іспанія), що відображаються через посилення обмежень прав і свобод громадян, застосування більш жорстких заходів до осіб, підозрюваних у тероризмі, наділення спеціальних правоохоронних і судових органів виключною компетенцією щодо розслідування тероризму; або наявність окремих специфічних елементів такого провадження, притаманних правовим системам деяких країн (Німеччина), а також через тенденції до визначення загальних рис і особливостей кримінальних проваджень щодо цих злочинів (Італія). Також у багатьох європейських країнах законодавчо закріплена гарантованість державою компенсаційних виплат потерпілим від терористичних злочинів (у рамках кримінального процесу або за його межами).

Відтак дослідження літературних джерел засвідчило, що зазначені роботи стали необхідною теоретичною основою для розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. Однак прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) кардинально змінило місце оперативних підрозділів та слідчих органів у правоохоронній системі та їх участь у виявленні і розслідуванні злочинів (окремі положення змінено, а деякі скасовано), що і зумовило необхідність сучасного наукового розроблення питання щодо розслідування терористичних актів із застосуванням вибухових пристроїв.

Отже, у рамках окресленої проблематики, згідно з результатами відповідного анкетування практичних працівників, встановлено: теоретичні та практичні засади методології розслідування терористичних актів нині достатньо досліджені (77,4%); прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.), який кардинально змінив місце слідчих органів, а особливо оперативних підрозділів, у правоохоронній системі та їх участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у досудовому розслідуванні, зумовило необхідність нового підходу до проблеми методики розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв (100%). Водночас як недоліки вказано такі: 1) не здійснено наукового генезису питання протидії підрозділами СБУ терористичним актам (45,7%); 2) відсутність після 2014 р. системного розроблення організаційно-тактичного забезпечення розслідування терористичних актів (55,3%); 3) не з'ясовано криміналістичної характеристики терористичних актів, що вчиняються з використанням різних видів вибухових пристроїв, виготовлених військовою промисловістю (80,7%); 4) не розглянуто проблем організації розслідування терористичних актів із використанням всього арсеналу негласних слідчих (розшукових) дій (64,5%); 5) не враховано особливостей організації зовнішньої взаємодії під час розслідуванні терористичних актів із уваги на активну агресію іншої держави (57,7%) (Додаток А.7).

Відтак на основі законодавчих і практичних напрацювань із забезпечення кримінального провадження щодо терористичних актів, передусім європейських країн, та зважаючи на сучасну ситуацію, яка характеризується підвищеним рівнем загрози тероризму в окремих регіонах та місцевостях Східної території України, що пов'язана з агресією РФ [221], з метою поліпшення методики розслідування, за доцільне постає: посилення взаємодії органів досудового розслідування з міжнародними правоохоронними органами (56,7%); підвищення санкцій щодо покарання за вчинення терористичних актів (77,4%); встановлення додаткової фінансової відповідальності у разі виявлення фактів фінансування терористичних актів або сприяння їм (88,5%); визначення спеціального органа досудового розслідування терористичних актів (55,6%); передбачення у КПК України можливості проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій до внесення даних у ЄРДР (51,2%); розширення повноважень органів розслідування, зокрема окремих вимушених обмежень прав і свобод громадян (прослуховування телефонних переговорів та прочитання SMS і комп'ютерного листування) (45,6%); державне гарантування захисту потерпілих від цих злочинів (залучення як суб'єктів кримінального провадження) і надання їм матеріальної компенсації за завдану шкоду (77,4%); розроблення методики фінансової винагороди за повідомлення про осіб, що вчинили терористичний акт, та місце їх перебування (66,7%) (Додаток А.8).

Водночас необхідним є подальший розвиток криміналістичного знання про методику розслідування терористичних актів, що здійснюються з використанням вибухових пристроїв. Доцільним також є здійснення сучасної криміналістичної характеристики, яка полягає в узагальненні теоретичних розробок і практичного досвіду розслідування цих кримінальних правопорушень, на основі якої розробити особливу методику з їх розслідування.

1.2 Криміналістична характеристика терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Досконале розслідування терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, залежить від правильного визначення такої злочинної діяльності і є важливим для безпомилкового застосування його результатів на практиці, ґрунтовного й цілеспрямованого вивчення криміногенних умов, що сприяють поширенню такої злочинності, розроблення науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення методики розслідування.

Початки вивчення криміналістичної характеристики злочинів припадає на початок 60-х рр. XIX ст., позаяк учені вважали, що від правильного розуміння цієї категорії суттєво залежить досягнення мети кримінального судочинства.

Окремі поняття структури криміналістичної характеристики напрацювали В. Бахін, Р. Белкін, І. Возгрін, В. Гавло, О. Колесніченко, В. Коновалова, В. Кузьмічов, А. Матусовський, М. Салтевський, М. Селіванов, В. Тіщенко, В. Шепітько, М. Яблоков та інші.

Уперше в криміналістичній літературі поняття «криміналістична характеристика злочинів» запропонував О. Н. Колесніченко (1967 р.), який наголошував, що загальна характеристика окремого виду злочину є важливою основою усіх приватних методик, тоді як злочини мають і загальні ознаки криміналістичного характеру [109, с. 10]. За В. Г. Танасевичем і В. А. Образцовим (1976 р.), таке поняття криміналістичної характеристики злочинів охоплює: способи вчинення злочинів окремого виду; технічні засоби, застосовані злочинцями; типові матеріальні сліди, які можуть мати значення як речові докази; предмети посягання; особистість злочинця і потерпілого тощо [267, с. 25]. Тимчасом І. Возгрін (1992 р.) криміналістичну характеристику визначає як елемент приватної методики розслідування злочинів, що є одним із розділів криміналістики і вивчає закономірності організації і здійснення розкриття, розслідування і запобігання злочинам із метою вироблення суворо до

законності науково обґрунтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного дослідження окремих видів злочинів [51, с. 98]. Г. А. Матусовський (1998 р.), досліджуючи сутність криміналістичної характеристики злочинів, зважає на те, що її практичне використання потребує комплексного підходу, пов'язаного з використанням даних інших видів характеристик злочинів (кримінально-правової, кримінологічної, кримінально-процесуальної) [139, с. 144, 145]. Узагальнюючи наукові погляди зазначених учених на поняття криміналістичної характеристики злочинів, Р. С. Белкін (2001 р.) окреслив такі її елементи: типові слідчі ситуації, що ґрунтуються на вихідних даних; способи вчинення і приховання злочинів, маскування; типові матеріальні сліди і ймовірні місця їх знаходження; характеристика особистості злочинця; обстановка вчиненого злочину (місце, час та інші обставини) [24, с. 734]. В. П. Бахін, досліджуючи цю проблему (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), доходить висновку, що криміналістична характеристика злочинів – це система узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки окремого виду злочинів, що відображає їх закономірні зв'язки і призначена сприяти розкриттю і розслідуванню вчинених злочинів визначеного виду. До основних елементів криміналістичної характеристики злочину вчений, зокрема, відносить: предмет злочинного зазіхання, спосіб здійснення злочину, місце і обстановку, час учинення злочину, знаряддя і засоби, особу потерпілого, особу злочинця, сліди злочину, що мають наукову категорію – опис і характеристику елементів визначеного виду злочинів і практичний інструмент розслідування – результат наукового узагальнення масиву даних про ці елементи стосовно конкретного виду злочинів [11, с. 77; 12, с. 17; 178, с. 358].

Своєю чергою, Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко та інші (2011 р.) зазначають, що криміналістичну характеристику злочину можна на філософському рівні інтерпретувати як абстрактну інформаційну структуру розслідуваної події цього виду, закономірно й детерміновано відображеної в реальному світі, а відтак із правових позицій – як ідеальну модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дає

зможу прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [137, с. 363]. В. Ю. Шепітько визначив основні елементи криміналістичної характеристики як сукупності ознак, зокрема: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет злочинного посягання; 6) особу потерпілого (жертви); 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину [191, с. 182]. Учений наголошує, що така криміналістична характеристика конкретного злочину сприяє: 1) розробленню окремих методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного злочину. Характеристика також слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів [139, с. 274]. М. А. Погорецький до системи криміналістичної характеристики терористичних актів відносить такі елементи: спосіб учинення (у широкому розумінні); обстановку вчинення злочину; особу злочинця; типову слідову картину. Дані про елементи системи можуть бути різними, залежно від масштабу події, кількості її учасників, наслідків злочину. Водночас кожний із них є джерелом інформації, важливої для розслідування терористичних актів, особливо таких, що мають глобальний характер [232, с. 337].

Із наведеного відтак очевидно, що розроблення криміналістичної характеристики вчинення терористичних актів сприяє ефективній та цілеспрямованій роботі слідчого із заощадженням на це часу, дає змогу віднаходити оптимальне вирішення завдань у рамках реалізації функцій кримінального переслідування.

У кримінальних провадженнях терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, ефективні побудова і перевірка слідчих версій мають особливе значення, оскільки необхідно якомога швидше мінімізувати «ефект жахіття» цих злочинів й усунути недовіру населення до спроможності правоохоронних органів та владних структур. Оперативне затримання або ліквідація терористів, які вчинили злочини, їх наступників і помічників дасть змогу запобігти новим терористичним діям.

Далі розглянемо *стан злочинності*. До показників злочинності, зокрема, відносять: стан, рівень, структуру та динаміку, або рівень, коефіцієнт, структуру та динаміку злочинності, або абсолютний та відносний рівень, структуру та динаміку [146, с. 32–38]. Тлумачний словник української мови роз'яснює поняття «стан» як обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами [274, с. 569].

У Міжнародній поліцейській енциклопедії стан злочинності визначається як сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності на певній території за певний відрізок часу. Злочинність як соціальне явище має низку рис і ознак, які не властиві окремій антисуспільній поведінці, зокрема злочину – як індивідуальному акту поведінки і форми прояву її злочинності. Злочинність, як і будь-яке інше соціальне явище, можна оцінювати за допомогою якісних і кількісних критеріїв, основними з яких є: рівень злочинності, коефіцієнт злочинності, динаміка, географія, структура, характер злочинності, «ціна» злочинності [177, с. 750].

У Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України тероризм визначено як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей. Основною сутнісною характеристикою тероризму є залякування терором, насильством, підтримання стану постійного страху. До ознак тероризму належать також створення загальної небезпеки, що виникає в результаті вчинення суспільно небезпечних дій або погрози ними, публічний характер вчинення та мета – прямий або непрямий вплив на прийняття якого-небудь рішення або відмова від нього в інтересах терористів. Основним безпосереднім об'єктом злочину є громадська безпека в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів, додатковим обов'язковим об'єктом є життя, здоров'я людини, власність, довкілля, зовнішня та внутрішня безпека України [188, с. 586].

Об'єктивна сторона злочину полягає у двох діяннях: перше – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя та здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; друге – погроза вчинення зазначених дій (ч. 1 ст. 258 КК); заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 258 КК); спричинення загибелі людей (ч. 3 ст. 258 КК); є причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідками.

Однак характеризуючи наведені ознаки, варто зазначити, що при вчиненні терористичних актів вплив відбувається не тільки безпосередньо на жертви, а й на невизначене коло осіб, що не є повністю передбачуваним, а отже, певною мірою нівелює усі спроби законодавця чітко визначити ймовірні місця та час учинення терористичних актів. Тому такі ознаки, як час та місце вчинення терористичних актів не доцільно відносити до атрибутивних, проте суди, звісно, мають враховувати їх при призначенні видів та розмірів покарання. Індивідуальний підхід потрібен до аналізу такої ознаки, як ситуація, за якої було вчинено злочин, тобто йдеться про сукупність зовнішніх обставин, що характеризуються привселюдністю або наявністю певних подій. Відмінною рисою цього злочину є те, що дії вчиняються відкрито, демонстративно, вони не обмежуються спрямуванням лише на особисті інтереси потерпілого, а посягають на більш широке коло відносин (невизначене коло осіб, певний соціальний контингент тощо). У рамках розгляду ознак цього злочину постає закономірне запитання: з якого моменту вважати цей злочин закінченим. Вивчення й аналіз світової правозастосовної практики з цього питання, а також особлива небезпека цього злочину засвідчують, що цей злочин має вважатися завершеним із початку вчинення дій, що посягають на громадську безпеку, або з моменту загрози їхнього виникнення. Вказаний склад злочину слід сконструювати так, щоб він був із усіченим складом, тобто закінчений склад злочину кримінальний закон повинен пов'язувати з погрозою вчинити певні дії, а наслідки мають бути винесені за межі складу злочину [176, с. 1026].

Вивчаючи дані Єдиного реєстру досудових розслідувань, можна встановити кількість зареєстрованих та розслідуваних терористичних актів, а також визначити окремі незавершені провадження в зв'язку з невстановленням особи злочинця.

У рамках дослідження, зокрема, здійснено порівняльну статистичну роботу за відомостями про терористичні акти, кримінальне провадження за якими здійснюється слідчими СБУ за підсумками роботи за 2013–2017 рр. Так, 2013 р. зареєстровано 4 кримінальні провадження без зняття з обліку за ознаками терористичного акту (ст. 258 КК України), 2014 р. – 1499. Підозру у терористичному акті у 2013 р. не оголошено жодній особі, 2014 р. – 55 особам (динаміка – 100%); питома вага розслідування у 2013 р. – 0 %, 2014 р. – 3,6%.

Зареєстровано кримінальних проваджень без зняття з обліку за ознаками терористичного акту (ст. 258 КК України) 2015 р. – 1295, 2016 р. – 1865, 2017 р. – 1385 (динаміка – 6,9%; та – 7,4%). Повідомлено про підозру у терористичному акті у 2015 р. 50 особам, 2016 р. – 25, 2017 р. – 23 (динаміка – 50% та – 10%); питома вага розслідування становила 2015 р. – 3,8%, 2016 р. – 1,3%, 2017 р. – 1,6 % [3].

Способи вчинення терористичних актів. Дослідження криміналістичної характеристики терористичного акту, що вчиняється з використанням вибухового пристрою, засвідчило, що за своєю структурою він віднесений до традиційних, оскільки основою, безсумнівно, є спосіб вчинення цього злочину. Саме у способі вчинення терористичного акту має вияв своєрідність аналізованого злочину, що визначає зміст, структуру, взаємозв'язок та взаємну обумовленість інших елементів його криміналістичної характеристики.

Р. С. Белкін зазначає, що спосіб вчинення злочину розуміється як система дій злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, будучи загалом відображеним об'єктом, як елемент об'єктивної сторони злочину, тоді як складові (дії, засоби дій) слугують засобом відображення в середовищі події злочину [24, с. 51]. Далі вчений зазначає, що спосіб вчинення злочину виконує важливу роль у процесі появи інформації про злочини [24, с. 71].

А. Н. Васильєв загалом поняття способу злочину визначає як механізм злочину – «процес скоєння злочину, зокрема його спосіб і всі дії злочинця, що супроводжуються утворенням слідів матеріальних і нематеріальних, таких, що можуть бути використаними для розкриття і розслідування злочину» [138, с. 8].

В. А. Образцов розумів під механізмом злочину динамічну систему протиправних поведінкових актів, що реалізується у певних умовах, виразі, спрямованості та послідовності, а також зумовлені ними явища, що мають криміналістичне значення [199, с. 20].

Водночас Г. Г. Зуйков слушно стверджує, що сліди певного способу скоєння злочину вказують не лише на досконалі дії, а й на обставини, що детермінували спосіб здійснення злочину і визначили склад і характер досконалих дій. Зокрема, за характером учинених дій є змога судити про тих, хто їх учинив, визначити спосіб скоєння злочину, здібності особи [95, с. 57].

Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину значною мірою відрізняється від його кримінально-правового тлумачення. Це зумовлено насамперед відмінностями об'єктів дослідження та завдань, на вирішення яких вони спрямовані. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики є основою для: а) виявлення криміналістично значущих ознак інших елементів криміналістичної характеристики (55%); б) встановлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (спосіб учинення – особа злочинця; спосіб учинення – слідова картина; спосіб учинення – предмет злочинного посягання тощо) (47%); в) висунення і перевірки криміналістичних версій (77%); г) планування розслідування (80%); г) визначення особливостей організації й тактики провадження слідчих (розшукових) дій (65%); д) криміналістичного прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів (47%) (Додаток А.28).

Нині злочинці використовують не тільки загальновідомі способи терористичних актів, а й багато новітніх способів терористичних актів. Згідно зі ст. 258 КК України, об'єктивна сторона терористичного акту може бути виражена у двох формах: а) вчинення терористичного акту шляхом

вибуху чи ін.; б) погрози вчинення такого акту. Тому способи цього злочину можна поділити на дві групи за такими способами: 1) безпосереднього вчинення терористичного акту; 2) висловлення погрози вчинення терористичного акту.

За кількістю вибухів терористичні акти, вчинені з використанням вибухових пристроїв, поділяються на: одиночні терористичні акти і декілька одиночних актів, об'єднаних загальним наміром. У разі серії вибухів структура способу вчинення терористичного акту значно складніша, оскільки становить ланцюг послідовних логічно й причинно-наслідково пов'язаних дій із підготовки, безпосереднього вчинення вибухів та приховування їх слідів, дослідження кожної з яких має самостійне криміналістичне значення й є важливою частиною дослідження способу терористичного акту як системи. За такої ситуації спосіб учинення терористичного акту охоплюватиме способи вчинення дій, які призвели до кожного з актів і утворили певний ланцюжок, що оцінюється як терористичний акт [209, с. 18].

За нашими дослідженнями, в Україні найбільш поширеним способом вчинення терористичних актів є застосування вибухових пристроїв воєнно-промислового виробництва, до яких належать боєприпаси (ракети, снаряди, міни, ручні та гранатометні гранати та ін.). Для здійснення терористичних актів злочинці використовують вибухові пристрої, основними елементами яких є заряд вибухової речовини і конструктивно сполучений із ним засіб ініціювання.

Спосіб учинення терористичного акту залежить від способу підриву вибухового пристрою, зокрема: з уповільненим спрацьовуванням (установка на заданий час, із затримкою спрацьовування) (18,5%); із дистанційним керуванням радіоканалом (28%); у транспорті, що рухається, із спрацюванням при зіткненні з об'єктом; у транспорті зі спрацюванням при запуску системи руху (запуск мотора) (25%); міни-«пастки», що спрацьовують при піднятті, перекиданні (10%); міни-«сюрпризи» у поштових відправленнях, посылках, багажі, ручній поклажі, побутових електроприладах, в урнах, туалетах (5%);

засоби ближнього бою (ручні гранати, гранатомети), ракети, міномети, артилерія тощо (25%) (Додаток А.9).

Здебільшого вчинення терористичних актів відбувається керованими мінами та через встановлення так званих «розтяжок» із використанням ручних гранат тощо.

Наведемо приклади. 20 липня 2016 р. відкрито кримінальне провадження за фактом вчинення злочину за ч. 3 ст. 258 КК України. Зокрема, у центрі Києва в результаті вибуху автомобіля, який був підірваний керованою по радіо міною, загинув відомий журналіст Павло Шеремет. 31 березня 2017 р. за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258 КК України, відкрито кримінальне провадження в Маріуполі у зв'язку з вибухом автомобіля полковника контррозвідки СБУ Олександра Хараберюша, який був підірваний керованою по радіо міною, яку напередодні заклала жінка-диверсант [3, с. 7–9].

Вказані способи застосування вибухових пристроїв мають низку «вигідних якостей», які сприяють підготовці, вчиненню та прихованню злочину, а саме:

1) можливість заздалегідь ретельно підготуватися до терористичного акту. При вчиненні терористичних актів із використанням вибухового пристрою з режимом «очікування» є вибір «вигідної» для вибуху ділянки місцевості або об'єкта (дороги, житлові, громадські та виробничі приміщення, ринки тощо), а завчасна установка та маскування вибухового пристрою дають змогу замінювати об'єкт до прибуття людей;

2) керування вибухом на відстані, що забезпечує прихованість та безпеку дій злочинців. Подача сигналу на вчинення вибуху у таких випадках забезпечується радіолінією з високим рівнем перешкодозахищеності та дальності прийому радіосигналу. Терористи можуть використовувати різні канали зв'язку (мобільний телефон, різноманітні датчики, сигнали спостерігачів, канали громадського телемовлення в режимі прямої трансляції тощо);

3) висока ефективність анонімної погрози вибуху. При анонімній погрозі, через небезпеку вибуху школи, вокзалу, банку, лікарні, житлового

будинку тощо, місцева влада змушена припинити роботу установи та евакуювати людей. Такі погрози створюють у суспільстві атмосферу страху, породжують у суспільній свідомості думку про безсилля органів влади та управління в боротьбі з тероризмом, можуть спричинити паніку, безлад, збій у роботі транспорту;

5) використання вибухового пристрою, що дає швидкий ефект ураження чи руйнування об'єкта злочинного замаху, досягнення злочинної мети;

б) значна за обсягом зона ураження вибухом, яка дозволяє ефективно руйнувати динамічні об'єкти (людей, транспорт, споруди), а також здійснювати руйнування на великій площі. Крім цього, вибух може сягати об'єктів, які перебувають за різними перешкодами в зоні дії ударної хвилі та розльоту осколків;

7) вибух мінімізує кількість слідів терористів та їх дій із підготовки. Під час спрацювання вибухового пристрою відбувається руйнування або сильна деформація усіх елементів його конструкції. Через температурний вплив і високий тиск продуктів вибуху знищуються сліди біологічного походження (сліди пальців рук, крон, волосся та ін.) на корпусі та деталях вибухового пристрою. При потужному вибуху відбувається значне руйнування елементів конструкції як підривника, так і корпуса вибухового пристрою, розкидання фрагментів та часткове їх згоряння, що призводить до знищення слідів виготовлення вибухового пристрою [31, с. 225–226].

У процесі вивчення практики та літературних джерел встановлено, що кожний терористичний акт варто розглядати як багатоетапну злочинну операцію. Тому спосіб проведення такої операції охоплює систему взаємозалежних і взаємообумовлених прийомів із єдиною метою і спрямованих на досягнення єдиного результату, до яких належать три етапи реалізації злочинного задуму:

1) підготовка до вчинення терористичного акту, що складається з таких прийомів: а) виникнення задуму, ідеї вчинити конкретний злочин або створити угруповання, спрямоване на виконання терористичних дій (що має

матеріалізуватися, наприклад, на папері чи в електронному вигляді); б) створення такого угруповання (з розподілом ролей усередині нього або без цього); в) пошук й залучення до участі в злочинній діяльності осіб, чий знання, уміння й навички потрібні для підготовки й вчинення терористичних актів; г) придбання необхідних для вчинення злочину предметів, документів, зброї тощо; ґ) детальна розробка плану підготовки й вчинення злочину (визначення місця, часу та ін.); д) планування приховання злочину (на певний час), окремих його слідів, а також безпосередніх виконавців (за певних умов);

2) власне вчинення конкретного злочину. Вибір способів вчинення злочину обумовлюється багатьма чинниками і є, своєю чергою, детермінантою багатьох елементів злочинного замаху. Насамперед він корелює з такими елементами, як: мета й мотиви злочинних дій; спеціальні знання, уміння, навички й звички, соматичні й психічні властивості індивідуума, а також інші властивості особи злочинця; обстановка, в якій має бути вчинений злочин, особливості місця вчинення злочину; спосіб вчинення злочину. Визначає вибір знаряддя злочину, місця й часу його вчинення тощо;

3) приховання злочинців (відмінна риса тероризму полягає у тому, що відсутнє приховування події злочину, яке характерне для більшості злочинів. Це зумовлено тим, що сутність тероризму полягає саме в його демонстративності, а прихованню злочинців у цьому випадку приділяється, за правило, значна увага) [31, с. 213].

У рамках дослідження вдалося виокремити основні специфічні ознаки способу вчинення терористичних актів із використання вибухових пристроїв.

1. Зазвичай про намір вчинити злочин повідомляється різними способами, зокрема через засоби масової інформації, достатньо широкому колу потенційних жертв.

2. Нагнітання страху, що справляє сильний психологічний вплив на населення, паралізує його нормальну життєдіяльність, і (що особливо важливо) має тенденцію до поширення, призводить до тяжких наслідків.

3. Несподіваність (раптовість) здійснення наміру, що спричиняє двоякі наслідки. З одного боку, численне населення перебуває у стані страху,

напруженого чекання, що породжує бачення загрози скрізь. З іншого боку, розгубленість і відсутність цілеспрямованих дій зі захисту з боку правоохоронних органів від імовірного нападу, де невизначеність ситуації не дає змоги координувати зусилля і зосереджувати їх на вирішенні конкретного завдання [209, с. 13–14].

Так, 2016 р. до ЄРДР внесено 845 випадків про завідомо неправдиві повідомлення про підготовку вибуху, що можуть призвести до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, виявлено 118 осіб, яким вручено повідомлення про підозру у злочині за ст. 259 КК України. Відповідно, 2017 р. таких злочинів зареєстровано 619, повідомлень про підозру вручено 118 особам [82, с. 2].

Водночас встановлено, що місцем про завідомо неправдиві повідомлення про підготовку вибуху були: громадські місця зі скупченням людей (метро, зупинки громадських транспортних засобів, стадіони, концертні зали, розважальні заклади) (85%); транспортні засоби (25,7%); багатоповерхові житлові будинки (47,7%); представницькі приміщення (11,4%); приміщення офісів, магазинів, супермаркетів, виробничі приміщення, комунікації міст, доріг (55,5%); стихійні стоянки автотранспорту (45,6%); культурні споруди та пам'ятники (8%) (Додаток А.10).

Нині в Україні терористична загроза є найвищою за усі попередні роки незалежності, але вона йде не з боку міжнародних терористичних організацій, а від терористичної діяльності квазідержавних утворень так званих «ДНР» і «ЛНР» за підтримки Російської Федерації. Способи вчинення терористичних актів, які вони використовують для досягнення своїх політичних цілей (обстріли мирного населення, диверсії, перешкоди у роботі міжнародних безпекових організації, а також створення загроз життю і здоров'ю їх членів тощо), відповідають методам діяльності угруповань, визнаних терористичними низкою країн та міжнародних організацій.

Для характеристики способу терористичного акту має значення не тільки його зміст, а й публічний характер, який поширюється на населення.

Прикладами можуть слугувати такі випадки: терористичний акт під час пішої ходи у м. Харкові (22.02.2015); підриг комунікацій ДП «Завод

ім. В. О. Малишева» (03.08.2014); вибухи поблизу Лозівського військкомату (17.09.2014); вибух автомобіля в н.п. Новоолексіївка Генічеського району Херсонської області (14.04.2016); застосування важкої мінометної зброї, зокрема проти мирного населення (обстріли житлових масивів м. Маріуполя – 24.01.2015 та Краматорська Донецької області – 10.02.2015; збиття пасажирського літака Малайзійських авіаліній MH17 – 17.07.2014, знищення цивільного пасажирського автобуса в районі н.п. Волноваха Донецької області 13.01.2015) [3, с. 16].

Вчиненню терористичних актів, за правило, передують ретельна підготовка, що залежить від способу вчинення запланованого терористичного акту. Так, підготовка терористів, які беруть участь на Сході України, відбувається на захопленій території Донецької, Луганської областей та на території Ростовської області РФ, які водночас забезпечуються вибуховими пристроями військового призначення для РФ, здійснюється вербування співучасників, спеціальна підготовка виконавців та інші дії.

Підготовка терористів реалізується переважно у спеціально створених для цього таборах та полігонах, із залученням інструкторів для навчання володіння зброєю, вибухівкою, прийомами рукопашного бою тощо. На захоплених територіях Сходу України таку підготовку терористів здійснюють у колишніх навчальних закладах МВС та військових училищах.

Терористичному акту часто передують вчинення низки інших кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 260, 262, 263 КК України. На етапі підготовки до вчинення теракту у правоохоронців вже є підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень, як незаконне зберігання вогнепальної зброї, вибухових речовин тощо.

Імовірність удосконалення способу вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв залежить від досягнень науково-технічного прогресу і зростає через постійний процес «демократизації технології», що дає змогу зробити інструменти масового знищення

компактнішими, дешевшими й доступнішими для широкого кола осіб. Наприклад, якщо раніше вибухові пристрої та годинникові механізми до них були громіздкими й дорогими, то нині пластикова вибухівка і цифрові таймери до неї легкі й порівняно дешеві, а витрати на захоплення літака інколи не набагато перевищують вартість авіаквитка.

На спосіб підготовки і вчинення терористичного акту також вплинуло широке впровадження інформаційних технологій, унаслідок чого недорогі засоби зв'язку дали змогу стати глобальними тим групам, що раніше діяли в межах юрисдикції національних правоохоронних органів. Поява і широке поширення Інтернету внесли істотні зміни в можливості терористичних груп і у використанні глобального зв'язку, і в пропонуванні власних ідей, підтриманні необхідних контактів, координації планів та пошуку необхідної інформації про об'єкти майбутніх терактів.

За останні два роки СБУ виявлено та припинено функціонування 11 «перевальних пунктів» бойовиків-терористів у Києві та Харкові [3, с. 4].

Відтак із наведеного можна зробити висновок, що підготовка та вчинення терористичного акту зі застосуванням вибухового пристрою, складається з декількох етапів: а) вибір та вивчення об'єкта (будівлі, приміщення, місцевості, особи) майбутнього встановлення вибухового пристрою; б) визначення виду і конструкції вибухового пристрою, потужності вибухового заряду та його отримання; в) доставка вибухового пристрою до місця запланованого вибуху; г) встановлення і приведення вибухового пристрою в бойовий стан; ґ) здійснення (ініціювання) вибуху; д) приховання слідів участі у злочині [210, с. 4].

Особливістю приховування терористичного акту, що вчиняється з використанням вибухового пристрою, є те, що злочинці зазвичай прагнуть до приховування слідів власної участі у терористичному акті, чому суттєво сприяє обраний спосіб вчинення терористичного акту. Вибух, внаслідок якого знищується більшість слідів на місці події, є особливістю механізму приховування досліджуваного виду злочинів.

На наш погляд, усі способи приховування злочину, за винятком пасивних способів приховування, вимагають певної затрати часу. Тимчасом у багатьох випадках злочинець здійснює приховування злочину вже після його вчинення і відчуває відтак природний дефіцит часу.

Приховування злочинів досліджували вчені радянської епохи: О. Баєв, Е. Баранов, Р. Белкін, І. Биховський, О. Васильєв, І. Герасимов, Г. Доспулов, Л. Драпкін, А. Дулов, М. Іванов, В. Карагодін, В. Колмаков, В. Лавров, І. Лузгін, Г. Мудьюгін, В. Овечкін, О. Ратінов, Л. Росказов, М. Яблоков, І. Якимов та ін.

Основним чинником, що спонукає терориста приховати злочин, є бажання уникнути викриття й відповідальності за скоєне. Свого часу Б. Рибніков визначав приховування злочину як комплексну діяльність особи, спрямовану на приховування відомих йому фактів й обставин вчиненого злочину [131, с. 412].

Своєю чергою, В. Овечкін окреслив способи приховування злочинів і умовно поділив їх на дві групи за способами у формі перешкод: а) в отриманні органами попереднього розслідування інформації про злочин; б) щодо отримання органами попереднього розслідування інформації про злочин і видачі замість неї помилкової інформації. До першої групи способів він відніс: 1) переміщення матеріальних джерел інформації про злочин; 2) маскування матеріальних джерел інформації про злочин; 3) знищення матеріальних, а в деяких випадках і ідеальних (люди) джерел інформації про злочин; 4) ухилення від явки в орган розслідування; 5) відмова від дачі свідчень; 6) недонесення. До другої групи дослідник відносить: 1) фальсифікацію; 2) інсценування; 3) свідомо помилкове повідомлення з метою приховування злочину; 4) свідомо помилкове свідчення з метою заховання злочину [201, с. 5].

У процесі дослідження встановлено, що основні зусилля злочинців зазвичай спрямовані на приховування події злочину і докладаються під час підготовчого етапу. Це, зокрема: а) залучення мінімальної кількості осіб; б) вибір часу, місця й знарядь злочину, які виключають або роблять

малоймовірним запобігання підготовлюваного злочину; в) маскуванню підготовлюваних до злочину дій під побутову або виробничу діяльність; г) маскуванню вибухових пристроїв і вибухових речовин під предмети побутового й виробничого призначення та ін. Після вчинення вибуху злочинці, за правило, покидають місце вчинення терористичного акту; ховають або знищують використані одяг, знаряддя злочину та автотранспорт; виїжджають в іншу місцевість тощо [209, с. 24].

Наприклад, міжнародні терористичні організації з метою удосконалення способу приховування злочину своїх членів, які вчинили терористичні акти на території України, переправляють їх до держав Західної Європи, де створюють необхідні бізнесові структури для фінансового забезпечення терористичної діяльності, зокрема придбання вибухових пристроїв тощо.

Так, СБУ виявлено 100 та затримано 46 осіб, причетних до діяльності міжнародних терористичних та релігійно-екстремістських організацій, які незаконно перетинали кордон України з метою незаконної міграції в інші країни ЄС [3, с. 14].

Способи приховування (як простежується з терористичних актів) мають мудрований, добре продуманий характер, що досі унеможливило здійснювати відповідні профілактичні заходи. Зокрема, способами приховування є: а) замовчування інформації та її носіїв (знищення трупів, речових доказів, транспорту, інших слідів, що можуть дати відомості про злочин); б) маскуванню інформації та її носіїв (маскуванню місць перебування терористичних організацій, їхніх центрів, осіб, які їх очолюють; проникнення в місця злочинного посягання під виглядом пасажирів авто- і авіатранспорту, під виглядом глядачів масових видовищ, в інші місця скупчення людей – у парки, на пляжі тощо); в) знищення інформації та її носіїв (знищення осіб, які вчинили злочин, шляхом застосування вибухових речовин, знищення транспорту – вибухи машин, літаків, знищення об'єктів посягання – людей, будівель, кафе, магазинів тощо); г) фальсифікація інформації та її носіїв про місце перебування терористичних центрів, як і осіб, що їх очолюють, незважаючи на їхні виступи на телебаченні і повідомлення неправдивої

інформації про місце перебування, що спричиняє масові бомбардування та інші акції, позитивний характер яких низький [122, с. 726].

Обстановка вчинення терористичних актів із застосуванням вибухових пристроїв. Для розслідування злочину має значення не лише безпосередньо обстановка вчинення злочину, а й місце, час та обстановка до і після вчинення злочину.

Під обстановкою місця вчинення злочину М. Ю. Шепітько визначає частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємини між ними і відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників. Криміналістичні ознаки обстановки можуть мати взаємообумовлені зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики (способом злочину, часом, місцем та ін.) [191, с. 284]. Тимчасом В. О. Образцов до обстановки вчинення злочину пропонує включати територіальну, кліматичну, демографічну й іншу специфіку регіону [198, с. 182]. В. І. Куликов до вже зазначених ознак пропонує включити чинники, що обумовлюють поведінку злочинця і в період підготовки, і при вчиненні злочину [150, с. 74–81].

Н. П. Яблоков під обстановкою вчинення злочину розуміє сукупність елементів, що взаємодіють, і взаємозв'язаних об'єктів, процесів і явищ, які визначають умови місця і часу, речові, фізико-хімічні, метеорологічні, виробничі чинники, особливості поведінки учасників місця події і інші обставини реальної дійсності, що склалися у процесі вчинення злочину і впливають на спосіб його вчинення й механізм [298, с. 116].

В. Коновалова визначає умови, які характеризують обстановку вчинення терористичних актів, зокрема: а) відсутність належного контролю за пересуванням біженців із різноманітних регіонів, з-поміж яких можуть бути особи, що провадять терористичну діяльність; б) відсутність необхідних підрозділів із охорони об'єктів, що становлять найбільший інтерес для терористів, та охорони окремих посадових осіб; в) відсутність масових

профілактичних заходів, спрямованих на запобігання проникненню на об'єкти осіб, що вчиняють терористичні акти; г) відсутність спеціально створених органів із боротьби з тероризмом, що мають різноманітні функції, зокрема й розвідувальні, та забезпечують охорону [122, с. 727].

Географія вчинення терористичних актів в Україні охоплює всі області. Так, 2017 р. найбільше з них сталося в Донецькій і Луганській областях і пов'язані були з проведенням антитерористичної операції. Крім цього, у Києві, Дніпропетровській, Волинській, Львівській, Одеській, Рівненській, Одеській, Чернівецькій, Харківській областях вчинено резонансні терористичні акти [3, с. 5].

Відтак наведемо основні резонансні терористичні акти: 8 червня 2017 р. у м. Київ зловмисники кинули гранату в Посольство США; 30 червня 2017 р. у м. Львів була спроба підпалити синагогу; 10 липня 2017 р. у м. Луцьк зловмисники кинули вибуховий пристрій у консульство Польщі; 24 серпня (День Незалежності України) 2017 р. у Києві кинута гранату на вулиці Грушевського, внаслідок чого були поранені рідні героя України Валерія Чібінеєва; того ж дня у Києві на вул. Курбаса гранатами був підірваний пам'ятник учасникам бойових дій; 3 вересня, близько 3.30 год. ранку, в офісі «Правого сектора» на київській Оболоні по вул. Майорова, який є волонтерським центром, у приміщення кинута гранату РГД-5; 21 вересня 2017 р. в м. Умань кинута гранату, від якої постраждали громадяни держави Ізраїль [3, с. 4–22].

До резонансних терористичних актів XXI ст. необхідно віднести збиття 14 червня 2014 р. терористами ДНР та ЛНР військового літака Збройних сил України, внаслідок чого загинуло 49 військових; 17 липня 2014 р. – збиття пасажирського лайнера Boeing 777–200ER авіакомпанії Malaysia Airlines, що виконував плановий рейс MH17 за маршрутом Амстердам–Куала-Лумпур (загинуло 298 осіб) [3, с. 18].

У рамках дослідження, зокрема, встановлено, що місце вчинення терористичного акту тісно взаємопов'язане з об'єктом злочинного посягання,

але територіально є ширшим, оскільки охоплює навколишню місцевість, дороги, під'їзні шляхи, системи зв'язку й електропередач і навіть найближчі споруди, тоді як периметр місця злочину визначається насамперед локалізацією слідів теракту і слідами, залишеними самими терористами [33, с. 44].

Виконавці визначають час вчинення терористичного акту залежно від об'єкта, на який націлений злочин. Час як елемент обстановки обирається найменш очікуваний – час початку або кінець робочого дня (велика кількість людей на громадських зупинках, метро), час відпочинку в культурних чи інших розважальних закладах. У разі здійснення замаху на посадових осіб використовується вечірній або нічний час для закладення вибухівки.

Також з'ясовано, що терористи визначають час вчинення вибухів, зважаючи на такі чинники:

– вибір найбільш безпечного часу (вечірній час; місця, де відсутні відеоспостереження тощо) (88,9%). Зокрема, 25 жовтня 2017 р. о 22:05 год. в Києві прогрімів вибух на вулиці Адама Міцкевича біля 5-поверхового житлового будинку. За цією адресою розташована редакція телеканалу «Еспресо». Загинуло двоє осіб і поранено народного депутата Ігоря Мосійчука. Керована міна була закладена у припаркований мотоцикл [3, с. 6];

– можливість досягти мети знищення запланованого об'єкта – якомога більше знищити людей, завдати якнайбільший матеріальний збиток, вчинити тиск на владу і вплив жахіття на населення, дестабілізувати обстановку (92,5%) (Додаток А.11). Як приклад можна навести артобстріл зупинки транспорту «Донецькгірмаш» у Донецьку – мінометний обстріл транспортної розв'язки 22 січня 2015 р. у Ленінському районі Донецька, захопленого проросійськими терористичними угрупованнями під час війни на сході України (кваліфікований як терористичний акт). Внаслідок обстрілу загинуло 8 осіб, ще 13 отримали поранення. Факт обстрілу був використаний бойовиками для залякування населення та дестабілізації обстановки [3, с. 22].

Отже, обрання певного часу, як і місця вчинення терористичного акту, має певний психологічний ефект раптовості, що справляє негативний вплив на

людей, підсилюючи значущість погрози, невідворотність настання злочинних результатів, безглуздість ймовірних профілактичних заходів. Психологічний ефект погрози тримає населення в стані напруженого очікування, що знижує необхідну соціальну активність, породжує апатію, стан паніки. Саме в цьому полягає одна з характерних головних негативних тенденцій тероризму.

У межах вивчення окресленої проблематики також встановлено, що в Україні терористична діяльність може здійснюватися з такою метою: порушення територіальної цілісності держави (80,5%); провокації воєнного конфлікту (66,7%); зміни політичного ладу, політики держави, зміни керівництва (12%); звільнення терористів, які знаходяться у місцях позбавлення волі (6%); привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) (15%); нав'язування як офіційної ідеології певних національних, етнічних, релігійних стандартів суспільних відносин (17%); розхитування стабільності, дезорганізації роботи органів влади й управління (12%); підтримання страху та політичної напруги у суспільстві (7%); заподіяння шкоди міжнародним відносинам (10%) (Додаток А.12).

Відтак очевидно, що здебільшого (80%) тероризм в Україні вчиняється з метою порушення територіальної цілісності держави і здійснюється спеціальними військовими формуваннями та підрозділами спеціального призначення РФ.

Одним із важливих елементів методики розслідування терористичних актів, що вчиняються за допомогою вибухових пристроїв, є з'ясування причин та умов, що сприяють терористичній діяльності окремих фізичних осіб, терористичних організацій і навіть окремих держав. Це, зокрема:

- наявність імперських амбіцій РФ щодо припинення прагнення українського суспільства приєднатися до ЄС з метою остаточного позбавлення від радянського способу життя та політичної й економічної залежності від РФ (90%);

- пропаганда РФ щодо відродження імперії шляхом утворення нових держав – ДНР, ЛНР (85,4%);

- наявність екстремістської ідеології, яку поширюють російські засоби масової інформації (67,3%);
- наявність намірів щодо захоплення влади всупереч інтересам незначної частини населення України, що призводить до виникнення соціальних конфліктів (Одеса, Харків) (55,4%);
- наявність прогалин політичного, правового, фінансового, міграційного та прикордонного змісту, що засвідчує недостатню ефективність діяльності органів державної влади та управління щодо забезпечення безпеки країни від внутрішніх та зовнішніх посягань (66,7%);
- наявність певних груп населення в Україні, які не поділяють політику та дії органів державної влади й управління, зокрема протидіють їм, використовуючи насильство як одну з форм поведінки (20,2%);
- фінансова підтримка терористичних груп (ДНР, ЛНР) на рівні окремих зарубіжних держав (Росія, Іран, Афганістан та ін.) (80,3%);
- можливість отримання значної винагороди за участь у терористичних організаціях та за вчинення терористичних актів (наявність найманців із різних країн) (55,4%);
- існування спеціальних навчальних центрів у закордонних державах (Росія, Іран, Афганістан та ін.) із підготовки членів терористичних груп та надання їм захисту щодо неможливості їх викриття (33,4%);
- нелегальне розповсюдження зброї та вибухових пристроїв, які безперешкодно отримують терористи (контрабанда, викрадення у військових (77,2%) (Додаток А.13).

Характеристика вибухових пристроїв. У методиці розслідування терористичних актів, як і в методиках розслідування інших злочинів, одним із критеріїв є криміналістична характеристика знаряддя вчинення злочину, що безпосередньо стосується способів вчинення злочину, зокрема дає змогу дати цим злочинам криміналістичну оцінку, визначити кримінологічні аспекти й виокремити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування [144, с. 8].

Терористичні акти в Україні до 2013 р. вчинялися зазвичай із використанням саморобних вибухових пристроїв (98%). Однак із 2014 р. – з початку російської агресії та анексії Криму, а також безпосередньої участі збройних формувань РФ на Сході України у терористичній діяльності і прямому керівництві незаконними збройними формуваннями на Донбасі – масштабні терористичні акти вчиняються лише з використанням вибухових пристроїв, які постачаються воєнно-промисловим комплексом РФ для терористів на окуповані території України (100%) та шляхом контрабандного переміщення через український кордон на територію нашої держави (80%), вибуховими пристроями, викраденими військовими в зоні ООС або зі складів Збройних сил України (20%).

У 2017 р. за контрабанду зброї та вибухових пристроїв (ст. 201 КК України) відкрито 102 кримінальні провадження, вручено повідомлення про підозру 52 особам. За незаконне зберігання зброї та вибухових пристроїв (ст. 262 КК України) відкрито 151 кримінальне провадження, вручено повідомлення про підозру 20 особам.

Наведемо приклад. У березні-квітні 2017 р. СБУ спільно з іншими правоохоронними органами провела 155 спецоперацій із вилучення з незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин. У результаті цих заходів припинено 92 факти незаконного обігу засобів ураження, ліквідовано 9 каналів їх контрабандного ввезення на територію України, вилучено 695 одиниць зброї, понад 1 млн. 52 тис. патронів, 215,42 кг вибухових речовин, 573 вибухові пристрої (гранати, міни). За контрабанду зброї до відповідальності притягнуто 3 людини, за незаконне володіння і зберігання зброї та боєприпасів – 64 особи.

Зокрема, 17 квітня 2017 р. в пункті пропуску Слов'яносербка митного поста «Роздільна» Південної митниці співробітники СБУ спільно з прикордонниками і митниками виявили у пасажирському автобусі «Тирасполь–Великопоске» сумку зі спецодягом, будівельними інструментами, залізними банками з фарбою, тротиловою шашкою, трьома гранатами Ф-1 і двома запалами.

22 вересня 2017 р. у мешканця міста Олександрія під час санкціонованого обшуку на території приватного домоволодіння виявлено та вилучено: 2 ручні танкові гранатомети, 200 запалювальних трубок до вибухових пристроїв, 18 мінних підшивачів, 6 електродетонаторів та детонаторів миттєвої дії, понад 300 набоїв до вогнепальної зброї (в тому числі автоматичної), 3 набої до великокаліберної зброї, 16 тротилкових шашок загальною вагою близько 700 гр., 3 сигнальні міни, 21 запал, 32 гранати Ф-1, понад 25 одиниць вишибних зарядів, 3 осколкові гранати, 5 підривачів до мін виробництва РФ [3, с. 22–23].

7 лютого 2017 р. співробітники Служби безпеки України вилучили у військовослужбовця у Кропивницькому вибухівку, викрадену в зоні антитерористичної операції (АТО). Під час обшуку правоохоронці вилучили у військового майже 3 кг тротилу в шашках, 600 г пластиду, 2 машинки для ініціювання вибуху ПМ-4, 15 електродетонаторів, 2 димові гранати, 9 капсуль-детонаторів КД-8А, 21 мінний підривник, 2 запали, сигнальну ракету СХТ40, майже 200 набоїв різного калібру [3, с. 18].

У результаті проведеної у вересні 2017 р. спеціальної операції «Зброя» в Україні за 20 днів вилучили 600 одиниць зброї та 18 тон вибухівки. Загалом задокументовано дві тисячі кримінальних проваджень у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухівки [3, с. 19].

Відтак наведені приклади засвідчують, що ситуація з наявності вибухових пристроїв у громадян України є катастрофічною.

Своєю чергою, поняття вибухових пристроїв не має єдиного визначення у науці й законодавстві [13, с. 16; 104, с. 19]. Тлумачний словник пропонує поняття «пристрій» – прилад, за допомогою якого здійснюється або полегшується яка-небудь робота [254, с. 890], «вибух» – особлива хімічна реакція, займання з раптовим розширенням створених газів, вчинюючи великі руйнівні дії, які супроводжуються сильним звуком і тріском [277, с. 74].

Термін «вибух» використовують у багатьох сферах людської практики – від військової справи, де зазвичай ним позначають руйнівні властивості зброї

та застосовуваних засобів нападу чи оборони, до суто соціальної сфери, де перебіг подій характеризують «вибухом емоцій», «вибухом оплесків» тощо. У сфері правоохоронної діяльності під цим терміном розуміють цілком конкретні явища, що мають характерні причини, ознаки й зумовлюють потребу їх кримінально-правового вивчення й відповідної оцінки. В цьому аспекті вибухом називають процес швидкого фізичного або хімічного перетворення системи, який супроводжує перехід її потенційної енергії в механічну роботу. В криміналістичних енциклопедичних виданнях вибухом називають вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу з утворенням сильно нагрітого газу (плазми) з дуже високим тиском, який внаслідок розширення виявляє механічний вплив (тиск, руйнування) на навколишні тіла. Зазначається також, що вибух у твердому середовищі супроводжується його руйнуванням і подрібненням [108, с. 31].

Поняття вибуху наведено у ст. 113 КК України як процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу тощо. Для складу закінченого злочину достатньо вчинення будь-якої із зазначених дій. Вчинення вибуху – це ініціювання вибуху за допомогою вибухових речовин, вибухових матеріалів, бойових припасів фабричного виготовлення або саморобних [189, с. 607].

Визначення вибухового пристрою наводять Ю. М. Дільдін, В. В. Мартинов, А. Ю. Семенов та А. А. Шмиреєв, розглядаючи його як виріб, спеціально підготовлений до вибуху у певних умовах [205, с. 4].

На думку І. Д. Моторного, вибуховими пристроями є знаряддя злочину або предмети злочинного посягання, що призначені для здійснення вибуху, ураження людей, руйнування техніки і споруд або виконання інших протиправних завдань, виготовлені промисловим, кустарним і саморобним способом; містять заряд вибухової речовини або вибухонебезпечної суміші, що разом із засобами ініціювання та іншими елементами становлять єдину конструкцію (виріб або систему) [186, с. 60–61].

В. А. Колесник й І. В. Гора характеризують вибуховий пристрій як спеціально виготовлений засіб однократного застосування із певними ознаками. Це, зокрема, наявність заряду вибухової речовини, що разом із засобом підриву становлять єдину конструкцію, що вказує на його призначення для проведення вибуху з одним чи сукупністю видів дії ураження. Такими ознаками є наявність окремих вузлів, конструктивних елементів, речовин або їх сукупності, що характерні для цього виду об'єктів. Спрацювання таких пристроїв обов'язково передбачає вибух із їх подальшим руйнуванням, що супроводжується різним ступенем фугасної, термічної, ударної та осколочної дії [108, с. 38].

Учені також зазначають, що необхідною ознакою вибухового пристрою є наявність у ньому речовин або сумішей речовин, у результаті зміни стану яких відбувається вибуховий процес. У більшості випадків як таку речовину використовують конденсовані вибухові речовини. У разі повної втрати речовиною вибухових властивостей пристрій не можна вважати вибуховим, проте у випадку тимчасової й відновлюваної втрати таких властивостей пристрій можна розглядати як вибуховий умовно з вказівкою на конкретні можливості відновлення його вибухових властивостей. Достатніми ознаками вибухового пристрою є такі, які визначають його здатність до здійснення навмисного вибуху за конкретних умов [108, с. 39].

Отже, поняття вибухового пристрою найперше охоплює виріб, конструктивно призначений для здійснення хімічного вибуху, що здатний вражати людей та руйнувати об'єкти.

Тимчасом, відповідно до Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», під вибуховими пристроями розуміються саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання

хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду [224, с. 2].

За Кримінальним кодексом України (ст. 262), вибухові пристрої – це поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для його здійснення (електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний і детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому вони придатні для застосування [188, с. 599].

Вибухові речовини у балістиці – це хімічні сполуки або їхні суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу (удару, наколу, тертя, нагрівання тощо) вибухати. Вибухові речовини поділяються на ініціюючі, бризантні (що подрібнюють) і металеві. Перші легко вибухають під впливом механічного фактора і високої температури. Їх використовують для вибуху бризантних вибухових речовин і пороху. Для вибуху бризантних вибухових речовин потрібна детонація. Ними заряджають гранати, артилерійські снаряди, бомби та ін. Металеві вибухові речовини – це різні види пороху [191, с. 561].

До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Нині вибухових речовин налічується понад 2000, що, безумовно, ускладнює визначення індивідуального найменування тієї чи іншої речовини. У процесі експертних досліджень постійно виникають питання, відповіді на які потребують ґрунтовних спеціальних знань щодо типів, характеристик та властивостей вибухових речовин, сфери їх застосування.

Вибуховий пристрій промислового виготовлення виробляють у заводських умовах відповідно до нормативно-технічної документації та з дотриманням послідовності й характеру технологічних процесів. Такі пристрої поділяють на штатні вибухові пристрої військового, народногосподарського призначення й виробу спеціальної техніки.

Основними видами вибухових пристроїв військового призначення є боєприпаси, зокрема ракети й авіаційні бомби, морські та річкові міни, торпеди, артилерійські боєприпаси, інженерні боєприпаси, засоби ближнього бою (ручні, гранатометні гранати), імітаційні засоби, а також деякі елементи боєприпасів, що споряджені вибуховою речовиною (снаряди, міни, порохові заряди, висаджувачі). Варто враховувати те, що до класу імітаційних засобів відносять імітаційні патрони, які є боєприпасами, а також імітаційні вибухові пакети, які не належать до категорії боєприпасів [108, с. 40].

У процесі вивчення кримінальних проваджень встановлено, що в Україні застосовуються вибухові пристрої промислового виготовлення, котрі використовують для вчинення терористичних актів, що мають зазвичай сукупність двох видів вражаючої дії – фугасну (35%) й осколочну (65%). Такі вибухові пристрої зі слабо виразною запалювальною дією. Спеціальні вибухові пристрої промислового виготовлення характеризуються специфічним видом дії ураження – кумулятивною. Відповідно до застосованих підривачів, вибухові пристрої поділяють на керовані (37%), уповільненої дії (33%) і некеровані, котрі спрацьовують внаслідок впливу на чутливий елемент (30%). До останніх відносять інженерні міни, міни-пастки, що працюють у режимі очікування, ручні гранати, боєприпаси артилерії з підривачами ударної дії тощо. І керовані, і некеровані підривачі призначені для запобігання несанкціонованому вибуху в умовах службового користування, а також для надійного перетворення початкового впливу на вибуховий пристрій на один із видів початкового імпульсу на основний заряд вибухової речовини. До таких вибухових пристроїв, насамперед, відносять пристрої, споряджені високочутливими вибуховими речовинами, що здатні вибухати бодай від одного з простих початкових імпульсів – удару, тертя, теплового впливу.

Так, 2015 р. на території Донецької області, яка прилягає до зони розмежування, внаслідок підриву на розтяжках, мінах і інших

вибухотехнічних пристроях загинуло 23 особи мирного населення, зокрема 4 дітей, ще 67 людей поранено [3, с. 11].

29.09.2017 р. в Луганській області трагічно загинули 2 військовослужбовці Держприкордонслужби, які проходили службу у відділі прикордонної служби «Станично-Луганське». Прикордонники підірвались на вибуховому пристрої під час несення служби неподалік населеного пункту Ільїнка, що за 1 км від кордону з Росією. На місці їх загибелі знайшли залишки фугасної «розтяжки», залишки детонатору та міни [3, с. 12].

Основні характеристики вибухових пристроїв та їх елементів дають змогу визначити їх тип, зокрема встановити як вибухотехнічні, а відтак будувати обґрунтовані криміналістичні версії та окреслити напрями планування розслідування вчиненого терористичного акту.

Предмет злочинного посягання. Предмет безпосереднього замаху (як елемент криміналістичної характеристики) – це найрізноманітніші фізичні об'єкти (речі і предмети) органічного та неорганічного походження, які є матеріальним виявом суспільних відносин. Для криміналістичної характеристики предмет злочинного замаху важливий передусім як слідоутворюючий об'єкт – які сліди він може залишити на взаємодіючих матеріальних об'єктах (на злочинцеві, обстановці місця злочину). Тому опис саме цих ознак сприяє найбільш об'єктивному прогнозуванню наявності слідів-відтворень у матеріальному середовищі [31, с. 256].

Вчені кримінального права до предмета злочинного посягання відносять будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Предмет злочину як самостійна ознака злочину завжди існує поряд із об'єктом. Саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину. Однак якщо об'єкт злочину є обов'язковою, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [142, с. 118, 120].

Основним безпосереднім об'єктом терористичного акту є громадська безпека в частині захищеності суспільства, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя, здоров'я людини, власність, довкілля, зовнішня та внутрішня безпека України. При вчиненні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв безпосередньою метою є ураження людини або руйнування різних споруд, транспортних об'єктів тощо. Відтак предмети безпосереднього посягання терористичного акту можна поділити на дві великі групи. Зокрема, до першої групи варто віднести людей і тварин, до другої – різні споруди, будинки, транспорт тощо [210, с. 37].

Аналіз кримінальних проваджень за 2014–2017 рр. дав змогу виокремити типові об'єкти злочинного замаху при вчиненні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, а саме: людина (фізична особа) у зв'язку з її державною, громадською або іншою діяльністю або помстою за таку діяльність (8%); посадові особи, які займають відповідальні посади в органах державної влади й управління та депутати різних рівнів (16%); підприємці, які займаються великим або середнім бізнесом, благодійністю (9%); особи, що будь як пов'язані з кримінальними структурами (10%); українські банки, газогони, залізничні колії, дороги, мости, жилі будинки, транспортні засоби тощо (38%); військові об'єкти (склади зі зброєю, боєприпасами, технікою) (11%); адміністративні будівлі державних і суспільних закладів, торговельно-промислових комплексів, а також будівлі прикордонних органів та спецслужб (6%). Крім того, жертвами терористичних актів були сторонні особи (громадяни), які випадково перебували в місці вибуху (55,5%).

Тоді як бойовики, які активізувалися на Донбасі, намагаються знищити інфраструктуру регіону, теракти відбуваються і в інших областях України. Злочинці підривають українські банки, газогони, залізничні шляхи та атакують мечеті.

Так, у травні 2015 р. на магістральному газопроводі високого тиску Уренгой-Помари-Ужгород в селі Небилів Рожнятівського району на Івано-

Франківщині пролунало три вибухи. За словами правоохоронців, зловмисники заклали вибухові пристрої дистанційного керування в землю безпосередньо під газопроводом. Терористи намагались вивести з ладу міжнародний газопровід.

В Одесі 14 травня близько 4-ої години ранку стався вибух у відділенні ПриватБанку, розташованому на вулиці Краснова. В результаті вибуху і пожежі пошкоджено банкомат та входні двері відділення. В ніч на 13 липня підірвали ще два одеських відділення ПриватБанку. У ніч на 18 липня вибух пролунав поблизу будівлі філармонії на Майдані Незалежності в Києві. Внаслідок вибуху постраждав 45-річний чоловік, якого з численними осколковими пораненнями доправили до лікарні. У липні в Запоріжжі поблизу 5-ої міськклікарні пролунав потужний вибух, від якого в будівлі кардіоцентру на двох поверхах повилітали шибки. 27 червня під час вибуху автомобіля на перехресті вулиць Солом'янська та Механізаторів у Києві загинув чинний військовий Збройних сил України. Упродовж чотирьох років внаслідок тероризму з боку бойовиків РФ на Сході України загинуло понад 10 тис. людей (із них близько двох тисяч військових) [3, с. 12–17].

Терористи для вчинення вибуху обирають під мінування об'єкти з характерними особливостями конструкції і функціонування, їх уразливості і тяжкістю наслідків руйнування.

Відтак на основі вивчення судово-слідчої діяльності та наукових джерел вдалося класифікувати такі об'єкти мінування з урахуванням особливостей конструкції і функціонування, характером їх уразливості і тяжкістю наслідків від руйнування.

1. Приміщення залежно від їхнього призначення: а) приміщення громадського користування (театри, спортивні зали, магазини, вокзали, лікарні, навчальні заклади); б) виробничі приміщення (цехи, майстерні, котельні, склади, телефонні станції тощо); в) житлові приміщення (квартири, приватні домоволодіння, гуртожитки й готелі) (33,5 %).

2. Інженерні споруди: а) дорожні споруди (мости, тунелі, шляхопроводи, залізничні колії тощо); б) лінії електропередачі і теплопроводи (ЛЕП і їх опори, підстанції, магістральні пункти керування); в) газо- і нафтопроводи (магістралі, насосні підстанції й ін.); г) екологічні об'єкти (очисні споруди, сховища небезпечних відходів); ґ) гідротехнічні споруди (греблі, дамби) (22,4%).

3. Транспортні засоби: авіаційний (літаки і вертольоти); залізничний (пасажирські і вантажні вагони, платформи і цистерни, тепловози й електровози); автомобільний, зокрема й міський електротранспорт; наводний транспорт (пасажирські, вантажні і рибальські судна, танкери і пороми) (26,2%).

4. Ділянки місцевості: а) місця проведення масових заходів (мітинги, спортивні змагання тощо); б) меморіальні комплекси, цвинтарі, місця паломництва; в) місцевість, що прилягає до важливого об'єкта, де може бути встановлений вибуховий пристрій направленої дії на кшталт гранатомета або осколкової міни спрямованого ураження (17,9%) [31, с. 259; 210, с. 38, 39].

На вибір місця встановлення вибухових пристроїв залежно від об'єкта ураження враховуються такі чинники: значний ступінь уразливості окремих елементів об'єкта і велика кількість людей (основне приміщення, зал скупчення людей тощо) (56,7%); наявність умов для прихованого встановлення вибухового пристрою (67,3%); визначення зручного місця для керування вибуховим пристроєм на відстані (46,4%); використання наявних умов для зашифрованого відходу від місця керування вибуховим пристроєм (45,5%) (Додаток А.14).

До елементів криміналістичної характеристики також належить *особа (особи) потерпілого*. У випадках, коли кількість потерпілих набуває масового характеру, зокрема внаслідок масштабних терористичних акцій, індивідуалізація осіб потерпілих не є джерелом інформації, яка дає змогу віднести її до елементів криміналістичної характеристики. Потерпілі в подібних випадках є випадковими жертвами, які криміналістично не залежать від діяльності (дій) терористів [177, с. 223].

За підрахунками представників ООН, жертвами терористичних актів, вчинених угрупованнями ДНР і ЛНР, стали: а) убито понад 3 000 мирних громадян і понад 2750 українських військових; б) отримали поранення понад 3 000 мирних громадян і 9578 військовослужбовців; в) змушені були емігрувати в інші регіони України 1 700 000 громадян. Серед основних причин чималої кількості жертв називають міни, нерозірвані снаряди, пастки з використання вибухових пристроїв. Саме ці засоби спричинили 60% від загальної кількості смертей та поранень [3, с. 22].

В окремих випадках (15%) при вчиненні терористичного акту проти особи (народного депутата, державного посадовця, бізнесмена та ін.) вивчення взаємозв'язку «жертва-злочинець» може бути важливим для «виходу на злочинця». Такі зв'язки можна поділити на три групи: 1) доволі близькі стосунки особи із терористом; 2) стосунки, які у жертви із терористом розвиваються на ґрунті особистого знайомства у рамках службової, суспільної чи іншої діяльності; 3) стосунки, які у жертви з терористом формуються на ґрунті випадкового знайомства; 4) взаємозв'язок, який у потерпілого із терористом не був матеріалізований двосторонніми відносинами до моменту замаху, а контакти із злочинцем виникли у зв'язку з учиненням терористичного акту [31, с. 258].

Важливість даних про потерпілих у криміналістичній характеристиці терористичного акту пояснюється двома обставинами: певна вибірковість у діях злочинця свідчить про взаємозв'язок між особливостями особи злочинця і потерпілого; наявність зв'язку між злочинцем та потерпілим впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення та подекуди приховання злочину [139, с. 278].

Отже, окреслені елементи криміналістичної характеристики терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, загалом дають слідству можливість ефективно здійснювати організацію розслідування на основі встановлених ознак зазначених злочинів.

1.3 Типова «слідча картина» терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

У криміналістичній теорії поширеною є концепція, що типова слідова картина події (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) злочинів та певним способам та етапам його вчинення) складається з двох елементів: слідів злочину (у їх слідознавчому розумінні) і обставин злочину (місце, час і умови). Це, зокрема, дає змогу визначити спосіб та механізм учинення злочину, спосіб його приховування, особу злочинця, знаряддя вчинення злочину та висунути слідчі версії [2, с. 14].

Дослідження «слідчої картини» як елементу криміналістичної характеристики злочину належать О. О. Алексєєву, В. П. Бахіну, Р. С. Белкіну, В. К. Весельському, В. Г. Гончаренку, Г. Г. Зуйкову, О. Н. Колесніченку, В. О. Коновалову, В. К. Лисиченку, А. Г. Матусовському, С. П. Мітрічеву, В. А. Образцову, І. Ф. Пантелєєву, В. В. Радаєву, М. В. Салтевському, Л. А. Сергєєву, В. Ю. Шепітьку, М. П. Яблокову та іншим.

Зокрема, М. В. Салтевський пропонує називати слідовою картиною злочину єдність матеріальних та ідеальних слідів злочину [143, с. 148–151]. В. О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину – це комплекс слідів, які відображають картину події злочину [118, с. 20]. М. А. Погорецький доводить, що безпосереднім джерелом слідів злочину є суспільно небезпечний вплив на особу, що вчинила злочин, поведінка якої проявляється у формі дії або бездіяльності [215, с. 20].

В етимологічному розумінні слід – це залишок чи ознака чого-небудь [202, с. 594], наслідок чиеїсь діяльності, якої-небудь події [43, с. 1343], слід – це відбиток чого-небудь на якійсь поверхні, залишок чи остача чого-небудь [25, с. 728].

Сліди з найдавніших часів використовувалися при розкритті злочинів і викритті злочинців. Недаремно слово «слідство» має спільний корінь зі словом «слід» [132, с. 5]. Загальний термін «сліди злочину» належить одному з основоположників трасології – Б. І. Шевченку [290].

Вчення про сліди є складовою однієї з фундаментальних наукових теорій криміналістики, якій присвячено чимало робіт В. Д. Басая [257], В. І. Галагана [60], О. А. Кириченка, [257], І. Ф. Крилова [131], Б. І. Шевченка [290], що містять визначення поняття слідів злочину, їх класифікацію та використання у практичній діяльності.

Відтак В. І. Галаган наголошує, що злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних із ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені у пам'яті людини) [60, с. 2].

У криміналістичній літературі закордонних країн сліди зазвичай розуміються дуже широко. Скажімо, німецький криміналіст Е. Анушат стверджує, що слідом є все те, що криміналіст може сприйняти і якимось криміналістично використати. Відтак до слідів він відносить запахи, шуми, звуки пострілу, характерну обстановку злочину тощо. Аналогічно міркують про сліди німецькі криміналісти К. Брандт і Х. Ейзенхардт, Х. Хульке та інші. Що повніше пізнані закономірності утворення різних слідів, то швидше вони можуть бути виявлені. Свого часу Г. Гросс наголошував, що ефективність роботи зі слідами полягає не лише в тому, щоб їх виявити, а й щоб уміти зробити на їх підставі достовірні висновки і скористатися ними для розкриття і розслідування злочину [62, с. 615]. Крім того, як слушно зазначає Г. Г. Зуйков, сліди певного способу скоєння злочину вказують не тільки на досконалі дії, а й на обставини, що детермінували спосіб вчинення злочину, склад, і характер досконалих дій. Зокрема, за характером учинених дій є можливість судити про тих, що визначили спосіб скоєння злочину, про якості особистості [95, с. 57].

Б. І. Шевченко сліди розглядає в широкому й вузькому розумінні. У криміналістиці в широкому розумінні слідами називаються комплекси найрізноманітніших за природою ознак, властивих тому чи іншому явищу. Слідами, зокрема, називаються будь-які зміни в оточуючій обстановці у зв'язку з учиненням злочину. Ці зміни можуть виявлятися у переміщенні

предметів, відсутності або наявності їх у певному місці, втраті або набутті ними будь-яких властивостей тощо. Вчений акцентує на тому, що такими слідами є: матеріальні предмети або їх частини; матеріальні копії (сліди пальців рук, взуття тощо); ідеальні відображення – сліди пам'яті (уявні образи), які в інформаційному плані більші за обсягом та відображають і весь об'єкт загалом, і його частини та властивості [290, с. 72–73].

В. М. Салтевський до слідів у вузькому розумінні відносить матеріальні утворення, що відображають зовнішню будову взаємодіючих об'єктів (відображення поверхневої будови одного предмета на іншому), тобто сліди-копії [142, с. 144–148].

На думку В. К. Гавла, окреслення способів вчинення злочинів полягає не лише в описі дій, за допомогою яких досягнуто цілі злочинного посягання, а й в описі типових наслідків застосування того чи іншого способу, тобто характерних слідів та місць їх локалізації. Лише опис способу злочину не досягає мети: опис треба здійснювати або від слідів застосування цього способу, або до слідів такого застосування. У процесі розробки окремих криміналістичних методик відбувається так: описують, наприклад, типові способи вчинення злочину та відразу вказують, за якими ознаками можна судити про ці способи, тобто про характер і локалізацію залишених злочинцями матеріальних та ідеальних слідів [57, с. 178].

Найбільш значний внесок щодо реалізації положень теорії відображення ідеальних слідів у криміналістичній науці здійснив Р. С. Белкін. На його думку, філософська категорія відображення становить філософську, теоретичну, практичну основу криміналістики й охоплює фактично всі напрями криміналістичної науки [20, с. 119]. Своєю чергою, А. Н. Васильєв зазначає, що саме зі закону діалектики про взаємозв'язок і взаємодію явищ матеріального світу можна зробити висновок про те, що взаємозв'язок при відображенні є одним із необхідних і універсальних зв'язків об'єктивної дійсності. А якщо це так, то взагалі не існує в природі явищ, що не відображаються [41, с. 3–6]. В. Ю. Шепітько наголошує, що розкриття та розслідування злочинів – це

окремий випадок пізнання об'єктивної дійсності [291, с. 16]. Тому зміни в середовищі як результат відображення в цьому середовищі події є інформація про цю подію, ті самі фактичні дані (які, згідно зі ст. 84 КПК України, можуть бути визнані доказами у кримінальному провадженні), за допомогою яких можна судити про подію злочину, фактичні дані, отримані з належних джерел, а їх матеріальною основою слугує вже не саме джерело, а штучно створений відповідний процесуальний носій. В. М. Тертишник стверджує, що джерелами фактичних даних можуть бути сліди злочину (залишені на місці злочину предмети, мікрооб'єкти, відбитки пальців рук, волосся тощо), які вилучаються під час провадження відповідних слідчих дій для їх подальшого використання у процесі доказування. Будучи здатними не тільки давати імпульс інформації, а й переносити її у просторі та часі, вони виступають і як носії доказової інформації [269, с. 159].

Тимчасом Д. В. Затенацький доводить, що процес виникнення інформації (доказів) – процес відображення, а її виникнення – результат цього процесу. Оскільки кожний злочин обов'язково відображається у навколишньому середовищі, то і процес виникнення доказів має необхідний, повторюваний, стійкий і загальний характер та є закономірністю. Словом, подія злочину і його механізм є матеріальними процесами дійсності й перебувають у зв'язку й взаємообумовленості з іншими процесами, подіями, явищами, відображаються в них і самі є відображенням якихось процесів [96, с. 7].

На нашу думку, слідова картина терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, складається зі сукупності матеріальних та ідеальних слідів, які відображають механізм вчинення злочину й утворюють ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди–предмети, сліди–відображення, сліди–речовини тощо.

За період незалежності України загальнотеоретичним питанням слідової картина як джерела доказової інформації при розслідуванні терористичних актів приділяли увагу М. О. Ленько, Р. В. Мельник, В. В. Поліщук, М. А. Погорецький, О. В. Сав'юк, Д. Б. Сергєєва та інші.

Механізм утворення слідів терористичного акту із використанням вибухових пристроїв, за правило, обумовлений способом підготовки, вчинення і приховування злочину. Особливість процесу виявлення і тактичного використання слідів полягає в тому, що основна і найбільш цінна частина інформації зосереджена (локалізована) на місці вчинення зриву. Ця найважливіша особливість слідоутворення має вирішальну роль у дослідженні різних слідів експертами, фахівцями і власне слідчим. Під дією вибуху значна частина слідів знищуються. Деякі сліди усувають самі злочинці. Тимчасом за правильної організації пошукової роботи вдається виявити, оглянути і дослідити чимало слідів, створити оптимальну слідову картину.

У рамках вивчення терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв, надважливу криміналістично значущу інформацію про подію та обставини злочину, ознаки, які характеризують вибуховий пристрій, його установку на об'єкти ураження можна одержати з комплексу об'єктивно пов'язаних із цією подією слідів.

Зокрема, основні сліди вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою залежно від стадії (способу) вчинення злочину утворюються у процесі його підготовки, вчинення і приховування. Це відтак: матеріальні сліди які утворюються під час контрабандного переміщення або викрадення вибухового пристрою (55,7%), відтворення у пам'яті свідків (потерпілих) (33,2%); під час закладення вибухівки (42,2%), матеріальні сліди після вибуху (88,9%) (Додаток А.15).

Утворення слідів при контрабанді та викраденні вибухових пристроїв. Основними способами вчинення контрабанди вибухових пристроїв є: 1) поза місцем розташування митниці (55%); 2) у розташуванні митниці, але за межами зони митного контролю (18%); 3) завчасно, перед здійсненням митного оформлення (тобто до відкриття чи після закриття митниці, яка є тимчасовою або працює не цілодобово) (14%); 4) із незаконних звільненням від митного контролю (13%) (Додаток А.16).

Основними способам контрабандного переміщення вибухівки з окупованої території Донецької і Луганської областей, зокрема, є: сірі зони (відсутність

кордону (22%), блокпости (13), потаємні обхідні шляхи (55%), хабарництво при перетині пунктів розмежування (10%) (Додаток А.17).

У результаті опитування співробітників СБУ встановлено, що існує щонайменше п'ять шляхів потрапляння контрабанди вибухівки з ОРДЛО на митну територію України: здійснення підприємницької діяльності на окупованих територіях (при перевезенні товарів) (14%); під прикриттям волонтерської діяльності (21%); під прикриттям гуманітарної діяльності (19%); домовленість на блокпостах із військовими (11%); використання громадян та транспортні засоби, які перетинають умовний кордон, маючи соціальні й інші проблеми (35%) (Додаток А.18).

Так, 8 березня 2018 р. правоохоронці затримали лідера звільнення полонених «Офіцерського корпусу» Володимира Рубана, коли він намагався в'їхати з контрольованої бойовиками території так званої «ДНР» на підконтрольну Україні територію з арсеналом зброї. Під час затримання було виявлено: ящики ручних гранат, гранати для підствольних і автоматичних гранатометів, осколкові загороджувальні міни, кумулятивні заряди РПГ-7, детонатори різних типів, ручні гранатомети РПГ-22, 120-мм міни, міномет калібру 50 мм із боєкомплектom, понад 12 автоматів і ручних кулеметів, десятки тисяч патронів. У коробці з гранатами виявлено пакувальний лист від 11.06.2016 р. так званої «ВЧ 08819», що належить до незаконного збройного формування «1-й Армійський корпус ДНР» [3, с. 10].

Розглянемо схему вчинення контрабанди. 28 листопада 2017 р. у населеному пункті в сірій зоні мешканець М. реєструється як підприємець і завозить у ніким не контрольоване містечко вантажівку товарів, які згодом відправляють до ОРДЛО і назад. Саме так безконтрольно переміщає будь-які товари, зокрема й вибухові пристрої на замовлення. Під час обшуків за місцями мешкання М. правоохоронці вилучили велику кількість вогнепальної зброї та вибухівки провідних збройних підприємств із усього світу – Німеччини, Австрії, Чехії, Швейцарії, Бельгії, Італії, США, Ізраїлю, Росії та інших країн [3, с. 10].

Варто зазначити, що практично по всьому периметру кордону України здійснюється контрабанда зброї та вибухових пристроїв, особливо з Молдови, Польщі, Чехії, Франції та ін.

Як приклад наведемо такий випадок. У травні 2016 р. після проходження митного оформлення в міжнародному автомобільному пункті пропуску «Ягодин» (Волинська область) затримали француза, в якого під час обшуку в автомобілі вилучили 5 автоматів АК-74; 2 гранатомета РПГ-7В, 18 боєприпасів до них, 5 ящиків із патронами 5,45 мм. (5400 штук), 5 ящиків тротилових шашок загальною вагою 125 кг, 100 штук електродетонаторів [3, с. 21].

До типової слідової картини контрабанди вибухових пристроїв належать такі матеріальні сліди:

1) сліди транспортних засобів, які застосовувалися для переміщення вибухових пристроїв через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, а саме: сліди кочення і ковзання, гальмування і пробуксовування коліс; сліди тиснення, утворені в результаті руху гусеничного транспорту; сліди неходових частин транспортного засобу або сліди, залишені виступаючими вузлами й деталями, які відділилися від транспортного засобу (сліди тертя, ковзання, нанесені бампером, радіатором, заднім мостом тощо); деталі і частини, що відокремилися від транспорту (осколки від скла фар, плями мастила чи гальмівної рідини);

2) сліди від вибухових пристроїв (речовин) (порох, динаміт та ін.), які переміщувалися контрабандним шляхом;

3) сліди використання тайників та інших засобів приховування вибухових пристроїв (грант, мін та ін.) (дефекти швів, якими сполучені частини покриття підлоги кузова (фургона) автомобіля, сліди стружки, яка залишилася в результаті виготовлення тайників у дерев'яних частинах транспортного засобу, свіжі сліди фарбування, нові деталі у транспортному засобі (дверні петлі, гвинти тощо);

4) сліди підробки у документах із митного оформлення вантажів (підчистка, дописка, заміна частини документа, підробка відтисків печаток і штампів тощо) [232, с. 231–232].

Типова слідова картина викрадення вибухових пристроїв визначається видом і локалізацією слідів, залишених учасниками розкрадання, залежать від способу вчинення злочину і є його проявом. Зокрема, якщо при вчиненні розкрадань предметів озброєння шляхом крадіжок, грабежів і розбійних нападів залишаються зазначені сліди, то у разі вчинення розкрадання шляхом зловживання своїм службовим становищем слідами можуть бути підроблення в товарно-транспортних накладних, картках складського обліку, фіктивні договори і гарантійні листи, доручення, платіжні доручення тощо. При викраденні вибухових пристроїв, крім традиційних слідів, таких, як сліди рук, ніг, транспортних засобів, знарядь злому, можуть бути виявлені сліди збройового змащення, окремі екземпляри боєприпасів, деталей і вузлів викрадених вибухових пристроїв, ємності для зберігання і перевезення зброї і боєприпасів, а також їх частини, пакувальні матеріали, частки вибухових речовин тощо. Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, недалеко від нього, де зручно позбутися непотрібних предметів, захоплених під час вчинення злочину. На викинутих предметах можуть залишитися сліди пальців рук підозрюваних, їх волосся, інші біологічні об'єкти [3, с. 28].

Основною причиною безконтрольного заволодіння вибуховими пристроями віднедавна стали пожежі на військових складах боєприпасів: 2003 р. Артемівськ (Бахмут), 2003–2007 рр. у с. Богданівка, 19 лютого 2014 р. на території військової частини внутрішніх військ у Львові, 20 березня 2014 р. в Кривому Розі, 29 жовтня 2015 р. у Сватові (північний захід Луганської області, 23 березня 2017 р. в Балаклії Харківської області, 22 вересня 2017 р. біля Маріуполя, 27 вересня 2017 р. в Калинівському районі Вінницької області. За даними Головної військової прокуратура України, впродовж 2017 р. притягнуто до відповідальності 338 військових за факти викрадення боєприпасів і зброї, у 2016 р. – 400 таких фактів [3, с. 29].

Своєю чергою, С. М. Колотушкін та В. А. Федоренко до слідів, які утворюються при підготовці до вчинення вибуху, відносять сліди

транспортування вибухового пристрою (проста форма); сліди установки і маскуванню вибухового пристрою (складна форма) [114, с. 138].

Сліди при транспортуванні та встановленні вибухового пристрою на об'єкт мінування утворюються у процесі розміщення (кріплення) вибухового пристрою та його маскуванню. Під час огляду транспортних засобів можна виявити сліди рук, взуття, одягу, а на місцях встановлення вибухового пристрою (крім вказаних слідів) – шматочки електропроводів зі слідами перекусу, липку стрічку, шпагат та ін. В окремих випадках засобами доставки та маскуванню вибухових пристроїв є сумки, пакети, коробки, згортки, обривки паперу та ін. Вони водночас є носіями одорологічних слідів, зокрема мікроб'єктів. Зазначені групи слідів стосуються головно ситуації, коли вибуховий пристрій був знешкоджений [22, с. 229].

Корпус вибухового пристрою може мати елементи, що додаються для зручності транспортування та встановлення на місці вибуху. Маскуванню є однією з основних функцій оболонок вибухових пристроїв типу мін-пасток або мін-сюрпризів та деяких вибухових пристроїв, що спрацьовують із уповільненням після приведення їх у дію. Як оболонки для таких вибухових пристроїв зазвичай використовують корпуси різноманітних предметів побутового призначення – електробритв, радіоприймачів, магнітофонів, ліхтариків, авторучок тощо, поштові відправлення (посилки, листи, бандеролі), стандартні пакування предметів харчування, книжки тощо. Використовують також «нейтральні» предмети у вигляді банок, коробок, пакунків тощо, які розраховані на певні дії жертви у разі взяття в руки чи користування ними (зазвичай за потреби відкриття). Відтак оболонка, що виконує функцію забезпечення вибухового горіння у зачиненому просторі й осколочної дії, забезпечує також функцію транспортування і маскуванню справжнього призначення такого предмета [135, с. 51].

Скажімо, 05.04.2017 р. співробітники Служби безпеки України виявили встановлену міну МОН-50 та міну-«ловушку» МЛ-8 поблизу села Широка Балка на Донеччині. За висновками експертів, вибухові пристрої виготовлено в РФ у 2000 р. [3, с. 14].

У разі підтвердження факту проникнення злочинця на об'єкт мінування, ймовірно також виявлення відбитків рук, одягу, знарядь злочину (статичних, динамічних), забутих речей. Залишені сліди, що вказують на послідовність дій, напрямок відходу від об'єкта мінування, дають додаткову інформацію про характер підготовки та організації злочину. Вони сприяють встановленню кількості правопорушників, які підготували вибух, отриманню орієнтовних даних про їх одяг, зріст, особливості ходи тощо. Бувають випадки, коли перед встановленням вибухового пристрою злочинець таємно спостерігає за об'єктом, залишаючи додаткові сліди на місці спостереження – недопалки, серветки, носовички, жувальну гумку тощо [114, с. 138].

Сліди, утворені у процесі вчинення вибуху. Найбільшу групу становлять сліди, утворені при вибуху вибухового пристрою. Багато вчених навмисно виокремлюють сліди вибуху у самостійну групу слідів. Більшість учених в галузі криміналістичної вибухотехніки, роботи яких проаналізовано, вважають, що місце вибуху має сприйматися комплексно, масштабно, як загальна слідова картина вибуху [210, с. 50–55; 34, с. 82–85; 81, с. 63–68; 91, с. 38–54; 101, с. 16–20; 102, с. 44–46; 126, с.10–16; 171, с. 198–200].

Під час вивчення слідчої практики та наукових джерел виокремлено п'ять груп слідів вибуху при вчиненні терористичних актів: 1) фрагменти вибухового пристрою; 2) сліди в центрі (епіцентрі) вибуху; 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху, 4) сліди вторинних осколків; 5) ідеальні сліди вибуху [36, с. 27–28].

Фрагменти вибухового пристрою. Це сліди залишків вибухового пристрою, що мають ознаки, характерні для конструкцій виробів промислового виготовлення та їх елементів певних видів і навіть марок, спеціально призначених для здійснення вибуху (наприклад, гранати, міни). Металева поверхня корпусу вибухових пристроїв нерідко має рештки мастил або забарвлення, які можуть бути основними ознаками при дослідженні речових доказів. У процесі виготовлення корпусу вибухового пристрою на

ньому часто залишаються сліди слюсарного інструменту (кусачок, лещат, струбцин, різних затискувачів тощо) [114, с. 135].

Наприклад, на корпус гранати Ф-1 нанесено маркування у вигляді тиснення, що вказує номер партії та шифр заводу виробника, який виготовляє металевий корпус. На дні частини корпусу нанесено маркування, за правило, чорною фарбою, що вказує на індекс виробу, шифр вибухової речовини при виготовленні та шифр заводу, на якому граната споряджена. Висота шрифту близько 3,5–4,0 мм. [212, с. 165].

Варто зацентувати на фарбуванні поверхонь, маркуванні барвником або механічним способом (тавруванням), виду матеріалу залишків вибухового пристрою, частинах елементів його конструкції (ударного механізму, блоку електроживлення, інших елементів електричного ланцюга тощо), а також зважати на наявність слідів технологічних операцій на окремих частинах підірваного пристрою, а саме: токарської обробки (у вигляді кільцевих канавок – сліди різця, тисків від затискання в токарському патроні), свердління, зварювання, пайки, обробки тиском тощо. Зазначені ознаки у сукупності дають змогу визначити спосіб виготовлення вибухового пристрою – саморобний або промисловий [172, с. 31–32], а також встановити вид устаткування й тип інструментів, що застосовувалися для виготовлення вибухового пристрою, та кваліфікацію злочинця.

Як заряд злочинці використовують штатні вибухові речовини промислового виготовлення воєнно-промислового комплексу. Зокрема, військові підривники як вибухову речовину (без спорядження в боєприпаси) використовують лише тротил, пластид [262, с. 17–19].

Деталі вибухового пристрою, зібрані в достатній кількості, дозволяють зробити його реконструкцію. За обсягом внутрішньої порожнини реконструйованого корпусу, а також за потужністю вибуху можна судити про величину заряду вибухової речовини, за складом якої ймовірно визначити вид застосованої вибухової речовини. Тобто залишки вражаючих елементів вибухового пристрою можуть нести інформацію про місце їх виготовлення,

частиною якого предмета вони були раніше, а також бути основою для версії про мету вчиненого вибуху [216, с. 357–358].

Сліди в центрі (епіцентрі) вибуху. Вибух супроводжується розльотом сильно нагрітих продуктів хімічної реакції і часток вибухової речовини, що спрацювали, взаємодія яких із навколишніми об'єктами проявляється у вигляді характерних ознак на залишках оболонки пристрою і предметах матеріальної обстановки. Такими ознаками є оплавлення, кіптява, а також нерівності на внутрішній поверхні осколків у вигляді подряпин і мікрократерів. У криміналістичній вибухотехніці розрізняють бризантний, надлишково ударно-хвильовий (поширений термін – повітряна ударна хвиля), фугасний, осколковий, термічний і сейсмічний впливи вибуху [214, с. 5].

Місце вибуху після терористичного акту через свою матеріальну (природну) сутність завжди пов'язане з істотними змінами оточення. Ці зміни можуть бути настільки індивідуальними (через потужність вибухового пристрою, його характер, ліквідацію наслідків вибуху тощо), що слідова картина для кожного конкретного випадку матиме такі основні слідові наслідки:

- воронка (вирва) – ділянка найбільш інтенсивних руйнувань, сплавлена, обвуглена, інших різних деформацій (за такими наслідками вибуху можна визначити центр вибуху);

- пошкодження споруд, будівель, транспортних засобів, різних об'єктів (можна встановити напрям і поширення ударної (вибухової) хвилі, розліт осколків корпусу вибухового пристрою і наповнювачів, виявити послідовність вчинення вибухів);

- частини, деталі деформованих та пошкоджених механізмів, електроприводів, вогнепровідні шнури, шматки ізоляційної стрічки, а також частини акумуляторів, електродетонаторів, інші вибухові пристрої або їх частини;

- пошкоджений одяг або його частини, ураження людей (трупи і частини трупів) [75, с. 9–14].

Частки вибухової речовини, що не прореагували, поділяються на групи мікрооб'єктів залежно від їх розміру – від шматків та порошку, що добре видимі неозброєним оком, до ультрамікрочастинок та слідових кількостей вибухової речовини, що виявляються тільки завдяки високочутливим приладам та містять інформацію тільки про природу вибухової речовини [232, с. 346].

З огляду на види впливу вибуху на навколишнє середовище, сліди вибуху, які виявляються на місці події, В. В. Поліщук поділив на три групи:

1) сліди залишків вибухового пристрою, які містять ознаки, характерні для конструкцій виробів промислового виготовлення та їх елементів певних видів і навіть марок, спеціально призначених для здійснення вибуху (наприклад, гранати). Такі ознаки у сукупності дають змогу визначити спосіб виготовлення вибухового пристрою, а також встановити вид устаткування та тип інструментів, що застосовувалися для виготовлення вибухового пристрою, та кваліфікацію злочинця;

2) сліди вибуху, що позначилися на навколишніх об'єктах (вибоїни, розриви, деформації, мікроструктури і зміни, нашарування мікрочастинок). Ці сліди виникають внаслідок бризантного (подрібнювального), термічного, фугасного, акустичного, сейсмічного та світлового впливів;

3) сліди кіптяви та продукти вибуху вибухової речовини. Продукти вибуху вибухової речовини – це сукупність газоподібних і конденсованих (твердих) речовин, що утворюються під час вибуху: залишки вибухової речовини у вигляді мікрочастинок, що не здетонували під час вибуху, які мають власну стійку форму та морфологічні ознаки вибухової речовини; конденсовані продукти вибухового перетворення (кіптява на фрагментах вибухового пристрою та предметах, що знаходилися біля місця його розташування) [210, с. 55–57].

Сліди впливу ударної хвилі вибуху. Сліди впливу продуктів вибуху та повітряної ударної хвилі на деталі пристрою і предмети обстановки місця

події різноманітні. Їх розрізняють за природою фізичного впливу вибуху на предмети навколишнього оточення.

О. В. Савюк до впливу ударної хвилі після вчиненого вибуху відносить:

– бризантний (подрібнюючий) та мікроструктурний вплив – обумовлений високим тиском продуктів вибуху та проявляється в руйнуванні конструкції вибухового пристрою, повному знищенні його частин, зміні внутрішньої структури та фізико-механічних властивостей використаних матеріалів, утворенні характерних мікрослідів контактного впливу вибухової речовини на металевих поверхнях (вибухова ерозія поверхні), руйнуванні предметів, розташованих у безпосередній близькості від вибухових пристроїв, утворенні вирви, розламі або поглибленні в місці розташування вибухового пристрою;

– тепловий та запальний вплив – обумовлений високою температурою продуктів вибуху та супроводжується сильним розігрівом збережених фрагментів вибухового пристрою, а також інших предметів і матеріалів, які перебували в безпосередній близькості від вибухового пристрою;

– фугасний (метальний) вплив – обумовлений розширенням газоподібних продуктів вибуху та утворенням повітряної ударної хвилі, яка призводить до високошвидкісного метання фрагментів вибухового пристрою, які набувають більшої вражаючої здатності, проникають у різні перешкоди та розкидаються на значній відстані від місця події;

– дія повітряної ударної хвилі – супроводжується руйнуванням будинків, відкиданням та ушкодженням предметів обстановки, зривом гілок і листя з дерев, заподіянням людині різних тілесних ушкоджень;

– сейсмічний вплив – проявляється в утворенні окремих тріщин на стінах нестійких будинків, який супроводжується частковим або повним обваленням легких конструкцій [31, с. 232–233].

Сліди вторинних осколків. При вибухах вибухових пристроїв осколкове ураження проявляється в утворенні (на предметах обстановки місця події) таких слідів:

– наскрізні вибоїни (характеризують геометричні параметри осколкових елементів або фрагментів вибухового пристрою). За їхніми дослідженнями можна встановити шлях, швидкість осколків та енергетичні параметри вибуху;

– сліпі вибоїни (наявність у перешкоді осколка або фрагмента вибухового пристрою);

– вм'ятини (дають змогу визначати морфологічні особливості осколків, які розлітаються, і фрагментів вибухового пристрою (відбитки фрагментів різьблення, форми гайки тощо) [48, с. 55].

Варто зазначити, що сліди осколків надають інформацію про вибуховий пристрій, зокрема: заряд вибухових речовин та його оболонку, орієнтацію корпусу вибухового пристрою у просторі на момент вибуху, наявність у характеристиках додаткових вражаючих елементів тощо [31, с. 233].

Ідеальні сліди вибуху. Ці сліди вибуху відображаються у пам'яті потерпілих осіб та свідків. До таких слідів, зокрема, належать:

– акустичний ефект вибуху, який діє на слухові органи людини (сильний шум, тріск, гуркіт) (88%);

– світловий вплив на стан зору людини (різкий спалах, засліплення, світова гама) (55%);

– відчуття нюху (запах вибухових речовин, відчуття смаленого, присмак горілих предметів) (45%).

Зазначені сліди формуються в умовах сильного стресу особи, яка постраждала чи була очевидцем. Отримані результати опитування таких осіб мають ретельно перевірятися за умови об'єктивного та суб'єктивного сприйняття ними події вибуху залежно від індивідуальних особливостей кожного.

Отже, дослідження слідової картини вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою дає змогу встановити спосіб вчинення злочину, вид вибухового пристрою, висунути слідчу версію та спланувати слідчі (розшукові) дії з метою ефективного розслідування.

1.4 Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв

Особа злочинця, що вчиняє терористичні акти з використанням вибухових пристроїв, як структурний елемент криміналістичної характеристики, має важливе інформаційне, орієнтовне та праксеологічне значення у розслідуванні кримінальних проваджень і використовується для: планування розслідування злочину; вибору тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій; досягнення необхідного психологічного контакту з підозрюваним (обвинуваченим); прогнозування поведінки злочинця.

Наукове уявлення про особу злочинця складалося з різноманітних теоретичних джерел: філософії, соціології, психології, криміналістики і, зокрема, кримінального права, реалізуючись водночас у діяльності щодо запобігання та розслідування злочинів, розгляду кримінальних справ у судах, виправлення злочинців. Потреби суспільної практики, необхідність підвищення ефективної протидії злочинності сприяли дослідженню особи злочинця [229, с. 62].

У тактико-криміналістичному аспекті під час розслідування конкретних злочинів можуть успішно використовуватися і типологічні дані про особистість злочинця, розроблені у кримінології (особі злочинця притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, що вчинила злочин). Будучи різновидністю особи у принципі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фак, освіта, соціальний статус тощо), а також властиві лише їй ознаки, які вказують на характер і ступінь її суспільної небезпеки. Здебільшого ці ознаки поділяють на такі групи: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціально-рольові; морально-психологічні [147, с. 74].

Зокрема, Р. В. Вереша доводить, що кваліфікувати злочин неможливо без особи, яка його вчинила. В теорії кримінального права поряд із поняттям «суб'єкт злочину» виокремлюється поняття «особистість злочинця». У кримінально-правовому аспекті поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» не є тотожними. Обидва вони резюмують ознаки фізичної особи,

яка вчинила злочин, однак їхнє кримінально-правове значення є різним. Якщо поняття суб'єкта злочину є важливим для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, то поняття особистості злочинця має практичне значення [44, с. 16].

Поняттям «особа злочинця» широко послуговуються у криміналістиці. Його, зокрема, вивчали такі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Гавло, В. Г. Лукашевич, О. М. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, О. Р. Ратінов, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько та інші.

Відтак встановлено, що вчені мають різні позиції щодо визначення сутності такого елементу криміналістичної характеристики злочинів, як особа злочинця. Особу злочинця розглядають як соціально-біологічну систему, властивості та ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються для розкриття та розслідування злочинів (до таких властивостей належать фізичні, біологічні та соціальні) (М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібко) [241, с. 112]. Це також поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила злочин, а систему ознак особи злочинця становлять дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості (В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель) [139, с. 278–279]. Сюди відносять і сукупність інформації про особу злочинця, що охоплює його характеристику, всі ті дані, які можуть визначати ефективні шляхи розшуку та викриття злочинця і пов'язані із цим завдання розслідування (В. Ф. Єрмолович) [85, с. 194]. Учені також вважають, що існує об'єктивна потреба використовувати відомості про особу злочинця не тільки щодо криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів (О. Р. Ратінов та інші) [229, с. 53–54].

Своєю чергою, В. Гавло наголошує, що криміналістику й її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. У цьому сенсі особу треба вивчати як слідоутворювальний об'єкт, джерело інформації про скоєний злочин і як засіб його розкриття [55, с. 197].

Особа злочинця зі своєю свідомістю та волею, на думку В. Н. Кудрявцева та В. В. Лисенко, є ланкою, яка пов'язує причину і наслідок із елементами криміналістичної характеристики. Дії злочинця залежать від системи внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) чинників, а об'єкт злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, певні дії, залишені сліди завжди обумовлені особистісними якостями злочинця [149, с. 10; 154, с. 33].

Поняття особи злочинця, вважаємо, охоплює типову модель особистості людини, яка вчинила злочин, із притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями.

Такі вчені, як О. М. Колесніченко, В. О. Коновалова та В. Ф. Єрмолович, зауважили, що конкретний зміст цього елемента криміналістичної характеристики обумовлений набором ознак особи, що специфічні для злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення окремого виду, і важливі для успішного розслідування [111, с. 46; 85, с. 199].

Криміналістичну характеристику особи злочинця, який вчиняє терористичні акти, розробляли В. П. Бахін, В. О. Коновалова, Р. В. Мельник, Д. Й. Никифорчук, О. В. Сав'юк, В. А. Соколова, М. А. Погорецький, В. В. Поліщук, М. О. Ленко, Д. Б. Сергєєва та ін.

Зокрема, М. А. Погорецький наголошує, що характеристика особи злочинця, який вчиняє терористичні акти, має будуватися на основі врахування тих типових рис соціального і соціально-психологічного характеру, що властиві особам, які вчинили злочини розглянутої категорії протягом певного часового періоду. Знаючи їх, слідчий зможе правильно визначити напрям розслідування [232, с. 63].

Відтак терорист – це особа, що бере участь у терористичній діяльності в будь-якій формі [274, с. 592]. Терорист або, скажімо, особа, яка вчинила кримінальне діяння, – суб'єкт злочину – один із основних компонентів складу злочину.

Із дослідження норм Кримінального кодексу України очевидно, що суб'єктом ст. 158 КК України є будь-яка осудна особа, що досягла чотирнадцятирічного віку. Це можуть бути будь-які особи, працівники

правоохоронних органів, військовослужбовці, а також члени різних злочинних угруповань, бандитських, екстремістських, націоналістичних і релігійних формувань [188, с. 587].

У наукових джерелах знаходимо різні підходи до визначення структури особистості злочинця, на основі яких можна виокремити групи елементів структури особистості злочинців, які вчинили терористичні акти з використанням вибухових пристроїв. Зазвичай злочини вчиняють чоловіки (95%), але тотальне падіння економіки пострадянських країн та збільшення безробіття у країнах ЄС спричинило те, що до терористичної діяльності стали долучатися і жінки (5%). Сучасна жінка пройшла етапи емансипації, що призвело до повної її незалежності від чоловіків і визнано жіночу особистість, звело її в один ранг із чоловіком. Жінки стали освоювати основні чоловічі професії (військовослужбовця, поліцейського тощо). Жінки також швидко потрапляють у грошову чи іншу залежність, що штовхає їх на злочин. Трапляються випадки, коли жінки-терористки проходять спеціально психологічну обробку чи використовують шантаж, аби вступити до терористичних груп [4, с. 3].

Особа злочинця (злочинної організації або групи) і особа виконавця мають різні характеристики. Злочинна організація або група має доволі складну структуру, яка передбачає ієрархію в системі й організації, і підпорядкованості. Терористичні акти плануються, ролі окремих осіб розподіляються, виконавці, що обираються (призначаються), нерідко мають дублерів [122, с. 730].

В. П. Бахін доводить, що особа, яка вчиняє терористичні акти з використання вибухових пристроїв, характеризується низкою специфічних особливостей, до яких належать особливі навички вибухової справи, які здобуваються у процесі спеціальної підготовки; така особа має мати доступ до вибухових речовин, боєприпасів, вибухових пристроїв тощо [13, с. 21].

Науковці виокремлюють такі групи осіб, які вчиняють терористичні акти з застосуванням вибухових пристроїв:

– спеціалісти-вибухотехніки і сапери збройних сил, які добре знайомі з вибуховою справою, володіють професійними навичками виготовлення

вибухових пристроїв і здійснення вибухів; особи, які не мають професійної підготовки, але знайомі з вибуховою справою за родом своєї діяльності (шахтарі, бурильники, охоронці складів вибухових матеріалів та інші, військовослужбовці збройних сил і учасники бойових дій у міжнародних конфліктах); особи, які не мають професійної підготовки і за родом своєї роботи не пов'язані з вибуховою справою (С. С. Галахов) [261, с. 45];

– випадкові, для яких здійснення вибуху – лише епізод із виявом мотивів цікавості (чи вдасться це зробити самому?), особистої неприязні, хуліганства. Їх знання у вибуховій справі, за правило, поверхневі; це «аматори», вибухова справа для яких своєрідне «хобі». Вони зазвичай здійснюють кілька вибухів, що дає змогу об'єднати їх за способом здійснення; «професіонали», що відрізняються високим рівнем підготовки (армія, підрозділи спеціального призначення, підрильники та ін.). Головний мотив – виконання замовлення (В. П. Бахін та М. А. Михайлов) [13, с. 21, 22];

– особи, що брали участь у бойових діях під час воєнних конфліктів;

– особи, що мають спеціальні знання в галузі застосування вибухових речовин;

– раніше судимі за тяжкі, насильницькі злочини;

– спортсмени, які виступали у бойових видах спортивних єдиноборств тощо (Д. Й. Никифорчук) [31, с. 72];

– представники етнічних меншин, які прагнуть до культурної та політичної автономії; релігійні фанатики; представники визвольних рухів в окремих державах; окремі особи, групи чи організації (Я. А. Соколова) [261, с. 206].

Аналіз кримінальних проваджень, що містяться в єдиному звіті про осіб, які вчинили терористичні акти за 2016–2017 рр. засвідчує, що 45% злочинів скоюють особи у віці 18–30 років, 35% – 30–45 років, 20% – старші 45 років. У 95% випадків указані злочини вчиняються чоловіками і тільки в 5% випадків – жінками. З приводу освітнього рівня особи злочинця, то 20,5% осіб мають базову та повну вищу освіту (в тому числі 40% закінчили спеціальні вузи силових структур або збройних сил), 30% – професійно-технічну освіту, 45% –

базову та повну загальну середню освіту. З указаних злочинів 35% учиняються громадянами України; 32% обвинувачених у тероризмі схильні до зловживання алкоголем або наркотиками, 22% – раніше засуджені за злочини проти життя і здоров'я особи та обіг наркотичних засобів.

У рамках дослідження судово-слідчої діяльності та літературних джерел здійснено спробу окреслити загальну типологію особистості терористів, зокрема це:

– особи, для яких терористична діяльність є засобом досягнення політичної влади, отримання контролю над тією чи іншою територією або засобом утримання такої влади (19%);

– особи, для яких терористична діяльність є засобом забезпечення панівного становища над певною групою населення – особами, які безпосередньо є членами терористичного формування (14,5%);

– особи, для яких терористична діяльність є засобом реалізації націоналістичних поглядів, релігійної ідеології у вкрай загостреній формі (свого роду релігійний екстремізм і фанатизм) (12,5%);

– особи, для яких терористична діяльність є засобом розширення можливості отримання матеріального прибутку, отримання надприбутків шляхом дестабілізації обстановки в регіоні у результаті залякування населення, органів місцевого самоврядування, уряду масовими терористичними акціями (зокрема, пряме фінансування терористичних формувань) (18%);

– особи, для яких терористична діяльність є засобом безпосереднього отримання матеріального прибутку, плати за планування, організацію терористичних акцій, керівництво терористичними формуваннями, навчання членів таких формувань, що особливо характерно для іноземних громадян, які є, по суті, найманцями (13%);

– особи, для яких терористична діяльність є засобом досягнення певного статусу шляхом виконання вказівок зарубіжних організацій, що здійснюють терористичну діяльність або фінансують її в своїх політичних і економічних інтересах (23%) [261, с. 204].

На практиці простежується, що терористичні дії можуть здійснюватися і злочинцями-одинаками, і злочинними групами. Злочинцями можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства. Групи можуть бути трьох видів: проста група осіб; організована група; злочинна організація. Водночас їх можна класифікувати за такими підставами: а) залежно від характеру цілей: політичні, національно-сепаратистські, націоналістичні, релігійні, кримінально-корисні; б) за характером дій: ведуть довгу і регулярну війну, що здійснюють одноразові операції; в) за масштабами дії: регіональні, міжрегіональні, міжнародні.

У процесі дослідження терористичні об'єднання класифіковано за ієрархічною структурою: 1) *вищий рівень* – керівники й духовні лідери організації. Здійснюють контроль, фінансування й організацію теракту, керівництво всією організацією, зазвичай їхнє місцезнаходження відоме. Керівництво терористами здійснюється особами, які перебувають на чільних державних постах. Наприклад, 1 березня 2014 р. рішення Російської Думи про надання права Президенту про введення російських військ на територію України; 2) *середній рівень* – керівники самопроголошених республік, польові командири, командири батальйонів і бригад. Здійснюють організаційно-контрольні й посередницькі функції. Це можуть бути і місцеві громадяни (Донецька, Луганська), й іноземці (громадяни Росії та інших країн). Самі рідко беруть участь у проведенні терактів; 3) *нижній рівень* – виконавці, найбільша й різноманітна категорія осіб, куди входять і місцеве населення, й чужоземні найманці. Це можуть бути і групи, й одинаки, що здійснюють теракти.

Терористичні акти з використанням вибухових пристроїв в Україні вчиняються організованими злочинними групами і злочинними організаціями. Злочинні дії спрямовують безпосередньо на вчинення терористичних актів для порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або впливу на прийняття рішень міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ), здійснення або нездійснення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування. Крім

того, ці групи можна класифікувати за характером дій: вчиняють одноразові операції (терористичний акт); провадять регулярну, систематичну терористичну діяльність залежно від цілей – політичні, націоналістичні, національно-сепаратистські; територіальної належності.

На Сході України створені терористичні групи за національними ознаками (батальйони росіян, сербів, чеченців, інгушів, осетин та ін.), за соціально-політичними поглядами («Харківські партизани», група «Восток», «Кадировці»), незаконні військові формування з бійців колишніх батальйонів спецназу «Захід» і «Схід», які підпорядковувалися ГРУ РФ.

Зокрема, 9 грудня 2015 р. в містах Києві та Харкові затримано чергову диверсійно-терористичну групу на чолі з громадянами Російської Федерації, спрямовану на проведення терористичних актів та диверсій у великих містах України [3, с. 4].

Загалом на Сході України виявлено близько 70 організованих злочинних груп терористичної спрямованості, куди входять співробітники спецслужб, розвідки і кадрових військових РФ, а також найманці з представників багатьох інших національностей (Америци, Іспанії, Італії, Франції, Канади, Росії, України, Польщі, Сербії, Єгипту, Лівану та ін.). Так, за останні два роки СБУ виявлено та припинено функціонування 11 «перевальних пунктів» бойовиків-терористів у Києві та Харкові. Встановлено 110 та затримано 56 учасників терористичних актів та диверсійно-розвідувальних груп, причетних до підготовки терористичних актів на території України. Зокрема, 2016 р. у Горлівці в результаті проведення спецоперації добровільно здалися в полон 46 осіб–добровольців батальйону «Восток», членами якого були чеченці, осетини, серби, росіяни, а також місцеві мешканці окупованої території України [3, с. 5].

У криміналістичній літературі злочинна група визначається як мала неформальна група людей, що певним чином організована і виступає як єдиний особливий суб'єкт діяльності [226, с. 45]. Вчені класифікують злочинні групи на примітивні, середньоорганізовані та високоорганізовані [297, с. 163].

Аналіз криміналістичної літератури засвідчив, що осіб, які здійснюють терористичну злочинну діяльність, можна класифікувати за групами: проста група осіб, що відповідає кримінально-правовій класифікації та положенням п. 1 і 2 ст. 28 КК України, й організована група, що відповідає кримінально-правовій класифікації та положенням п. 3 ст. 28 КК України, а також злочинна організація, що відповідає кримінально-правовій класифікації та положенням п. 4 ст. 28 КК України [188, с. 98–99].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 зазначається, що утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації належить розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Такі дії за своїм змістом подібні до дій із організації злочину й охоплюють підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте, основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для зайняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх його учасників, упорядкування взаємодії його структурних частин [201].

Із цього приводу Б. І. Бараненко наголошує, що необхідно застосовувати системно-комплексний підхід, який дає змогу розглядати організовані злочинні групи як соціальні групи, тобто порівняно стійкі сукупності людей, які мають спільні інтереси, цінності та норми поведінки, зокрема соціальне, економічне й фізичне середовище їх життєдіяльності, а також існуючі безпосередні зв'язки і контакти між їх членами [179, с. 684].

За ступенем організованості виокремлюють ситуативну злочинну групу, організовану злочинну групу і злочинну організацію. В. Ю. Шепітько до ознак організованості і стійкості злочинної групи відносить: стабільність її складу; труднощі для осіб, які бажають вийти з групи; швидка заміна співучасників, які вибувають; систематичність зустрічей і контактів злочинців між собою;

наявність суворого порядку, дисципліни, безумовного підкорення лідеру, системи заходів заохочення і покарання; розширення її масштабів і підвищення технічного оснащення; наявність зброї, технічних засобів, автотранспорту спільного користування; планування злочинної діяльності [191, с. 540].

Тимчасом деякі науковці вдаються до більш детального поділу ознак, розмежовуючи їх на основні й додаткові. Зокрема, В. М. Биков слушно виокремлює імперативні (обов'язкові) та факультативні (додаткові) ознаки організованих злочинних груп, визнаючи, що обов'язкові ознаки вказані у законі – це стійкість злочинної групи й розподіл функцій її учасників, спрямованих на досягнення єдиного плану групи. Водночас до факультативних ознак він відносить: формування психологічної структури у групі, висунення лідера; розподіл ролей у групі та підготовка до вчинення злочинів; можливість використання складних способів вчинення злочинів; жорстка дисципліна та спеціальний грошовий фонд; єдина ціннісно-нормативна орієнтація, розподіл доходів відповідно до статусу особи у структурі групи [29, с. 4–8].

Ступінь суспільної небезпеки групового злочину залежить від багатьох елементів, що становлять його сутність: об'єкта посягання, змісту наміру злочинців, їх характеристики, мотивів, способів злочинних і «забезпечувальних» дій та використаних засобів. Про суспільну небезпеку конкретного терористичного угруповання можуть свідчити достовірні відомості, отримані не тільки гласним шляхом, а й здобуті з використанням спеціальних сил, засобів і методів підрозділів СБУ. Ознака «суспільна небезпека» має двоєдиний зміст: 1) криміногенність кожного учасника конкретної злочинної групи (87,9%); 2) рівень її організованості (83,3%), що обумовлений: а) функціонально-структурною (статичний аспект) і б) діяльною (динамічний аспект) характеристиками [70, с. 77].

Своєю чергою, Д. Й. Никифорчук доводить, що терористське формування має чітку внутрішню структуру. До його складу входять: *лідер* – особа, яка створила терористське формування, налагодила зв'язки між його членами та визначила єдину мету його діяльності, взаємообов'язки,

внутрішню групову дисципліну; *активні учасники* – особи, які безпосередньо у всьому підтримують лідера; *бойовики* – безпосередні виконавці актів тероризму; *пособники* – особи, які сприяють вчиненню терористичних актів, надають інформацію щодо об'єкта злочину, постачають та переховують засоби вчинення злочинів, знищують перешкоди, забезпечують відхід та укриття злочинців після вчинення злочину [31, с. 75].

За деякими дослідженнями, участь у терористській групі може мати певні форми. Це, зокрема, формальне визнання особою свого членства у терористській групі із здійсненням на користь неї будь-яких дій чи навіть без здійснення таких дій, тоді як фактичне членство у терористській групі має вигляд тривалої за часом допоміжної діяльності, тобто: надання транспорту, приміщень, фінансування, постачання зброєю, пошук об'єктів для нападу тощо. Цими діями особа підтверджує, що фактично вступила до терористської групи, усвідомлює себе членом цього злочинного угруповання [31, с. 74].

Особливий інтерес у рамках розгляду такого елемента, як особистість злочинця у системі формування криміналістичної характеристики, становить вивчення особистості організатора терористичної групи і керівника терористичного формування, що суттєво впливають на особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [122, с. 230].

Зокрема, Я. Ю. Кондратьєв зазначає, що на початковому етапі розслідування слідчий має передусім виявити лідера злочинної групи. Залежно від типу лідера злочинної групи можуть бути обрані відповідні тактичні прийоми розслідування, спрямовані на роз'єднання членів групи і отримання від них правдивих свідчень [226, с. 31–32, 34–35].

Створення і розвиток стійкої терористичної організації має декілька етапів, а саме: процес формування терористичної групи, що передбачає підбір її учасників, розподіл ролей, вирішення питань, пов'язаних із фінансуванням, озброєнням, забезпеченням засобами зв'язку тощо. Становлення і розвиток терористичної групи характеризуються насамперед плануванням та організацією терористичних актів, безпосереднім вчиненням

таких актів, налагодженням і підтримкою зв'язку з іншими терористичними групами (що діють не тільки у цьому регіоні, а й у міжрегіональному масштабі загалом), розширенням групи і залученням різними способами до злочинної діяльності нових учасників.

Дослідження судово-слідчої практики засвідчило, що основними способами втягнення особи в терористичну діяльність є такі: безпосередня зацікавленість метою отримання винагороди (грошової, матеріальної, земельної, нерухомості та ін.) (23%); примушування до вчинення терористичного акту – фізичного чи психічного впливу на особу, спрямованого на примусове залучення її до участі у вчиненні терористичного акту (11%); обман – повідомлення неправдивих відомостей про патріотизм чи ін. (18%); шантаж – психічне насильство, що полягає у погрозі розголошення відомостей, які ганьблять особу чи її близьких родичів або які особа чи її близькі родичі бажають зберегти в таємниці (5%); використання уразливого стану особи, зумовленого фізичними, психічними властивостями або зовнішніми обставинами, стану особи, який позбавляє чи обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин (21%); фізичне насильство – завдання ударів, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо (10%); погроза застосування насильства – залякування (усне, письмове, за допомогою конкретних дій) особи або погроза застосуванням фізичного насильства до близьких родичів (12%) (Додаток А.19).

Отже, вивчення особи злочинця дає змогу виявити певні закономірності щодо створення терористичного формування й поведінки підозрюваних осіб під час досудового слідства, а також отримати інформацію про керівників ОЗГ та ЗО, спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, що, своєю чергою, сприятиме вибору тактики й послідовності проведення слідчих (розшукових) дій.

Висновки до першого розділу

1. Вивчення наукових джерел засвідчило, що прояви явища тероризму простежуються із появою людства на землі. Найбільшого розвитку тероризм набув упродовж останніх двох століть і використовується як ефективний засіб для досягнення, за правило, політичних цілей. У ХХІ ст. терористичні акти стали міжнародною проблемою, набрали вигляду організованої злочинної діяльності і визнані в міжнародних та вітчизняних правових нормах. Науковці по-різному визначають поняття тероризму, але всі одностайні щодо того, що протиправна діяльність пов'язана з насильством, спрямована проти людства задля створення соціальної і психологічної атмосфери страху, залякування представників держави, окремих громадян із метою виконання незаконних вимог.

Загалом методику розслідування терористичних актів розробляли і практики, й учені (зарубіжні й вітчизняні) у структурі криміналістичної методики розслідування злочинів, які мають терористичну спрямованість. Однак після прийняття 2012 р. КПК України та розв'язання 2014 р. з боку РФ терористичної діяльності це питання актуалізувалося і потребує нового підходу.

2. Доведено, що ефективному розслідуванню терористичних актів із використанням вибухових пристроїв сприятиме розроблення криміналістичної характеристики зазначеного злочину, що є необхідним для ретельного планування розслідування на основі вивчення криміногенних умов, які спричиняють поширення такої злочинності, а також науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення тактики розслідування зазначених правопорушень. У підрозділі розглянуто основні положення про способи підготовки, вчинення і приховування терористичних актів; мету вчинення; типові матеріальні сліди і ймовірні місця їх виявлення; особу потерпілого, наведено структуру, динаміку, географію вчинення терористичних актів; засоби вчинення; предмет посягання та обставини, що сприяють вчиненню цих злочинів.

3. Задля успішного розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв необхідне встановлення матеріальних та ідеальних слідів, які відображають механізм вчинення злочину, до яких належать ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо. Відтак визначено матеріальні сліди, які утворюються під час контрабандного переміщення або викрадення вибухового пристрою, транспортування та закладення вибухівки, а також матеріальні сліди після вибуху.

4. Осіб, які вчиняють терористичні акти, охарактеризовано за віком, освітою, сімейним становищем, правовим статусом, психологічним станом тощо. Встановлено, що терористичний акт зазвичай вчиняють особи чоловічої статі (95%), тоді як питома вага жінок у вчиненні катувань становить 5%. Вивчення характеристики осіб, які вчинили терористичні акти, засвідчило, що для них терористична діяльність є реалізацією націоналістичних поглядів, релігійної ідеології (12,5%); засобом отримання матеріального прибутку (18%); для іноземних громадян–найманців – це винагорода (13%); засобом досягнення певного статусу (23%). Визначено організовані злочинні групи за окремими критеріями: організованістю, чисельністю, ієрархічністю, лідерством, виконавством. Окреслено основні способи втягнення особи в терористичну діяльність.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

2.1 Організація планування досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

У діяльності слідчого у кримінальних провадженнях із розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв, як свідчить слідча практика, існують певні об'єктивні труднощі. Це, зокрема: пошук слідів, залишених злочинцем, який нерідко є неможливим, оскільки вибух повністю їх знищує (85%); напад страху у свідків та постраждалих осіб, що зводить до запам'ятовування власне ефекту вибуху, а не підозрюваних (55%); складність доведення причетності підозрюваного до вчинення злочину за наявності дистанційного управління вибухом або у зв'язку із проведенням його з використанням часового таймеру чи спеціальної закладки (розтяжки) (45%); значна кількість (обсяг) слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів (66%) (Додаток А.20).

У цьому контексті відтак вважаємо, що планування розслідування становить логічну основу його організації.

Питання організації та планування розслідування злочинів вивчали такі вчені, як Т. В. Авер'янова, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, О. М. Васильєв, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. І. Гаєнко, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. М. Левков, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, Г. А. Хань, О. О. Хань, В. Ю. Шепітько та інші.

Розробленню рекомендацій щодо планування та програмування слідчих (розшукових) дій присвячена низка наукових праць А. Н. Васильєва, А. Н. Колесніченка, Л. А. Сергєєва та інших [40, с. 17–26; 110, с. 383–399; 250, с. 115].

Отже, поняття «організація розслідування злочинів» має різне тлумачення. Зокрема, О. М. Ларін стверджував, що організація розслідування – це раціональний вибір, розміщення і застосування сил, знарядь і засобів, які має слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства [152, с. 59]. Натомість В. Ю. Шепітько наводить більш коротке визначення, вказуючи, що організація розслідування – це комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів із розкриття, розслідування і профілактики злочинів [139, с. 152–160], зокрема абсолютно обґрунтовано визначає, що організація розслідування має ґрунтуватися на положеннях наукової організації праці [212, с. 157].

Під плануванням розслідування В. Г. Лукашевич розуміє визначення шляхів і способів розслідування, окреслення обставин, що підлягають встановленню за кримінальною справою, визначення системи слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання [161, с. 55], тоді як Г. А. Хань плануванням вважає розумову діяльність слідчого, що полягає у визначенні на основі висунутих версій науково обґрунтованих слідчих завдань, побудову системи слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів; встановлення строків і послідовності виконання окреслених заходів із метою забезпечення ефективності розслідування й попередження злочину [280, с. 8].

На думку І. М. Лузгіна, процес розслідування впорядковується за допомогою планування як неодмінної умови цілеспрямованої діяльності слідчого і є розумовою діяльністю [160, с. 109]. Р. С. Белкін говорить про планування як про організуюче начало, організаційну основу розслідування [21, с. 376].

Тимчасом процес планування розслідування охоплює: 1) визначення основних напрямів збирання доказів із метою швидкого та повного розкриття злочину; 2) вибір відповідних засобів і джерел збирання доказів; 3) визначення кола слідчих дій; 4) визначення змісту й тактики проведення кожної з запланованих слідчих дій; 5) вибір організаційних та технічних заходів; 6) визначення строків і послідовності дій [257, с. 4].

Своєю чергою, Р. С. Белкін організацію розслідування визначає як збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм, яке містить чотири рівні. Перший, вищий, рівень організації розслідування – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення цілей. Єдність системи зумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Об'єктом першого рівня організації розслідування є розслідування злочинів як специфічна форма діяльності всіх компетентних органів держави, тобто органів дізнання і досудового слідства. Другий рівень організації розслідування – управлінський – комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалення її засобів і методів. Організація розслідування в цьому разі є основною функцією одного відомства. Третій рівень – методичний – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів із метою створення оптимальних умов для визначення і застосування найефективніших і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний – організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-технічних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування в певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [23, с. 147–148].

Із цього приводу М. Салтевський зазначає, що в організаційній діяльності, яка має цілеспрямований, прогностичний характер, відображено програмно-цільовий метод, сутність якого зводиться до визначення загального напрямку діяльності на основі чітко сформульованих цілей [246, с. 317].

Відтак розглянемо взаємодію таких двох понять, як «організація розслідування» та «планування розслідування», які, на нашу думку,

взаємозв'язані, однак «організація розслідування» є ширшим поняттям й охоплює планування розслідування.

Як стверджує В. О. Коновалова, планування розслідування визначається важливістю завдань, які можуть бути вирішені з його допомогою. До завдань планування належать: 1) окреслення правильних шляхів розслідування кримінальних правопорушень; 2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; 3) своєчасне використання науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного кримінального провадження; 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів під час розслідування; 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату, швидкість розслідування [119, с. 22]. Специфіка завдань кожного етапу розслідування та засоби їх вирішення визначають і особливості планування на кожному етапі як організуючого начала в діяльності слідчого. Тому доцільно у плануванні розрізняти ті ж етапи, що й у самому розслідуванні [19, с. 150].

У рамках визначення елементів планування Р. С. Белкін пропонує виокремити однорівневі елементи системи із чітким переходом до елементів наступного рівня. Перший рівень системи становлять такі елементи планування: 1) аналіз вихідної інформації; 2) висунення версій і визначення завдань розслідування; 3) визначення шляхів і способів вирішення окреслених завдань; 4) складання письмового плану й іншої документації з планування розслідування; 5) контроль виконання та коригування плану розслідування. Кожен наступний рівень – це деталізація попереднього [20, с. 383]. Планування – це розумова програма розслідування справи загалом, вирішення окремих чільних питань, проведення певних слідчих дій [123, с. 36].

Варто зазначити, що нині виокремлюють такі рівні криміналістичного планування:

- 1) планування роботи слідчого (календарний план);
- 2) планування досудового розслідування;

- 3) планування початкового, наступного, прикінцевого етапів розслідування;
- 4) планування слідчої (розшукової) дії;
- 5) планування тактичної операції;
- 6) планування тактичного прийому [106, с. 322].

Отже, загалом планування окремих слідчих (розшукових) дій правильно буде визначити як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань.

Водночас поділяємо думку П. І. Тарасова-Родіонова, який визначив такі умови планування: а) уміння орієнтуватися в обстановці злочину; б) правильно оцінити його юридичну природу і суспільно-політичне значення; в) оволодіння науковими методами і прийомами розслідування; г) уміла побудова; г) облік і дослідження найбільш ймовірних версій [183, с. 20–22].

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 216 КПК України, досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 258 КК України, здійснювалося слідчими органів безпеки. Раніше Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07 жовтня 2014 р. внесено корективи [217].

Нині ч. 6 ст. 216 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду від 24.04.2018 р. № 3-р/2018.

Необхідність планування визначена нормативно. Відповідно до Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування НП України, слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, за якими він проводить

досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [99].

За нашим опитуванням практичних працівників Служби безпеки України, погляди на планування слідчих (розшукових) дій мають такий вигляд: 30,1% визначають планування провадження слідчих (розшукових) дій як розумову модель того, що і як потрібно зробити задля досягнення істини; 24,3% – як тактичні прийоми, засновані на науковій організації праці; 28,5% – як елемент організації слідчої (розшукової) дії та 17,1% – як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань (Додаток А.21).

За результатами опитування слідчих СБУ встановлено, що процес розслідування терористичного акту з використанням вибухового пристрою має певну структуру, зокрема складається з низки взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу: 1) створення слідчо-оперативної групи (із залученням фахівців МВС, СБУ, МНС, ДПСУ, ДМСУ, експертів і ін.) та вивчення початкової інформації (100%); 2) висунення версій (89%); 3) складання письмового плану (75%); 4) визначення обставин, які потрібно довести, та вирішення інших завдань розслідування (66%); 5) визначення шляхів, засобів і методів розслідування (57%); 6) забезпечення необхідної технічної оснащеності та інформаційне забезпечення розслідування (використання криміналістичних та інших обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем) (66%); 7) визначення послідовності і строків проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових дій (73%); 8) вирішення питання про призначення експертиз (46%); 9) визначення виконавців (80%); 10) визначення організаційних заходів щодо проведення антитерористичної операції (45%); 11) корекція плану (43%) (Додаток А.22).

У кримінальних провадженнях про вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою розслідування провадить слідчо-оперативна група.

Так, згідно зі слідчими ситуаціями, в організації розслідування дії органів досудового розслідування на підготовчому етапі охоплюватимуть:

- 1) екстрене формування слідчої групи з розслідування факту тероризму;
- 2) виїзд групи спільно з контртерористичними підрозділами спецслужб на місце події;
- 3) активну допомогу в проведенні контртерористичних заходів;
- 4) інформаційно-аналітичне забезпечення контртерористичної операції (перевірка по базах реєстраційного обліку передбачуваної особи і кримінальних зв'язків терористів, заведених на них справ оперативного обліку, іншої оперативної інформації);
- 5) оперативно-розшукову діяльність щодо встановлення особи, кримінальних зв'язків, джерел фінансування терористів, справжніх замовників кримінальних правопорушень, їх причетності до терористичних груп і організацій тощо, оперативні заходи щодо розшуку співників; контроль і запис телефонних та інших переговорів (у тому числі мобільного зв'язку, Інтернету, супутникового зв'язку тощо).

У слідчій практиці використовуються слідчо-оперативні групи різних видів, які відрізняються за: 1) структурою; 2) складом учасників (якісною і кількісною ознаками); 3) відомчою належністю; 4) часом функціонування; 5) рівнем організації роботи; 6) функціонально-цільовим призначенням (тобто залежно від безпосередніх функцій, конкретних завдань і змісту діяльності) [67, с. 274].

В юридичній літературі вже були спроби класифікувати слідчо-оперативні групи. На необхідності створення слідчо-оперативних груп для розслідування «складних, організованих і замаскованих злочинів» акцентували Д. В. Гахокідзе та Г. М. Меглецький [63, с. 5–6], «найбільш небезпечних злочинів» – Г. О. Кокурін [107, с. 1], «неочевидних» – Б. Я. Петлін [207, с. 4], «тяжких злочинів» – І. Ф. Герасимов і Л. Я. Драпкін [64, с. 7] «складних та особливо складних злочинів» – В. Д. Зеленський [93, с. 97]. Відтак чимало авторів,

розглядаючи питання про види слідчо-оперативних груп, наводили їх перелік загалом, використовуючи лише одну підставу – критерій.

Скажімо, Б. Я. Петлін виокремлює п'ять видів СОГ залежно від безпосередніх функцій, які на них покладаються, зокрема щодо: проведення огляду місця події; розкриття й розслідування злочинів «по гарячих слідах»; розкриття й розслідування однорідних неочевидних злочинів; розкриття й розслідування складних кримінальних справ, які потребують тривалого оперативного забезпечення; розкриття й розслідування злочинів минулих років [207, с. 10–12]. Тимчасом О. В. Синьокий, пропонуючи свою класифікацію, виокремив чотири основні види слідчо-оперативних груп: чергову; постійно-діючу; СОГ, яка створена для розкриття і розслідування конкретного злочину; спеціальна [248, с. 62].

Для розслідування терористичного акту повинна бути створена постійна слідчо-оперативна група, склад якої як найбільш підготовлений має бути незмінним від початку до кінця провадження. Обов'язковим є створення в структурі цієї групи малих підгруп, зокрема: інформаційно-аналітичного забезпечення та аналізу (55%); організації роботи й координації дій слідчих підгруп (30%); із відпрацювання пунктів пропуску через кордон, де вчиняється контрабанда вибухових пристроїв, та військових частин, де ймовірно викрадення вибухівки (25%); із дослідження слідів на місцях вибухів (робота зі свідками й потерпілими (45%); збір технічної документації (24%); встановлення розмірів збитку (42%); впізнання трупів (33%); із відпрацювання зв'язків підозрюваних (24%); для призначення всіх експертиз і контролю за їх виконанням (37%); зі збору й обробки інформації, наявної на телебаченні та у пресі (17%) (Додаток А).

Організацію розслідування терористичних актів підвищеної складності, наприклад, багатоепізодних тощо, належить погоджувати зі штабом Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», на цей орган покладається

завдання щодо збирання у встановленому порядку, повідомлення, аналізу та оцінки інформації про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами [219].

Суб'єктами, які провадять антитерористичну операцію, за необхідності можуть бути відповідні підрозділи Міністерств: внутрішніх справ, оборони, з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Управління державної охорони України. Безумовно, що організація і проведення слідчих (розшукових) дій під час такої спеціальної операції має певні особливості, які передусім пов'язані з необхідністю чіткої координації проваджуваних заходів щодо діяльності інших підрозділів та із загальним планом проведення операції, посиленої охорони членів слідчо-оперативних груп, забезпеченням раптовості проведення окреслених заходів, зі збереженням слідчої таємниці тощо [232, с. 117].

Варто зазначити, що на території проведення спеціальної операції роботу всіх фахівців очолює і координує оперативний штаб, із яким заздалегідь мають бути визначені форми і порядок взаємодії слідчо-оперативної групи.

Для досконалого проведення розслідування терористичних актів М. А. Погорецький вважає доцільним у кожній області створити постійно діючу слідчо-оперативну групу, що спеціалізуватиметься на розслідуванні кримінальних правопорушень терористичної спрямованості. Така група має бути створена у рамках спільного наказу керівників підрозділів МВС, СБУ, ДСНС України й інших державних органів, до обов'язків яких входить забезпечення безпеки, суспільного порядку й законності в регіоні. Залежно від масштабів регіону України й інших обставин може бути створена не одна, а декілька таких груп. Список осіб, що входять до складу групи, й затверджений графік виїздів на місця події повинні знаходитися у черговій частині регіонального управління (відділу) внутрішніх справ, що, за правило,

першим одержує інформацію про події, у черговій частині регіонального управління СБ України й у чергового прокурора [232, с. 118].

Основу організації початкового етапу розслідування терористичних актів із використанням вибухового пристрою становить планування діяльності органів досудового розслідування, що передбачає використання версійного підходу, методу моделювання, інших наукових способів і методів організації роботи слідчого і пізнання події кримінального правопорушення [209, с. 121–122].

Проблему слідчих версій досліджували Г. В. Арцишевський, Р. С. Белкін, І. А. Возгрін, Л. Я. Драпкін, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, О. М. Ларін, Я. Н. Пещак, А. Ф. Реховський, О. Г. Філіппов, М. М. Хлінцов та ін.

Зокрема, О. М. Ларін зазначає, що слідча версія – це побудована з метою встановлення об'єктивної істини у справі інтегральна ідея, образ, що має функцію моделі досліджуваних обставин, створений уявою (фантазією), яка містить ймовірну оцінку наявних даних і має форму гіпотези [153, с. 29].

Водночас М. Н. Хлінцов і Г. В. Арцишевський пояснюють, що версію можна висувати і щодо всієї події загалом, і щодо окремих елементів, обставин події, групи фактів і навіть одиничних фактів, а також стосовно ще не встановленої сутності розслідуваної події або ще не встановлених ознак складу злочину [281, с. 129; 7, с. 23]. Р. С. Белкін слідчу версію вбачає у трьох аспектах: гносеологічному, організаційному і тактичному [24, с. 366, 367].

У гносеологічному аспекті В. Е. Коновалова розглядає версію як метод (засіб) пізнання істини у кримінальному процесі; в організаційному – як логічну основу планування розслідування [120, с. 3].

Досконале визначення поняття слідчої версії наводить Р. С. Белкін – це обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, які мають або можуть мати значення для справи, що вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою і зміст та слугує меті встановлення об'єктивної істини [24, с. 371, 372].

За обсягом версії прийнято поділяти на загальні й окремі. Під загальними версіями належить розуміти версії про предмет доказування, а під окремими – про доказові факти та ймовірні джерела доказів [22, с. 303; 152, с. 69].

Суттєве практичне значення цієї проблеми підтверджується успішною розробкою типових версій щодо терористичних актів та їх використанням в умовах дефіциту фактичних даних про сутність і зміст окремих обставин у розслідуваному кримінальному провадженні. З цього приводу вважаємо слушною позицію О. Н. Колесніченка та Г. А. Матусовського, що використання систем типових версій наділяє розслідування елементом точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати з-поміж них під конкретний випадок із літературних джерел. Ознайомлення зі схемою таких версій дає змогу одночасно охопити й перспективно окреслити всі ймовірні основні напрями розслідування [112, с. 10].

Найбільшими типовими версіями, які висувалися у кримінальних провадженнях щодо вчинених терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, останніми роками були: терористичний акт із метою залякування громадян (населення окремого регіону) (55%); терористичний акт із метою фізичного знищення державних чиновників чи громадських діячів, пов'язаних із їх діяльністю (34%); терористичний акт із метою переділу сфер впливу в економіці чи політиці (22%); терористичний акт із мотивів національної, релігійної ненависті чи ворожнечі (17%); терористичний акт із корисних мотивів (15%), помсти (12%) чи хуліганських мотивів (9%); терористичний акт у процесі конфліктів кримінальних осіб (10%).

Висувалися також типові версії щодо окремих характеристик (властивостей) особистості злочинця, який обґрунтовано підозрювався у вчиненні терористичного акту з використанням вибухових пристроїв. Зокрема, найбільш поширеними були версії, що злочин вчинили такі особи: член терористичної групи або організації (33%); особа, яка раніше служила в спеціальних підрозділах МВС СБУ, МЗСУ, батальйонах опору іноземній

агресії (42%); особа, яка перебувала раніше в зоні ООС або інших гарячих точках бойових дій (38%); особа, яка працює як терорист за наймом (іноземець-емігрант, громадянин України) (48%); особа, раніше судима за незаконне придбання, зберігання або носіння зброї, боєприпасів, незаконне виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв, розкрадання зброї та боєприпасів, вбивство або навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, незаконне зберігання наркотиків, вимагання тощо (22%); особа, яка перебуває у розшуку за вчинення аналогічних злочинів (18%); особа, яка знаходиться на оперативному обліку в правоохоронних органах (12%).

З цього приводу В. Е. Коновалова слушно зазначає, що у ситуації, коли місцезнаходження підозрюваного у вчиненні злочину не встановлене, конструювання окремих версій має бути зорієнтовано на максимальний збір даних, що характеризують особу злочинця, який зник, встановлення його ймовірного місцезнаходження або появи у певному місці, а також на затримання винного [121, с. 128].

Поряд із загальними висувуються й перевіряються також і деякі версії, які стосуються окремих елементів складу злочину. Так, підставою для висування версій про особу ймовірного злочинця можуть слугувати відомості, отримані шляхом проведення слідчих, пошукових дій і оперативно-розшукових заходів. Із певним ступенем умовності ці відомості можна поділити за групами, зокрема за даними про: 1) прикмети зовнішності підозрюваного, отримані під час проведення слідчих та пошукових дій; 2) специфічну манеру здійснення терористом окремих дій; 3) які вказують на ймовірного злочинця (наприклад, особа, яка перевіряється за підозрою в терористичній діяльності або особа, яка висловлює екстремістські наміри) [31, с. 269].

Забезпечення повноти і всебічності розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру найперше пов'язано з помилками, яких може припускатися слідчий на початковому етапі розслідування.

До таких причин належать: недостатній рівень професійної та спеціальної підготовки (37,8%); особлива складність та значний обсяг роботи із розслідування кримінальних правопорушень (52%); відсутність узагальненої слідчої та судової практики (33%); несприятливі умови службової діяльності (плинність кадрів) (30%); недосконалість чинного законодавства щодо проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів (15%) (Додаток А.24).

Аналіз судово-слідчої практики розслідування кримінальних правопорушень терористичного характеру засвідчує, що зазвичай органи досудового розслідування стикаються з проблемами, пов'язаними із: 1) складністю виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту (такі сліди можуть бути знищені вибухом, внаслідок паніки серед потерпілих, свідків, а в деяких випадках і халатних дій учасників слідчого огляду (39%); 2) складністю встановлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту (20%); 3) об'єктивними труднощами в роботі зі свідками, зумовленими і психологічним шоком, панікою, і особливостями людського сприйняття (33%); 4) створенням терористами несприятливого емоційного стану, що породжує багато чуток, викривлення інформації, домислів із боку свідків, рідше – з безпідставним визнанням вини психічно невірноваженими особами, які прагнуть привернути до себе увагу (25%); 5) протидією розслідуванню з боку терористів – від намагань перешкоджати кримінальному провадженню аж до погроз вчинити повторні терористичні акти у разі невиконання їх вимог (35%); 6) складністю доказування підозри за відсутності прямих доказів (55%) (Додаток А.25).

Отже, висунення слідчої версії сприяє правильному плануванню розслідування терористичного акту та організації проведення слідчих (розшукових) дій і пошукових заходів.

2.2 Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Під час розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, постає питання алгоритму проведення слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів початкового етапу, який залежить передусім від слідчої ситуації, що склалась на цьому етапі розслідування. Визначення типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування терористичного акту, дає змогу слідчому окреслити методи розслідування, спланувати послідовність слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів, операцій та комбінацій тощо.

Криміналістичне вчення про слідчі ситуації були предметом дослідження вчених-криміналістів, зокрема В. П. Бахіна, О. М. Васильєва, С. В. Великанова, І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченка, В. С. Кузьмічова, Б. Є. Лук'янчикова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, С. П. Мітрічева, М. О. Селіванова, Г. В. Щербакової, М. П. Яблокова та інших.

Аналіз криміналістичної літератури щодо поняття, сутності, значення та структури слідчих ситуацій засвідчив про необхідність повного уявлення щодо суті цього об'єкту криміналістичного дослідження.

Так, Н. П. Яблоков та Т. С. Волчецька наголошують, що об'єктивна необхідність визначення слідчих ситуацій зумовлена проблемою підвищення ефективності використання криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування злочинів [54, с. 6–7]. О. Н. Колесніченко, досліджуючи слідчу ситуацію, дійшов висновку, що вона пов'язана із практикою щодо проведення першочергових та інших процесуальних дій для вирішення завдання досудового слідства [109, с. 10]. О. М. Васильєв до слідчої ситуації відносить інформаційне забезпечення, за допомогою якого характеризується стан розслідування [39, с. 31]. М. О. Селіванов слідчу ситуацію визначає як обстановку, в якій починається розслідування злочину [249, с. 58]. В. К. Гавло формулює слідчу ситуацію як

сукупність фактичних даних, які відображають подію, що розслідується [56, с. 163]. Водночас Р. С. Белкін, стверджуючи, що слідча ситуація – це комплекс умов, за яких у конкретний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, в якій відбувається процес доказування [22, с. 131].

На нашу думку, найбільш вдало слідчу ситуацію визначив В. П. Бахін, який характеризує її як сукупність необхідних відомостей про обставини та способи вчинення злочину, що зумовлюють вибір засобів та методів його розслідування [14, с. 13–15].

Із наведеного очевидно, що ефективність ситуаційного підходу до вчиненого злочину дає змогу конкретизувати подію злочину та практично узагальнити його ознаки, що сприятиме слідчому ефективно використовувати наявні слідчі (розшукові) дії та криміналістичні засоби під час розслідування конкретного злочину [78, с. 12–13].

Слідчу ситуацію початкового етапу розслідування терористичного акту з використанням вибухового пристрою можна охарактеризувати як віднайдення ознак злочину та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій із подальшим плануванням розслідування. На цьому етапі складаються найрізноманітніші ситуації, від характеру початкової інформації яких залежить напрям та зміст діяльності слідчо-оперативної групи.

У процесі дослідження встановлено, що до слідчого надходить вихідна інформація про терористичний акт у процесі огляду місця події. Вивчивши отриману інформацію, слідчий визначає типові версії та проводить початкові слідчі дії. Зібрану інформацію аналізує, складає розгорнутий план подальшого розслідування на основі висунутих за уточненими даними загальних і окремих версій, а відтак реалізує цей план. По суті, весь процес розслідування складається з почергово змінюваних актів аналізу наявної інформації, вибору відповідних прийомів і засобів роботи з доказами й їх застосування.

Своєю чергою, за результатами опитування слідчих СБУ, 95 % підтвердили необхідність ситуаційного підходу до побудови методики розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового

пристрою, тоді як 5 % зазначили, що необхідно виконувати загальні типові планові заходи. Отже, типові слідчі ситуації дають змогу: правильно визначити фактичне місце обставин у процесі розслідування (66%); висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії та визначити подальший хід розслідування (55%); встановити послідовність проведення гласних й негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (57%); уникнути помилкових рішень слідчому (37%) (Додаток А.26).

Тимчасом також з'ясовано, що основні типові слідчі ситуації при вчиненні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв залежать від: обстановки збереження місця події після вибуху; виду вибухового пристрою; характеристики осіб, які підозрюються у вчиненні терористичного акту.

Залежно від збереження обстановки місця події, де було вчинено терористичний акт із використанням вибухових пристроїв, слідча ситуація може мати такий вигляд: а) початкова обстановка місця події збереглася частково або повністю (25%); б) початкова обстановка місця події повністю знищена вибуховими пристроями (75%).

Початкова обстановка місця події збереглася частково або повністю. Повне збереження обстановки місця події відбувається тоді, коли терористичний акт було припинено або використовувався малий тротилловий еквівалент вибухового пристрою, а також внаслідок невдалого його пристосування, що не призвело до суттєвих руйнувань об'єкта й прилеглих до нього конструкцій та території.

На наш погляд, така слідча ситуація, в якій вибуховий пристрій не спрацював, є найбільш сприятливою для розслідування, зокрема наявні всі компоненти вибухового пристрою (корпус, вибухова речовина, засіб ініціювання, сповільнювач та інші деталі, номер, дата та місце виготовлення тощо). У цьому разі слідчий має змогу отримати достовірну інформацію про спосіб розміщення вибухового пристрою на об'єкті ураження (на ручці дверей, під дверима, у транспортному засобі, у стіні будинку тощо); про конструкції та принцип дії вибухового пристрою, причину його неспрацювання [232, с. 130].

До типових причин неспрацювання вибухового пристрою належать: використання неякісної вибухової речовини (20%); неспрацювання детонатора (13%); збій годинникового механізму, що призводить до ініціювання вибуху (16%); неспрацювання дистанційного управління щодо ініціювання вибуху (12%); встановлення вибухового пристрою поспіхом особою-виконавцем, що призвело до збою вибуху (21%); інші причини, пов'язані з ненадійністю вибухового пристрою (18%) (Додаток А.27).

За встановлення такої слідчої ситуації необхідно розрядити вибуховий пристрій та унеможливити настання наслідків під час його знешкодження. Ця ситуація сприяє виявленню достатньої кількості слідів злочину та ідентифікації особи злочинця, що, своєю чергою, дає змогу найефективніше встановити подію злочину, особу виконавця й організатора, організувати їх пошук та затримання. На вибуховому пристрої можуть бути виявлені сліди пальців рук, на місці встановлення пристрою можуть бути сліди взуття, біологічні сліди підозрюваного (слина, волосся тощо).

Так, у квітні 2016 р. виявлено два вибухові пристрої на колії № 21 та № 23 залізничної станції «Ізюм». У результаті експертного дослідження слідів рук та інших біологічних слідів, які були виявлені на місці закладення вибухівки, вдалося ідентифікувати гр. Дегтярьова А. О., якого за підготовку та вчинення терористичних актів засуджено до 10 років позбавлення волі [3, с. 20].

Тактичними завданнями у цій слідчій ситуації є проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події і вилучення предметів вибухового пристрою та слідів рук, взуття та біологічних виділень підозрюваного тощо; встановлення потерпілих та свідків із метою їх допиту та виготовлення фотороботу підозрюваного; дослідження камер спостереження (які знаходяться в торгових підприємствах, банках, вулицях), відеореєстраторів припаркованих автомобілів тощо; призначення судових експертиз (дактилоскопічної, судово-медичної, речових доказів, вибухотехнічної тощо); вивчення документації підприємств, установ, організацій та окремих осіб щодо їхньої професійної діяльності; обстеження всіх приміщень та прилеглих до місця події територій; перевірка підозрюваних за криміналістичними та іншими обліками.

Початкова обстановка місця події повністю знищена вибуховими пристроями. Така ситуація наявна тоді коли наслідки терористичного акту проявляються у вигляді повного руйнування об'єкта, на який спрямований терористичний акт із використанням великої потужності вибухового пристрою. Здебільшого наслідком вибуху може бути виникнення пожежі, руйнівна дія якої знищує чи істотно пошкоджує не тільки матеріальні об'єкти та речову обстановку місця події, а й важливі сліди вибуху та застосованих вибухових пристроїв.

Відображеннями вибуху в слідах є пошкодження, руйнування й переміщення предметів навколишньої обстановки, а в разі застосування вибухових пристроїв – наявні на місці події зруйновані елементи їх конструкцій та уламки корпусу, камуфляжу й наповнення. Зазвичай (70%) не вдається виявити ні місце установки вибухового пристрою, ні його тип та вид, а якщо одним із наслідків була пожежа, то неможливо встановити джерело загоряння [108, с. 31].

Прикладом може слугувати вчинений 13 січня 2016 р. терористичний акт із використанням вибухового пристрою з метою знищення рейсового автобусу «Златоустівка–Донецьк», що рухався автошляхом № 20 та проходив паспортний контроль на пункті пропуску поблизу міста Волноваха. Внаслідок вибуху загинуло 12 осіб, ще 18 поранено. Автобус повністю був знищений пожежею. Під час огляду місця події не вдалось встановити тип вибухового пристрою та його залишків [3, с. 18].

Тактичними завданнями у цій слідчій ситуації є проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події і вилучення предметів, на яких є сліди дії вибухового пристрою; допити свідків-очевидців та постраждалих осіб від вибуху; допит спеціалістів, які брали участь у наданні медичної допомоги постраждалим, та співробітників різних органів, задіяних до ліквідації наслідків терористичного акту й порятунку потерпілих. Інколи інформація, яку одержують вказані особи під час виконання своїх посадових обов'язків, стає предметом дослідження у процесі доказування. Слідчі упускають можливість допиту таких свідків, не вилучають відповідні

документи (зокрема й різні носії інформації, на яких здійснюється запис подій, який ведеться відповідно до інструкцій, що регламентують діяльність установ) та ін.; судово-медична експертиза зі встановлення тяжкості тілесних ушкоджень постраждалим особам та впізнання трупів шляхом пред'явлення їх родичам і близьким та порівняння за ДНК; вибухотехнічна експертиза за рештками вибухових речовин; негласні слідчі (розшукові) дії зі встановлення осіб, причетних до вчинення терористичного акту.

Типова слідча ситуація залежно від виду застосованого вибухового пристрою. Для цієї слідчої ситуації інтерес становить класифікація вибухових пристроїв за способом виготовлення (маркування; конструктивна досконалість виробу; застосовані матеріали, а також тип заряду вибухової речовини та її сили; фарбування тощо), що дає змогу встановити його місце виготовлення, зберігання й використання і висувати версії щодо осіб, які його застосовували.

Здебільшого слідча ситуація полягає у вчиненні бризантних вибухів, у яких як заряд можуть використовуватися різні вибухові речовини промислового виготовлення (динаміт, тротил, тетрил, пластид та ін.). Також використовуються металні вибухові речовини (порох, сумішеве тверде ракетне паливо) – зазвичай у різних стріляючих пристроях (гармати, ракети).

Бризантна дія вибуху має вияв на об'єктах, що перебували в безпосередньому контакті із зарядом, основними ознаками якої на місці події є локальні деформації, руйнування у вигляді вм'ятин, вирв, ерозійних зон, відколів на міцних елементах із металів, залізобетону, каменя, цегли тощо, а також локальні ділянки повних руйнувань на маломіцних об'єктах із дерева, скла, полімерних та подібних матеріалів. Бризантна дія на тілі людини має вигляд тяжких тілесних ушкоджень, які супроводжуються різноманітними травмами – від розривів шкірного покриву та м'язових тканин до травматичної ампутації кінцівок або повної дезінтеграції тіла. Скажімо, вибух електродетонатора промислового виготовлення типу ЕД-8, що містить лише 2 г бризантної речовини, призводить до травматичної ампутації кількох фаланг пальців руки, в якій тримали цей вибуховий пристрій, а наслідком вибуху тротилової шашки масою 75 г може бути травматична ампутація кисті

руки, якою тримали заряд. У разі призначення судово-медичної експертизи докладні відомості щодо характеру пошкоджень тіл постраждалих, які містяться у висновках судово-медичного експерта, можуть бути використані експертами-вибухотехніками для оцінки маси підірваного заряду [108, с. 85].

До слідів фугасної дії вибуху належать: вирва у ґрунті чи інших матеріалах, ураження людей, переміщення предметів навколишньої обстановки, руйнування, пошкодження і зміна форми окремих елементів у ділянці дії вибуху. Розміри ділянки фугасної дії залежать від маси підірваного заряду. Наприклад, у разі вибуху 1 кг тротилу межі зони руйнування застелених поверхонь визначаються радіусом до 100 м, а ураження вибуховою хвилею людини можливе в радіусі до 6 м. Проте ступінь прояву фугасної дії на навколишніх об'єктах залежить також від їх конструктивних особливостей, виду матеріалу, геометричних розмірів, відстані від центру вибуху, розташування щодо напрямку розповсюдження фронту ударної хвилі, що характеризує величину механічної роботи вибуху [108, с. 86].

Тактичними завданнями у цій слідчій ситуації є проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події і вилучення предметів, на яких є сліди дії бризантного або фугасного вибухів; вибухотехнічна експертиза; перевірка за військовими обліками з метою встановлення місця виготовлення, зберігання та використання зазначених вибухових пристроїв; допити спеціалістів-вибухотехніків щодо типу застосованих вибухових пристроїв та місця їх виготовлення; інвентаризації на складах, де зберігаються вибухові пристрої тощо.

Типова слідча ситуація залежно від наявної інформації про підозрюваних осіб, які вчинили терористичний акт.

1. Особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, затримана на місці злочину або після його вчинення (15%). Відповідно до цієї слідчої ситуації можуть бути такі її варіанти: а) затримання особи під час встановлення вибухівки або після вчинення злочину; б) особа, яка вчинила злочин, відома, але не затримана; в) людина загинула під час встановлення вибухового пристрою, її особа відома або невідома.

Тактичними завданнями при затриманні злочинця на місці злочину є проведення таких слідчих (розшукових) дій: затримання; особистий обшук підозрюваного та його огляд; огляд місця події; допит підозрюваного; обшуки за місцем проживання або роботи підозрюваного; допит свідків-очевидців, які брали участь у затриманні; призначення судових експертиз.

Тактичними завданнями у разі, коли людина загинула при встановленні вибухового пристрою, а її особа відома або невідома, є проведення таких слідчих (розшукових) дій: огляд місця події; огляд трупа або його частин на місці виявлення; обшук за місцем проживання; допит свідків-очевидців; допит потерпілих; виїмка відеозапису з камер зовнішнього спостереження організацій, розташованих поряд із місцем події (якщо такі є); призначення судово-медичної експертизи трупа; пред'явлення для впізнання трупа; призначення судово-медичної експертизи потерпілих; призначення криміналістичних експертиз (зазвичай вибухотехнічних і трасологічних).

2. Особа, яка вчинила терористичний акт із використанням вибухового пристрою, не відома (85%). Для цієї ситуації будуть характерні усі перелічені слідчі дії з акцентом на негласні слідчі (розшукові) дії.

На основі визначених слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування визначаються слідчі версії, які мають бути конкретизовані й перевірені на подальшому етапі розслідування на основі узагальнення даних, отриманих під час проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, результатів судових експертиз та інших процесуальних дій і розшукових заходів.

Вивчення практики розслідування терористичних актів засвідчило, що існує певна циклічність у висуванні та відпрацьовуванні типових слідчих версій щодо особи злочинця та його місцезнаходження, способу придбання вибухового пристрою та вчинення терористичного акту.

Отже, у кожному із наведених варіантів типових слідчих ситуацій неприпустима їх абсолютизація, позаяк це може призвести до серйозних недоліків та помилок у процесі розслідування терористичних актів, оскільки під час розслідування кримінального провадження можуть складатися й нетипові слідчі ситуації.

2.3 Міжнародне співробітництво під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Сучасний стан боротьби з терористичними актами з використанням вибухових пристроїв засвідчує необхідність розгляду особливостей розслідування злочинної діяльності терористичних груп й організацій, які мають транснаціональний характер із розгалуженою мережею міжнародних зв'язків, використовують міжнародні канали отримання вибухових засобів та укриття злочинців у різних державах світу. До головних таких особливостей належить застосування заходів міжнародного співробітництва з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Важлива роль у боротьбі з тероризмом належить співробітництву ООН у формі багатосторонніх ініціатив за межами, яке підтримує тісне співробітництво з регіональними організаціями, наприклад ЄС, ОБСЄ, НАТО, здійснює допомогу в імплементації рішень на національному рівні через регіональні міжурядові інститути (організацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Організацію американських держав (ОАД)). ООН також постійно співпрацює з такими профільними організаціями, як Інтерпол, Європол, Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (FATF), Офшорна група банківських інспекторів (OGBS) [27, с. 23].

Іншим міжнародним форумом після ООН є «Велика Вісімка» – група зі семи розвинутих країн світу (G8). Через механізм G8 стимулюється міжнародне співробітництво, його глобальні антитерористичні зусилля.

Зокрема, спільна заява голів держав та урядів «Великої Вісімки» про боротьбу з тероризмом від 19 вересня 2001 р. виконала, як слушно зазначають фахівці, унікальну роль у формуванні нинішнього універсального антитерористичного формату [247, с. 40].

Варто зазначити, що злагоджена діяльність правоохоронних органів різних держав світу визначає успіх боротьби з тероризмом і в межах окремих

держав, і у світовому просторі. Зокрема, міжнародне співробітництво здійснюється на трьох рівнях: рівень двостороннього співробітництва між державами; регіональний рівень; співробітництво на загальносвітовому рівні. Водночас реалізація заходів міжнародного співробітництва на зазначених рівнях має свої особливості, характеризується відповідним правовим регулюванням і специфікою практичного здійснення.

Тимчасом у науковій літературі простежуються різні позиції щодо поняття й характеру міжнародного співробітництва:

– здійснення певних дій на прохання сторони запиту, виконання яких необхідне для розслідування, розгляду в суді кримінальної справи чи для виконання призначеного у справі покарання в іншій договірній країні (В. П. Шупілов) [296, с. 86];

– допомога, що надається органам певної держави у рамках розгляду конкретної кримінальної справи органами іншої держави (Ф. Маркуш, Д. Д. Аверін) [1, с. 4];

– система процесуальних, організаційно-правових заходів, механізмів, принципів, способів, методів, інститутів, сукупності та/або самостійності всього, що застосовується у межах реалізації і міжнародного, і національного права держав із метою вирішення на міжнародному рівні справ, пов'язаних із суспільно небезпечними діяннями, та будь-яких інших дій, що стосуються цих справ, за одночасного застосування й посилення на норми національного, внутрішньодержавного законодавства України та держави або держав, з якими Україна перебуває у відносинах правового співробітництва у кримінальних справах та міжнародного права, на підставі домовленості або взаємності (В. Максименко) [166, с. 149];

– підготовка, передача до іноземних правоохоронних і судових органів, а також виконання на їх прохання звернень (клопотань, доручень, запитів) про: проведення процесуальних дій (виконання слідчих дій, вручення документів, передачу предметів, надання документів та виконання інших процесуальних дій); екстрадицію осіб, які підозрюються (обвинувачуються)

у вчиненні злочинів; передачу або прийняття кримінального переслідування (В. Лисенко) [158, с. 104];

– відносини взаємного співробітництва між державами в галузі кримінального судочинства, які полягають у виконанні на підставі міжнародних угод та національного законодавства певних дій, необхідних для здійснення іноземною державою правосуддя у конкретній справі (В. М. Гребенюк) [68, с. 9];

– діяльність компетентних державних органів щодо виконання судових та слідчих доручень органів іншої держави про провадження на території держави запиту процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів для отримання доказів у кримінальній справі (В. Мілінчук, О. Г. Волєводз) [173, с. 41];

– врегульована чинними для України міжнародними актами (зокрема, договорами, конвенціями) та/або кримінально-процесуальним законодавством України діяльність компетентних українських органів, що полягає у зверненні до установ іноземної держави з проханням вчинити конкретні дії чи здійснення в Україні на їх прохання дії, що мають сприяти розслідуванню, розгляду чи вирішенню кримінальної справи, а також виконанню судових рішень, постановлених у кримінальних справах (А. Г. Маланюк) [167, с. 16–17];

– передбачена національним кримінально-процесуальним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами (договорами, конвенціями, пактами, протоколами, регламентами, угодами тощо), підписаними Україною, діяльність із провадження процесуальних дій із встановлення певного статусу за суб'єктами кримінального судочинства: зі збирання, перевірки доказів; розшуку й арешту майна; надання інформації про іноземне та міжнародне право і практику його застосування; забезпечення захисту та представництва інтересів іноземців, іноземних держав і юридичних осіб, міжнародних організацій у кримінальному судочинстві (М. І. Пашковський) [206, с. 10–11];

– передбачена міжнародними договорами або заснована на умовах взаємності діяльність компетентних органів держави запиту із провадження на її території процесуальних дій (а у випадках, прямо передбачених міжнародним договором, і оперативно-розшукових заходів) у зв'язку з виконанням слідчих чи

судових доручень компетентних органів держави запиту з метою надання сприяння у розслідуванні та розгляді кримінальної справи шляхом збирання і надання доказів, виконання процесуальних рішень (Т. С. Гавриш) [59, с. 14].

Наукові дефініції мають дещо відмінні від запропонованих законодавцями підходи до визначення поняття «міжнародне співробітництво». Фундаментальні засади функціонування держави та розвитку суспільства визначає Конституція України, згідно із ч. 1 ст. 9 якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Своєю чергою, Л. Фролова зазначає, що міжнародне співробітництво держав здійснюється згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй і Декларації про принципи міжнародного права і є одним із найважливіших міжнародно-правових принципів, який ґрунтується на необхідності співпраці між ними. Цей принцип зобов'язує держави співпрацювати незалежно від їхньої політичної, економічної, соціальної та правової систем. Міжнародне співробітництво у кримінальній юстиції – це комплексний правовий інститут, який охоплює норми кримінального, кримінально-процесуального та міжнародного права [180, с. 5].

Правову основу міжнародного співробітництва у розслідуванні терористичних актів України з іншими державами та міжнародними організаціями становлять: Міжнародна конвенція ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15 листопада 2000 р.; Міжнародні конвенції – «Про боротьбу з бомбовим тероризмом» від 25 квітня 2002 р., «Про боротьбу з фінансуванням тероризму» від 9 грудня 1999 р., «Про боротьбу з актами ядерного тероризму» від 14 вересня 2005 р.

Вивчення практичної міжнародної правоохоронної діяльності засвідчує, що зазвичай правовою підставою для реалізації заходів міжнародного співробітництва при розслідуванні терористичних актів є багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, що мають

«універсальну» дію. До основних із них належать Європейські конвенції – «Про видачу правопорушників» від 17 грудня 1057 р.; «Про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 20 квітня 1959 р.; «Про передачу провадження у кримінальних справах» від 15 травня 1972 р.; «Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах» від 22 січня 1993 р.; «Про боротьбу з тероризмом» від 15 травня 1972 р., «Про запобігання тероризму» від 16 травня 2005 р.; Мінська конвенція 1993 р. із Протоколом 1997 р. до неї [166, с. 463–497], а також низка двосторонніх міжнародних договорів України з питань правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва.

З метою фактичної реалізації заходів щодо міжнародного співробітництва України під час кримінального провадження прийнято відповідні нормативно-правові акти, укладено понад сорок двосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних провадженнях із країнами і ближнього, і далекого зарубіжжя, які становлять основу нормативно-правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінального провадження терористичних актів [117, с. 72].

На національному рівні правову основу міжнародного співробітництва у кримінальному процесі України становлять Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», а також окремі Укази Президента, постанови КМУ та відомчі накази та інструкції.

Зокрема, Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (ст.ст. 6–8) містить положення про чинність закону про кримінальну відповідальність за злочини: учинені на території України, вчинені громадянами України або особами без громадянства за межами України; вчинені іноземцями або особами без громадянства за межами України; про правові наслідки засудження особи за межами України, про видачу особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину тощо.

Зокрема, доручення про міжнародну правову допомогу у 2016 р. надходили до органів досудового розслідування СБУ у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які відповідають окремим статтям КК України. Найбільше звернень надійшло за злочинами проти громадської безпеки як «терористичний акт» – 485, що становить половину або 50,4% від загальної кількості таких звернень. Запитів за створення терористичної групи чи організації було 87, фінансування тероризму – 92, сприяння тероризму – 111, незаконне створення збройних формувань – 75, усі інші – 120 [3, с. 34].

Водночас КПК України (Глави 42–46) регулюють загальні засади, порядок і процедуру надання міжнародної правової допомоги у кримінальному процесі України. Відповідно до положень міжнародних договорів України, КПК України, можна визначити такі основні форми міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні: 1) міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій (ст. 542, Гл. 43 КПК України); 2) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (ст. 542, Гл. 44 КПК України); 3) кримінальне провадження у порядку перейняття (ст. 542, Гл. 45 КПК України); 4) визнання та виконання вироків іноземних судів та передача засуджених осіб (ст. 542, Гл. 46 КПК України).

Нормативно-правову базу, що регулює порядок здійснення міжнародної правової допомоги при провадженні процесуальних дій, становлять: Глава 43 (ст.ст. 551-572) КПК України, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., а також Додатковий протокол 1978 р. та Другий додатковий протокол 2001 р. до цієї Конвенції [223].

У міжнародних договорах України містяться різні найменування слідчих або судових доручень, зокрема: *доручення* (ст. 7 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р.); *запит* (ст. 12 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р.; ст. 15 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р.; ст. 15 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію

доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 р.); *прохання* (ст. 14 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р.) [180, с. 66].

Скажімо, згідно зі ст. 27 Закон України «Про боротьбу з тероризмом», правоохоронні органи за запитом надають інформацію іноземній державі з питань боротьби з міжнародним тероризмом. Така інформація може бути надана і без попереднього запиту іноземної держави, якщо це не перешкоджає проведенню досудового слідства чи судового розгляду справи і сприятиме компетентним органам іноземної держави у припиненні терористичного акту.

Як свідчить вивчення даних слідчої практики, більшість запитів про надання міжнародної правової допомоги передбачає проведення низки процесуальних дій, розшукових заходів, вирішення інших завдань із метою розслідування. Тому нерідко власне виконання запиту суттєво затягується. Важливо, що в новому КПК України це питання було законодавчо вирішено, зокрема у ч. 2 ст. 558 КПК України визначено, що строк виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу на території України становить місяць від дати його отримання, крім винятків на продовження. Щоправда, належить зважати на те, що законодавство деяких держав такої вимоги не передбачає. Це стосується й міжнародних договорів, які теж не встановлюють конкретних строків виконання міжнародних запитів. Відтак на практиці є поширеною негативна тенденція щодо порушення строків виконання міжнародних доручень (ст. 558 КПК України).

Відповідно до міжнародної угоди «Про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією», підписаної 03.08.1992 р. міністерствами внутрішніх справ Республік Вірменії, Білорусії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану й України створено Міждержавний інформаційний банк (МІБ) держав СНД. Зокрема, МВС РФ є утримувачем централізованих оперативно-довідкових і дактилоскопічних карт, автоматизованого банку даних, криміналістичних та інших обліків, а також архівної інформації. МВС

республік, що підписали угоду, в тому числі й України, надають відомості для поповнення та коригування інформації МІБ. МВС держав, що підписали угоду, мають співпрацювати і узгоджувати свої дії в комп'ютеризації відомств, удосконаленні інформаційного забезпечення, а також створенні єдиної уніфікованої автоматизованої системи обміну та передачі інформації [232, с. 147].

Значна кількість звернень про надання міжнародної правової допомоги надходить до Головного слідчого управління МВС України щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розшуку злочинців. У слідчих підрозділах ГСУ МВС України 2016 р. на виконанні знаходилося 1153 запити (доручення) про міжнародну правову допомогу, що на 350 або 30% більше, ніж за 2015 р. Загалом причина такого зростання є повторні запити міжнародних правоохоронців, які виконати було складно або затягування їх виконання через значний обсяг роботи.

Відтак у рамках цього дослідження встановлено, що слідчі підрозділи СБУ до країн ЄС упродовж 2016 р. через Інтерпол скерували 122 запити щодо розшуку осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів на Сході України. Відповіді, зокрема, отримано: впродовж місяця – 24%, двох місяців – 36%, шести місяців – 29%, не надійшли відповіді – 13%. Зокрема, РФ відповідей на запити українських правоохоронних органів не надає.

Водночас у Законі України «Про прокуратуру» (ст. 26) встановлено, що Генеральний прокурор України відповідно до міждержавних угод про надання правової допомоги вирішує питання про досудове розслідування кримінальних проваджень, проведення видачі злочинців або осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, про направлення повідомлень про наслідки кримінального переслідування, а також інші передбачені такими угодами питання.

Відтак до Генеральної прокуратури України 2016 р. надійшло 1606 запитів про міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, з яких 670 клопотань українських органів досудового розслідування і 936 клопотань іноземних компетентних органів. Із указаної кількості запитів

розглянуто 1320 клопотань про надання міжнародної правової допомоги у рамках проведення 880 процесуальних дій, 110 – про перейняття кримінального провадження та 402 – про видачу (екстрадицію) осіб [82, с. 70].

Основними суб'єктами кримінального провадження в Україні, які можуть надіслати запит про міжнародну правову допомогу, є: суд першої інстанції, суд апеляційної інстанції, суд касаційної інстанції (пп. 20–22 ч. 1 ст. 3 КПК України); прокурор – Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їхні перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їхні перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК України (п. 15 ч. 1 ст. 3); слідчий, тобто службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України). Варто зазначити, що слідчий має право надсилати такий запит виключно за погодженням із прокурором. Зазначені суб'єкти можуть надсилати запит лише у кримінальному провадженні, яке вони здійснюють, тобто суд – лише у судовому провадженні, а прокурор і слідчий – тільки у досудовому розслідуванні.

Наведемо порядок щодо оформлення запиту про міжнародну правову допомогу, яким його вбачаємо ми: 1) визначення питання про міжнародну правову допомогу компетентним органом (судом, прокурором або слідчим) за погодженням із прокурором на передачу його до уповноваженого (центрального) органу України; 2) вивчення запиту уповноваженого (центрального) органу України на предмет обґрунтованості і відповідності

вимогам законів та міжнародних договорів України; 3) надсилання уповноваженим (центрального) органу України впродовж десяти днів запиту уповноваженому (центральному) органу сторони запиту безпосередньо (дипломатичним шляхом), або повернення всіх матеріалів відповідному органу України (автору запиту) з викладом недоліків (для їх усунення).

Отже, якщо уповноважений (центральный) орган України вважатиме обґрунтованим запит слідчого, прокурора чи суду, він приймає рішення про скерування запиту іноземній державі.

Сприяння виконанню завдань міжнародної правової допомоги надають Інтерпол та Європол, представництво котрих в Україні представлено Робочим апаратом Укрбюро Інтерполу. Робочий апарат Укрбюро Інтерполу є самостійним структурним підрозділом апарату МВС України на правах департаменту, який забезпечує реалізацію повноважень МВС щодо представництва України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та Європейському поліцейському офісі, а також повноважень МВС як Національного центрального бюро Інтерполу та Національного контактного пункту Європолу в Україні (п. 1.2 Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу, затверджене Наказом МВС України від 22 червня 2012 року № 560).

Для вирішення окреслених завдань органи досудового розслідування України взаємодіють із Робочим апаратом Укрбюро Інтерполу, що здійснюється, головню, з метою: обміну інформацією; перевірки осіб, предметів за обліками Інтерполу та органів поліції іноземних держав; допомоги під час виконання процесуальних дій у межах міжнародної правової допомоги; проведення міжнародного розшуку каналами Інтерполу, забезпечення реалізації видачі особи (екстрадиції).

Відтак міжнародна правова допомога є найбільш поширеною формою міжнародного співробітництва, зокрема й для розслідування терористичних актів.

Висновки до другого розділу

1. Процес планування розслідування терористичного акту з використанням вибухового пристрою має певну структуру, зокрема: 1) створення слідчо-оперативної групи (із залученням фахівців МВС, СБУ, МНС, ДПСУ, ДМСУ, експертів і ін.) та вивчення початкової інформації (100%); 2) висунення версій; 3) складання письмового плану; 4) визначення обставин, які потрібно довести, та вирішення інших завдань розслідування; 5) визначення шляхів, засобів і методів розслідування; 6) забезпечення розслідування необхідним технічним та інформаційним оснащенням (використання криміналістичних та інших обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем); 7) визначення послідовності і строків проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових дій; 8) вирішення питання про призначення експертиз; 9) встановлення виконавців; 10) окреслення організаційних заходів щодо проведення антитерористичної операції; 11) корекція плану.

У плані розслідування терористичного акту, вчиненого терористичними групами чи організаціями, також мають бути передбачені слідчі (розшукові) дії й інші заходи, зокрема: криміналістичні та процесуальні засоби запобігання втручання у розслідування (застосування до терористів запобіжного заходу); застосування заходів, що запобігають витоку значущої для розслідування інформації (проведення допитів у межах приміщень СБУ, СІЗО); визначення заходів захисту свідків (потерпілих); використання негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на нейтралізацію чи протидію розслідуванню тощо.

У підрозділі окреслено типові версії щодо окремих характеристик (властивостей) особистості злочинця, який обґрунтовано підозрювався у вчиненні терористичного акту з використанням вибухових пристроїв.

2. Наведено типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування терористичного акту, які дають змогу слідчому обрати методи розслідування, спланувати послідовність слідчих (розшукових) дій,

тактичних прийомів, операцій та комбінацій тощо. Вихідною інформацією щодо визначення слідчої ситуації вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою є дані, отримані під час огляду місця події, виявлені сліди вибухового пристрою, опитування свідків і потерпілих, попередні висновки експертів і спеціалістів. Кожна слідча ситуація супроводжується тактичними завданнями з проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

3. Розслідування терористичного акту, вчиненого терористичними групами чи організаціями з інтернаціональними та транснаціональними зв'язками, потребує міжнародного співробітництва, яке здійснюється на трьох рівнях: рівень двостороннього співробітництва між державами; регіональний рівень; співробітництво на загальносвітовому рівні. Реалізація заходів міжнародного співробітництва на зазначених рівнях має свої особливості, регулюється відповідними міжнародними й вітчизняними нормативно-правовими актами і має специфіку практичного здійснення.

Встановлено, що найбільш результативне міжнародне співробітництво під час досудового розслідування здійснюється через міжнародні правоохоронні організації Європол та Інтерпол. Відтак розглянуто основні форми співробітництва та визначено напрями удосконалення такої співпраці.

РОЗДІЛ 3
ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ,
УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

**3.1 Тактика огляду місця вчинення терористичних актів
з використанням вибухових пристроїв**

Організація розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, залежить від обставин вчинення злочину та конкретних умов проведення слідчих (розшукових) дій, що потребують тактичного забезпечення.

Тактичне забезпечення розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв формується під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників можна віднести: механізм вчинення злочину, його слідову картину, наявність доказів, місце й час проведення розслідування. Суб'єктивними чинниками є рівень професійної підготовки слідчого, поведінка учасників, які беруть участь у кримінальному судочинстві [260, с. 5].

Словник української мови термін «забезпечення» тлумачить у двох значеннях: «...надання чи створення матеріальних засобів» та «...створювати надійні умови для здійснення чого-небудь» [254, с. 292]. В інших словниках «забезпечення» трактується як комплекс заходів для досягнення мети [151, с. 274]. Відтак забезпечення можна розглядати як методи і засоби, що створюють умови діяльності для кого-небудь.

Із цього приводу Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що розуміння терміна «забезпечення» має два аспекти: констатацію правової діяльності як суб'єкта забезпечення суспільних відносин, по-перше, і передбачену законом сукупність заходів забезпечення існування чи функціонування будь-чого,

по-друге, їх вирішення – і в динаміці – як процес створення і надання зазначених засобів та умов [163, с. 15].

Тимчасом О. І. Ієрусалімов стверджує, що «...забезпечення – це ... система заходів, покликаних зробити можливим, дійсним і безумовним використання науково-технічного потенціалу ... у судочинстві» [100, с. 8].

Отже, «забезпечення» можна розглядати у статичній як сукупність засобів, методів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, які сприяють процесу.

Варто зауважити, що термін «забезпечення» охоплює і власне криміналістичне забезпечення, й усі інші види забезпечення стосовно криміналістичних засобів та методів.

На думку В. П. Бахіна, тактичне забезпечення слідчої діяльності полягає у розробці криміналістичних засобів і методів, необхідних для їх ефективного здійснення [15, с. 6].

Своєю чергою, Р. С. Белкін під криміналістичним забезпеченням розумів систему наукових положень і розроблених на їхній основі рекомендацій щодо організації і планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють доказування, і прийомів конкретних слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів [20, с. 208].

Тимчасом М. В. Салтевський давав визначення поняття тактичного забезпечення як системи наукових положень (принципів), рекомендацій щодо організації і планування досудового і судового слідства, що, на його думку, становлять тактичні прийоми збирання, дослідження і використання доказів, що розробляються з метою організації, планування та здійснення попереднього розслідування і судового слідства [245, с. 5–6].

Безумовно, під час розслідування слідчий використовує низку криміналістичних засобів і методів роботи з доказовою інформацією. Відтак В. Ю. Шепітько наголошує, що криміналістичні засоби і методи – це розроблені криміналістикою спеціальна апаратура, речовини, інструменти, способи дій, рекомендації щодо здійснення судового дослідження та запобігання злочинам.

Спеціальна апаратура, речовини, інструменти належать до засобів криміналістичної техніки. Зважаючи на це, способи дій у контексті криміналістичних засобів і методів належить розглядати як тактичні прийоми [293, с. 42–43].

За результатами опитування слідчих СБУ встановлено, що до тактичного забезпечення досудового розслідування вони відносять:

– тактичний прийом (найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого у процесі збирання, дослідження та використання доказів з урахуванням слідчої ситуації на певному етапі досудового розслідування) (57%);

– тактичну комбінацію (певне поєднання тактичних прийомів, слідчих дій та інших заходів для вирішення конкретного завдання, що зумовлене слідчою ситуацією на певному етапі досудового розслідування) (65%);

– тактичну операцію (поєднання слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів, що здійснюються відповідно до погодженого плану) (48%);

– тактичну рекомендацію (науково обґрунтовану і апробовану практикою пораду, що стосується вибору і застосування тактичних прийомів) (52%);

– тактичне рішення (визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію загалом або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи, вибір методів, прийомів та засобів досягнення мети) (66%) (Додаток А.29).

Отже, під тактичним забезпеченням належить розуміти науково сформовану й апробовану правоохоронною практикою систему рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у рамках оперативного супроводження розслідування, спрямовану на розв'язання завдань кримінального судочинства. Відтак сутність тактичного забезпечення становить система рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у рамках оперативного супроводження розслідування. Водночас відповідне дослідження засвідчило, що нині слідча практика має чимало недоліків у застосуванні тактичних засобів, які потребують негайного

усунення. Тактичне забезпечення полягає в озброєнні спеціально уповноважених осіб органів досудового слідства новітніми й апробованими засобами криміналістичної тактики для ефективного проведення слідчих дій із метою розв'язання слідчих ситуацій, що формуються на кожному етапі розслідування, та вирішення завдань кримінально судочинства.

У процесі вивчення кримінальних проваджень із розслідування терористичних актів, що вчиняються з використанням вибухових пристроїв, встановлено, що тактичного забезпечення найперше потребує огляд місця події.

Існують різні види огляду [131, с. 121–122]. Зазвичай на початковому етапі розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, згідно з відповідями слідчих і вивченими провадженнями, проводяться такі види огляду:

- місця події (100% слідчих, 100% кримінальних проваджень);
- трупа (45% слідчих, 66% кримінальних проваджень);
- вибухових пристроїв (66% слідчих, 80% кримінальних проваджень);
- речей (77% слідчих, 70% кримінальних проваджень);
- документів (30% слідчих, 39% кримінальних проваджень);
- місцевості (80% слідчих, 55% кримінальних проваджень);
- приміщення (59% слідчих, 35% кримінальних проваджень);
- транспортних засобів (45% слідчих, 40% кримінальних проваджень)

(Додаток А.30).

Огляд місця події. Основним інформаційним джерелом відомостей про злочини, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, є місце події. Його огляд здійснюється на підставах і в порядку, передбачених ст.ст. 214, 237, 238 КПК України. Згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Він вимагає чіткої організації, суворої послідовності дій та високої кваліфікації всіх членів слідчо-оперативної групи. Від уміло проведеного огляду місця вибуху залежить успіх усього розслідування цієї категорії злочинів [73, с. 31].

Із цього приводу В. Ю. Шепітько зазначає, що огляд місця події вимагає вирішення значної кількості розумових завдань, зокрема щодо: 1) виявлення (відшукування) доказової інформації; 2) оцінювання доказової інформації та висунення версії. Оцінка виявленої інформації дає змогу здійснювати пізнавальні функції у зв'язку з висуненням на її основі слідчої версії або взаємозалежної і взаємозумовленої безлічі цих версій, що у своїй рухомій (динамічній) сукупності формує уявну модель події або таку її модель, яка охоплює водночас дії злочинця, потерпілого, обставини, що передують вчиненню злочину, і його наслідки [178, с. 519].

Тактичні прийоми огляду місця події Є. Макаренко визначає як комплекс найефективніших способів дій слідчого, які сприяють чіткому й успішному виконанню завдань огляду з урахуванням конкретних умов, за яких відбулася подія, що розслідується. Тактичні прийоми огляду місця події забезпечують встановлення максимальної кількості інформації щодо досліджуваної події, котру містять різноманітні сліди, предмети, зміни в обстановці, «негативні» обставини тощо. До тактичних прийомів огляду місця події належать: правильне визначення меж огляду; вибір найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду; вибір послідовності огляду; визначення способів просторового охоплення ділянок місця події, що підлягають огляду; визначення тактичних прийомів дослідження обстановки місця події та її окремих елементів під час огляду помешкань та ділянок відкритої місцевості [178, с. 532].

Основу огляду місця події становить метод спостереження, який виконує і пошукову, і дослідницьку функції. Поряд із цим під час огляду можуть бути застосовані методи виміру, порівняння, моделювання, а також інші техніко-криміналістичні методи [268, с. 28].

У процесі дослідження встановлено, що основними завданнями огляду місця події вчиненого терористичного акту з використанням вибухового пристрою є такі: з'ясування й фіксація обстановки на місці події; виявлення, фіксація й вилучення матеріальних слідів, що визначають безпосередню причину вибуху, пов'язані з ним обставини, природу й походження

різноманітних об'єктів, виявлених на місці події; виявлення, фіксація й вилучення слідів, що вказують на конкретну особу чи осіб, причетних до події; виявлення умов, які сприяли виникненню вибуху [108, с. 61–62].

У цьому контексті І. П. Кравець наголошує, що на початковому етапі огляду місця події вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою необхідно: виявити основні ознаки вибуху вибухового пристрою; оцінити орієнтовно потужність вибуху; візуально визначити наявність (відсутність) у підірваного пристрою міцного корпусу і осколкових елементів; уточнити територію, що підлягає огляду, з урахуванням попереднього міркування про тип підірваного пристрою, масу його заряду, характерні руйнування в епіцентрі вибуху тощо; визначити тактичні прийоми пошуку, а також способи і прийоми огляду виявлених матеріальних об'єктів – речових доказів [268, с. 4].

До особливостей тактичного забезпечення огляду вчиненого терористичного акту з використанням вибухових пристроїв належать: залучення широкого кола спеціалістів (техніків-криміналістів та вибухотехніків досудово-медичних експертів, дозиметристів, спеціалістів у галузі будівництва) (88%); обстеження значної площі території з метою визначення слідів ураження вибухом (визначаються відстанню розльоту осколків та інших елементів висадженого вибухового пристрою, предметів навколишньої обстановки, що мають сліди ураження, максимальним проявом дії ударної хвилі, що може сягати сотні метрів) (74%); вид вибухового пристрою та вибухових речовин, що впливає на руйнування і значно видозмінюються, позаяк для встановлення факту й всіх обставин події потрібна фіксація великої кількості руйнувань і переміщення під час огляду навколишніх об'єктів (53%); порядок вилучення та транспортування з місця події й зберігання вибухонебезпечних об'єктів, котрі можуть бути речовими доказами (64%) (Додаток А.30).

Аналіз кримінальних проваджень за учиненими терористичними актами засвідчив, що незаконні збройні формування зазвичай використовують міни російського виробництва: протитанкові ТМ-57, ТМ-62, протипіхотні ПМН-2, ОЗМ-72 і МОН-50 (МОН-100), фугаси, а також гранати, запали яких приводяться в дію за допомогою розтяжок або дистанційного керування.

Наведемо приклад. 20 липня 2016 р. під час огляду місця події підризу автомобіля Павла Шеремета було виявлено рештки вибухового пристрою, який містив гексоген. Причиною вибуху автомобіля стало спрацювання вибухового пристрою потужністю 500 г у тротиловому еквіваленті, закладеного напередодні вночі невідомою особою; саму ж вибухівку було розміщено біля місця водія. У результаті дослідження виявлених частинок вибухового пристрою встановлено, що вибух здійснено елементами протипіхотної міни МОН-50 та електродетонатора російського військово-промислового виробництва [3, с. 31].

Для огляду місця вибуху потрібні всебічні знання. Практика свідчить, що за відсутності потрібних спеціалістів під час огляду виявляються не всі сліди й речові докази або, навпаки, вилучають багато об'єктів, які не містять важливої і потрібної для досудового розслідування інформації, яка має криміналістичне значення. Зважаючи на те, що терористичні акти вчиняються з використанням вибухових пристроїв військового озброєння, як спеціалістів у галузі вибухової справи треба залучати не лише експертів-вибухотехніків, а й саперів військових частин, спеціалістів у галузі вибухової техніки Міністерства з надзвичайних ситуацій, цивільних установ. Таких спеціалістів мають військові інженерні частини, військові навчальні заклади чи військові факультети, підприємства й установи оборонних галузей промисловості, що виготовляють або розробляють вибухові речовини, боєприпаси, вибухову техніку, або які за профілем своєї діяльності використовують вибухові речовини. Ці спеціалісти нададуть допомогу слідчому в оцінці загальної обстановки на місці події, визначенні виду вибуху, його епіцентру, сприятимуть цілеспрямованому пошуку слідів вибухового пристрою та вибухових речовин і слідів їх дії на об'єктах навколишньої обстановки [108, с. 64]. Якщо внаслідок вибуху виникла пожежа, для огляду необхідно залучати спеціалістів із пожежно-технічної лабораторії МНС або ДНДЕКЦ МВС України. У цьому випадку причина, розвиток та наслідки пожежі можуть вказати на осіб, причетних до її виникнення, а спеціалісти в галузі пожежної справи надаватимуть слідчому допомогу в пошуку й вилученні відповідних слідів та речових доказів.

У практичній діяльності та науковій літературі огляд місця події поділяють на три етапи: підготовчий (організаційний), робочий, заключний. Підготовча стадія полягає у визначенні складу СОГ, залученні експертів та спеціалістів, залученні інших фахівців для ліквідування наслідків вибуху й надання медичної допомоги постраждалим, забезпеченні транспортними засобами, техніко-криміналістичними приборами, спеціальними валізами, вибухотехнічними лабораторіями, понятими тощо [232, с. 190].

Неабияку значущість в огляді терористичного акту має спеціаліст-криміналіст, робота якого полягає в такому: надає слідчому допомогу у виявленні, фіксації й вилученні предметів та слідів, які мають значення для розслідування терористичного акту, використовуючи відповідні техніко-криміналістичні засоби (90%); здійснює їх попереднє дослідження (88%); дає пояснення з приводу походження виявлених на місці події слідів та предметів (55%); орієнтує слідчого та інших членів слідчо-оперативної групи про техніко-криміналістичні прийоми й межі огляду місця події, в яких варто відшукувати сліди й предмети (45%); сприяє повному й правильному відображенню отриманої інформації в протоколі огляду місця події, бере участь у складанні доданих до нього планів та схем (82%); після закінчення огляду надає допомогу слідчому в упакуванні виготовлених зліпків та предметів, які вилучаються з місця події, дає рекомендації щодо їх безпечного транспортування (45%) (Додаток А.31).

До організаційних дій слідчо-оперативної групи після прибуття на місце терористичного акту з використанням вибухового пристрою належать такі: 1) зорієнтуватися в обстановці (за допомогою заявників); 2) запобігти настанню інших небезпечних наслідків (смерть потерпілих, поширення вогню, вибуху, обвалу, поширення листівок екстремістського характеру тощо); 3) перевірити й за необхідності посилити охорону місця події; 4) унеможливити перебування на місці події сторонніх; 5) опитати очевидців події про деталі та зафіксувати їхні показання (бажано на диктофон); 6) запросити представника адміністрації або командування (фахівців) для участі в огляді й консультацій про характер

об'єкта, його приміщення тощо; 7) за наявності вибухових пристроїв або трупів проінструктувати фахівця-вибухотехніка та судово-медичного експерта (окреслити їм завдання) і розпочати техніко-криміналістичні заходи; 8) якщо поняті запрошені на місце події, то провести інструктаж із приводу їхніх прав та характеру дій під час огляду; 9) з'ясувати, чи не відбулося змін в обстановці з часу виявлення події до прибуття слідчо-оперативної групи; 10) у разі виникнення радіаційної чи хімічної небезпеки роздати усім учасникам огляду засоби індивідуального захисту та спеціальні препарати; 11) керівникові слідчо-оперативної групи здійснити зв'язок із керівництвом свого органу, який делегував йому ці повноваження, і доповісти про ситуацію, що склалася на місці події [31, с. 304–305].

У процесі огляду місця вибуху та виявлення вибухонебезпечних предметів застосовують і традиційні криміналістичні методи й засоби, і спеціальні, що дають змогу виявляти пари вибухових речовин, встановлювати їх вид, виявляти й збирати фрагменти вибухових пристроїв, здійснювати рентгенівський контроль предметів, що мають ознаки вибухонебезпечних із метою попереднього вивчення їх конструкції та розв'язувати низку інших питань. Важливою умовою застосування технічних засобів на місці події є те, що виявлені й вилучені за їх допомогою предмети мають залишатися у практично незмінному вигляді, щоб не впливати на вірогідність подальших експертних досліджень.

Методами огляду за послідовністю застосування прийомів і засобів є: а) ексцентричний (оглядаючи місце події, слідчий та відповідні фахівці рухаються від умовного центра місця події до периферії); б) концентричний (рух від периферії до центра); в) фронтальний (рух по визначеній лінії вперед, так зване «прочисування»); г) секторний (рух по секторах від умовного центру до периферії у межах сектору 30–45 град.); д) змішаний. Також методами огляду місця події за повнотою дослідження є: а) суцільний, що полягає у скрупульозному дослідженні всієї території місця події, не минаючи жодного об'єкта); б) вибірковий (вузловий), за якого оглядаються найбільш важливі фрагменти обстановки місця події, за правило, місця

розташування слідів злочину, визначених відповідно до механізму злочину. Вибір виду та методу огляду місця події покладається на слідчого як керівника слідчо-оперативної групи, який узгоджує його зі спеціалістами, що входять до складу СОГ. Робочий етап починається зі статичного огляду місця події, коли проводиться загальний огляд, опис, вимірювання місця події та об'єктів на ньому, складаються загальні плани, схеми [137, с. 276–277].

Із цього приводу О. І. Козаченко зазначає, що під час огляду терористичного акту з використання вибухових пристроїв на «статичній» стадії вирішуються такі тактичні завдання: 1) орієнтація в деталях події; 2) визначення місця, звідки очевидці могли бачити ймовірного терориста та його дії; 3) щодо слідів та предметів, які можуть стосуватися цієї події, зокрема бажано: їх виявлення, позначення табличками з номером, визначення взаємозв'язку між ними, охорона від атмосферного впливу; 4) визначення («розпізнавання») за можливості механізму події: а) що відбулося (чи був злочин і який саме), б) де, в) коли, г) як вчинений злочин, ґ) чим, д) хто вчинив терористичний акт, е) навіщо; 5) взяття проб запаху зі слідів ймовірного злочинця, покинутих ним речей чи предметів, яких він міг торкатися; 6) застосування (за можливості) службово-розшукового собаки; 7) організація розшуку (переслідування) терориста «за гарячими слідами»; 8) визначення вузлових ділянок для детального огляду, тобто групи слідів та предметів, органічно пов'язаних між собою; 9) поєднуючи ці вузли, позначення території місця події й прилеглої місцевості; 10) у цих межах визначення найдоцільніших способів обстеження простору, методів та засобів пошуку прихованих об'єктів, а також послідовності детального огляду; 11) визначення точок орієнтуючої та оглядової фотозйомки та її проведення; 12) під час зйомки інші члени групи, спеціалісти й поняті покидають територію фотографування й вирішують питання про доцільність застосування відеозйомки; 13) уточнення функціональних обов'язків кожного члена групи [31, с. 305].

Тактика огляду місця вибуху має свої особливості залежно від того, де вчинено терористичний акт – у транспорті (23%), приміщенні (38%) чи на

місцевості (48%). Якщо вибух вчинено у приміщенні, то огляд доцільно проводити двом групам. Одна працює у приміщенні, інша – за його межами. В. А. Колесник слушно зауважує, що вибух у приміщенні спричиняє наслідки й формує слідову картину, що зумовлює значні труднощі для проведення огляду місця події. Ця складність насамперед полягає в тому, що огляд часто доводиться проводити на фоні значних руйнувань і забруднень, спричинених дією продуктів вибуху та ударної хвилі на предмети матеріальної обстановки, для якої характерною є зазвичай висока щільність об'єктів. Відтак під час огляду таких місць вибуху надважливим постає відновлення на плані-схемі первинної речової обстановки. У процесі огляду, крім ознак і відомостей загального характеру, треба фіксувати розміри приміщення, місце розташування і справність електромережі, вмикачів, рубильників, електродзвоників, цілісність ламп електроосвітлення, стан і розташування мережі газопостачання й газового обладнання, наявність природної або штучної вентиляції та її функціонування на час огляду [232, с. 103].

Під час огляду приміщення, в якому відбувся вибух, ретельному дослідженню підлягають ушкоджені вибухом предмети: меблі, двері, вікна, стіни. У них можуть бути виявлені осколки вибухових пристроїв, вибухові речовини, які не прореагували. Перш, ніж розпочати вилучення осколків із перешкод, необхідно описати, з якого матеріалу складається перешкода. Відомості про неї, зокрема й про глибину проникнення осколка, є важливими для визначення ваги застосованої вибухової речовини (застосування спеціальних газоаналітичних приладів – детекторів вибухових речовин типа «Пілот-М»).

Якщо вибух відбувся на відкритій місцевості (залізниця, аеродром, ділянка вулиці, ринок, сквер тощо), то огляду підлягають, окрім центру вибуху, ще й територія зі спорудженнями, які на ній знаходяться, транспортні засоби й предмети, на яких є сліди впливу вибуху, а також безпосередньо прилегла до неї місцевість.

Якщо на місці вибуху здійснюються рятувальні або відбудовні роботи, то насамперед необхідно, за можливості, оглянути ділянки, де проводитимуться

роботи з ліквідації наслідків вибуху. В інших випадках огляд місця події рекомендується починати із центру вибуху, який визначається за місцем перебування вирви або найбільш інтенсивним руйнуванням, кіптявою, розривами, розламами та деформацією навколишнього оточення.

Тактика огляду місця події терористичного акту з використанням транспортних засобів полягає у поетапному дослідженні: а) огляд стоянки транспортного засобу та прилеглої до нього території; б) огляд ушкоджень зовнішніх поверхонь транспортного засобу, будинків та інших об'єктів, які зазнали впливу; в) внутрішній огляд салонів, кабін, багажних відсіків та інших конструкцій транспортних засобів; г) огляд трупів, членів екіпажа, пасажирів, терористів.

Огляд місця стоянки транспортного засобу та прилеглої до нього території проводиться для того, щоб виявити й вилучити можливо викинуті терористами упаковки вибухових пристроїв, слідів транспортних засобів тощо. Під час огляду слідчий складає схему оглянутої території, на якій відображає місце розташування об'єкта терористичного замаху, а також місця виявлення речових джерел криміналістично значущої інформації.

У рамках розслідування терористичних актів здебільшого доводиться здійснювати огляд поранених осіб та трупів. За правило, його проводить судово-медичний експерт. Залежно від конструктивних особливостей вибухового пристрою можуть утворюватися різні за характером і ступенем тяжкості ушкодження внутрішніх органів (розриви, відриви, крововиливи), а також дистальні переломи (за довжиною кісткових тканин), ушкодження від осколків, оболонки пристрою або спеціальних елементів ураження. Внаслідок загоряння предметів навколишньої обстановки на тілах виникають вторинні термічні ушкодження. Вибухова декомпресія може бути причиною баротравми легенів та слухового апарату, а також гострого здуття окремих органів. Внаслідок потужних вибухів тіла постраждалих може відкинути на десятки метрів частково або повністю дефрагментованими. Оглядаючи одяг на трупі, потрібно ретельно вивчити й зафіксувати розміри, форму й місце

кожного пошкодження – опік, кіптяву, наявність крові. Стосовно решток знівечених трупів, то зазначають їхні розміри, анатомічну назву, колір, точне місце розташування з вказівкою відстані до найближчих нерухомих орієнтирів та до центру вибуху [232, с. 93]. Якщо особа трупа невідома, то встановлюються особливі прикмети, вилучаються особисті предмети, відбувається їх дактилоскопіювання, фотографування та взяття біологічних фрагментів для ДНК-аналізу з метою подальшого його ідентифікації.

Крім того, за участю фахівця у галузі судової медицини необхідно виявити, зафіксувати й вилучити сліди крові (плями, мазки, згустки) на предметах навколишнього оточення. Із положення трупів та характеру слідів крові спеціаліст може, зокрема, визначити механізм та інші обставини вчинення злочину [83, с. 156].

Для виявлення металевих осколків в одязі трупа доцільно використовувати металодетектори. Зокрема, для цього є прилади «Гамма», «MINICAN», АКА-7202М, «Корнет-7250», «Уніскан-7215», «СТЕРХ-72АР», «HD 140 R», МО-1, «Титан». Кожен із таких пристроїв має відмінні властивості. Скажімо, портативний металощукач АКА-7202М дає змогу виявляти вміст металу в різних середовищах, має автоматичний режим підтримання, а в тілі загиблого – рентгенівську установку, магніти. Під час огляду місця події у справах про терористичні акти вживаються заходи щодо виявлення й інших слідів: взуття, ніг, пальців рук та потожирових виділень, недопалків, паперу й інших предметів, залишених або загублених злочинцем [232, с. 76].

Типовими речовими джерелами криміналістично значущої інформації щодо вчиненого терористичного акту, які підлягають виявленню, дослідженню й вилученню під час огляду місця події, є особисті документи злочинців (34%); рукописні записи, топографічні карти, креслення й розрахунки (22%); мобільні телефони, за допомогою яких терористи підтримували зв'язок між собою або із організаторами (44%) (Додаток А.32).

За наявності значної кількості об'єктів, що мають сліди дії вибуху, доцільно, крім змивів, відбирати також і сухий шкребок із оглянутих

елементів речової обстановки. Вилучення слідів вибухових речовин із поверхонь пористих матеріалів, зокрема цегли, бетону, штукатурки, доцільно проводити не за допомогою змивів, а через взяття шкребка з них.

Якщо вибух було здійснено на відкритій місцевості, з місця події відбирають не менше 1 кг ґрунту із вирви. У цьому разі необхідно у такій самій кількості також вилучати ґрунт на певній відстані від вирви з місць, де немає слідів дії вибуху, як контрольні зразки, в яких не міститься залишків вибухової речовини. Це зумовлено тим, що земля внаслідок оброблення сільськогосподарських угідь мінеральними добривами може містити окремі компоненти вибухових речовин, наприклад, аміачну селітру, що ускладнює експертне дослідження.

На завершальній стадії огляду місця вчинення терористичного акту з використання вибухового пристрою, у процесі якої здійснюється пакування предметів, які вилучаються, слідів та їхніх копій; складається протокол огляду місця події та протокол огляду трупа, а також додатки до них: плани, схеми, копії слідів; оформляються фототаблиці та відеозапис; проводиться діагностика матеріальних об'єктів; здійснюється ситуаційний аналіз всієї обстановки місця події в динаміці.

Отже, у рамках вивчення кримінальних проваджень за вчиненими терористичними актами з використанням вибухових пристроїв встановлено, що до основних недоліків огляду місця події належить такі: незабезпечення охорони місця події (45%); несвоєчасне прибуття всіх членів слідчо-оперативної групи на місце події (34%); розгубленість, спричинена панікою сторонніх осіб, яка впливає на членів СОГ (24%); відсутність поетапності проведення огляду (з периферії до центру), що призводить до втрати слідів (32%); незалучення саперів ЗСУ (42%); неефективне управління залученими у значній кількості співробітниками інших служб до рятувальних робіт (23%); не кваліфіковане вивчення фрагментів вибуху, що призводить до необґрунтованого висунення слідчої версії (37%); технічні помилки при складанні протоколу огляду (15%); відсутність підписів осіб, що беруть участь у огляді (12%); недоліки під час пакування та транспортування речових доказів та трупів (22%).

3.2 Тактика окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Тактика досудового розслідування терористичних актів формується в умовах жорсткої протидії. Зважаючи на це, для якісної реалізації завдань кримінального судочинства тактику розслідування зазначених злочинів належить постійно забезпечувати новітніми засобами та методами проведення слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дії, згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України, є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Але саме на це і спрямовані будь-які слідчі дії як засоби пізнання у кримінальному провадженні. Вони мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належно зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у цьому кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів.

Основу слідчих дій становлять окремі методи пізнання – візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної доказової інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає дві широкі групи слідчих дій: традиційні слідчі дії та негласні слідчі (розшукові) дії як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом [268, с. 19–20].

Основою тактичного забезпечення є певна сукупність засобів криміналістичної тактики, що дають змогу слідчому більш якісно й ефективно проводити слідчі (розшукові) дії [285, с. 210].

Тактика кожної слідчої (розшукової) дії підпорядкована цілям досягнення максимальної ефективності її проведення і становить певну послідовну систему, яка загалом має такий вигляд: а) підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії; б) проведення слідчої (розшукової) дії; в) фіксація ходу і результатів слідчої (розшукової) дії; г) оцінка отриманих результатів та встановлення їх місця і значення в системі доказової інформації у цьому кримінальному провадженні [136, с. 316].

Дослідження кримінальних проваджень та емпіричних джерел засвідчує, що у процесі розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії:

1) обшук (ст. 234 КПК України) – 98% відповідей слідчих; 96% кримінальних проваджень;

2) освідування особи (ст. 241 КПК України) – 84% слідчих; 55% кримінальних проваджень;

3) допит (ст.ст. 225, 352, 353, 351, 226 КПК України) – 100% слідчих; 100% кримінальних проваджень;

4) впізнання (ст.ст. 228, 229, 230, 231 КПК України) – 42% слідчих; 38% кримінальних проваджень;

5) судова експертиза (ст. 242 КПК України) – 100% слідчих; 100% кримінальних проваджень (Додаток А.33).

Затримання, обшук та освідування підозрюваного. Важливе значення у процесі огляду місця події має проведення заходів зі затримання злочинця «за гарячими слідами», а у разі затримання особи за підозрою вчиненого терористичного акту – обшук (його помешкання, автотранспорту тощо) та його освідування.

Питання затримання осіб, підозрюваних у злочині, вивчали такі вчені та практичні працівники, як: О. І. Білоусов, В. І. Борисов, В. Г. Гончаренко, І. Є. Макаренко, Л. М. Лобойко, В. О. Попелюшко, В. В. Рогальська, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило та ін.

Порядок затримання особи за таких умов регламентує Гл. 18 КПК України «Запобіжні заходи, затримання особи». Якщо таке затримання

відбувається невідкладно (що доволі часто відбувається на практиці), треба керуватися § 2 КПК України «Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду». Відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише якщо: 1) цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», у районі проведення антитерористичної операції посадові особи, залучені до операції, мають право: 1) затримувати і доставляти в органи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню; 2) перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи; 3) фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів.

Зокрема, ст. 14 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» доповнено новою частиною, згідно з якою з метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі проведення довготривалої антитерористичної операції, як виняток, із урахуванням особливостей, встановлених цим законом, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше як на 30 діб.

Отже, на початковому етапі розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв постійно виникає потреба у застосуванні

тимчасового запобіжного заходу – затримання особи (ч. 2 ст. 176 КПК України). Йдеться про затримання підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді, суду з метою приводу та затримання без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою, а також кожним, хто не є уповноваженою службовою особою (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК України), а також, за необхідності, проведення процесуальної дії – обшуку затриманої особи (ч. 3 ст. 208 КПК України) з метою виявлення слідів злочину, речових доказів.

Тактичні особливості затримання особи, яка підозрюється у вчиненні терористичного акту з використанням вибухових пристроїв, залежать від місця затримання підозрюваного – у заздалегідь визначеному місці чи під час переслідування злочинця «за гарячими слідами», яке здійснюється у процесі проведення спеціальних тактичних операцій.

Опитування слідчих СБУ переконливо доводять, що більшість (86%) вважає, що слідча практика потребує розробки та впровадження типових тактичних операцій.

Основу розуміння сутності тактичної операції, на нашу думку, становлять визначення, сформульовані Л. Я. Драпкіним, В. О. Образцовим і В. Б. Ястребовим та іншими вченими, які вважали, що тактичною операцією є система слідчих (кримінально-процесуальних) дій, оперативно-розшукових, ревізійних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом суб'єкта досудового розслідування, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних цілей і вирішення тактико-криміналістичних завдань [77, с. 138; 286, с. 7].

Безпосередньою метою будь-якої тактичної операції є вирішення тактичного завдання. Тактичне завдання – це певна проблема, яка потребує свого вирішення у процесі розслідування і передбачає використання різних тактичних засобів (тактичних операцій, слідчих (розшукових) дій, тактичних або інших прийомів) [92, с. 12]. Йдеться, зокрема, про: а) вирішення конфліктної ситуації; б) створення умов, необхідних для проведення слідчих

(розшукових) й інших процесуальних дій слідчого; в) створення умов, що гарантуватимуть результативність слідчої (розшукової) дії; г) забезпечення слідчої таємниці, зокрема збереження в таємниці джерел доказової й орієнтуючої інформації; г) забезпечення збереженості, до необхідного часу, ще не використаних джерел доказової чи орієнтуючої інформації; д) інші тактичні впливи на слідчу ситуацію з метою її зміни або використання [287, с. 11].

Тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів із використання вибухового пристрою, є: «Встановлення і пошук особи – як установлювача вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – яка контрабандою постачає вибухові пристрої», «Встановлення місця зберігання вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи терористів», «Встановлення очевидців терористичного акту», «Встановлення потерпілих від терористичного акту», «Відшкодування матеріальних збитків від терористичного акту», «Документування підготовки вчинення терористичного акту», «Захист свідків» та ін. [232, с. 183].

Задля успішного проведення тактичних операцій із затримання підозрюваного необхідно враховувати такі особливості: за наявності вибухових пристроїв у підозрюваній особі її доцільно затримувати за місцем проживання або роботи (34%); якщо підозрюваний працює на виробництві, пов'язаному з вибуховими пристроями, його доцільно затримувати по дорозі на роботу або додому, або викликати з цією метою під певним приводом до певної установи (військкомат, офіс фірми, вищу організацію тощо) (38%); з метою запобігання протидії з боку затримуваних осіб операцію проводити раптово з ефектами відволікання його уваги (53%); передбачити заходи щодо недопущення самогубства та знищення доказів (45%); затримання в громадських місцях (ресторан, кафе, театр, вокзал та ін.) здійснювати з використанням тактичних прийомів, що відволікають увагу (маскують учасників групи затримання) і створюють умови безпеки стороннім особам (61%); під час затримання підозрюваного враховувати його риси характеру та його психологічний стан (47%) (Додаток А.34).

Прикладом може слугувати така ситуація. 2017 р. затримано злочинну групу, причетну до 9 злочинів, скоєних у 2016–2017 роках і спрямованих на розпалювання ксенофобії, релігійної нетерпимості та міжнародних конфліктів, терористичних актів. Затримання відбулося на міжнародній трасі, коли злочинці їхали підірвати угорський пам'ятник на Закарпатті. Автомобіль було зупинено під виглядом перевірки документів та за перевищення швидкості. Під час огляду автомобіля виявлено вибухові пристрої [3, с. 33].

Після затримання особи, підозрюваної у вчиненні терористичного акту, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Другий примірник протоколу під підпис вручається затриманому, а третій надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК України).

Згідно із ч. 3 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених КПК України. Водночас ст. 234 КПК України визначає, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Тимчасом обшук затриманої особи за участю понятих може здійснюватися, за правило, під час складання протоколу затримання, тоді як за фактичного затримання «за гарячими слідами» розшуковою групою здійснити обшук при понятих неможливо, позаяк злочинець має час позбутися злочинних предметів. Відтак йдеться про огляд підозрюваної особи та вилучення у неї предметів, які вона може знищити чи викинути або застосувати проти уповноваженої службової особи. Якщо затримання було

заздалегідь сплановане, то при затриманні і обшуку огляд і вилучення можна фіксувати за допомогою технічних засобів; що також має бути відображено у рапорті уповноваженої особи [144, с. 417].

Своєю чергою, належить зважати на те, що КПК України окремо не регламентує ні обшук, ані огляд особи за таких умов. Водночас, за загальними процесуальними правилами, всі види огляду (крім огляду місця події за умов невідкладності) та обшуку проводяться після внесення відповідних відомостей до ЄРДР. У разі затримання особи уповноваженою службовою особою та за обставин, що свідчать про вчинення нею злочину, здебільшого ця правова підстава відсутня. Відтак законодавець і регламентував у межах ст. 208 КПК України можливість проведення обшуку особи. Зокрема, В. Г. Гончаренко зазначає, що обшук затриманої особи слідчим як *процесуальна дія* може бути проведений, якщо це буде визнано за доцільне, за участі не менше двох понять (ч. 7 ст. 223 КПК України), обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється із запрошенням потерпілого, захисника, інших учасників процесу, а з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, – спеціаліста (ч. 1 ст. 236 КПК України). Про обшук та його наслідки складається протокол як складова протоколу затримання або як окремий процесуальний документ, який підписується всіма особами, що брали участь у цій процесуальній дії. Такий документ у результаті належно проведеного обшуку є документом як доказом у кримінальному провадженні (ст. 99 КПК України) [145, с. 456].

Після затримання підозрюваних негайно проводиться їх особистий обшук, транспортних засобів, а також зовнішній огляд затриманих. Особливо акцентується на обстеженні одягу, взуття й інших речей верхнього одягу обшукуваного, а також його тіла для виявлення предметів, які цікавлять слідство, та документів. Оглядаючи одяг і взуття затриманого, звертається увага на їх зовнішній вигляд та стан. Іноді ці обставини вказують на те, чи перебувала ця людина на місці терористичного замаху, чи стикалася із засобами вчинення злочину або їх камуфляжем. На одязі, зокрема у кишнях,

можуть бути виявлені сліди вибухової речовини, мастила рушниці, ушкодження від вогнепальної зброї, вибухового пристрою, кров потерпілого. Уважно має оглядатися підощва взуття, на якій можуть бути частки, які вказують на перебування підозрюваного у зоні вчинення вибуху.

Для подальшого вивчення мікрооб'єктів та інших слідів на одязі, мікрочасток у кишнях, швах та складках одягу після закінчення обшуку підозрюваних перевдягають в інші речі, а їхній одяг і взуття вилучають. Після затримання й особистого обшуку (або відразу після виконання цих дій) щодо підозрюваного проводиться освідування.

Обов'язковим видом слідчої (розшукової) дії, що проводиться після затримання й особистого обшуку при розслідуванні терористичного акту, є освідування особи (ст. 241 КПК України), яке полягає в огляді підозрюваного для встановлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Під час освідування тіла живої людини судово-медичний експерт або лікар звертає увагу слідчого на такі особливості, яких раніше він не помітив (наприклад, на незначний рубець або пігментовану ділянку шкіри, які могли бути наслідком видалення якої-небудь особливої прикмети); дає характеристику наявних на тілі ушкоджень; допомагає правильно описати виявлені ушкодження, точно вказавши їх локалізацію відповідно до анатомічних даних про будову тіла людини; допомагає визначити форму ушкодження, його розміри, властивості, колір; здійснює дії, безпосередньо спрямовані на вилучення виявлених слідів злочину (крові тощо); консультує слідчого про обставини, які він спостерігає з позиції медичних знань; роз'яснює причини й наслідки виявлених ушкоджень та інших слідів злочину, а також деяких видів особливих прикмет; висловлює припущення про час, механізм виникнення виявлених слідів, а також про ймовірне розташування потерпілого і злочинця в момент утворення на тілі обстежуваної особи ушкоджень; висловлює міркування про ті сліди й ушкодження, які можуть

бути виявлені на тілі інших учасників злочину або на місці події [74, с. 182]. Освідування може містити і дії, властиві власне освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), іноді ними й обмежуючись, і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактено-дифузійний метод тощо.

До слідів, які можуть вказувати на причетність особи до терористичного акту, належать сліди на одязі залишків вибухової речовини або пороху, опіки на тілі, кіптява на тілі, осколкові та вогнепальні рани, сліди близького пострілу, обсмаження волоссяного покриву, сліди ймовірного знищення цих ознак, а також особливі прикмети терориста.

На тілі підозрюваного можуть бути сліди палива або залишки легкозаймистих речовин. Ацетонові змиви з поверхні тіла здійснюються ватним тампоном, який поміщають у скляну ємність та герметично закривають. Обов'язково роблять нігтьові зрізи з пальців рук підозрюваного (обвинувачуваного). Під нігтями, зокрема, можна виявити частки ґрунту з місця події, сліди паливно-мастильних матеріалів, вибухових та інших речовин, наявних на предметах, які були використані для вчинення злочину [31, с. 325].

Допит. Допит – це слідча дія, у процесі якої слідчий, детектив, прокурор отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення в кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону (ст. 224 КПК України).

Допит можна охарактеризувати як спосіб отримання доказів у кримінальному провадженні. Через складність допиту від суб'єктів його проведення вимагається не лише бездоганне знання норм процесуального права та особливостей їх реалізації, а й психологічних навиків та знання інших наук, використання яких сприяє отриманню під час допиту повної та

достовірної інформації від осіб, які сумлінно дають показання, згадуванню забутого учасниками процесу, які щиро прагнуть повідомити слідчому всю відому їм інформацію про обставини злочину, а також зміні позиції осіб, які не бажають дати показання або дають неправдиві показання [133, с. 59].

Тактичним особливостям допиту приділяли увагу такі вчені, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, О. І. Вімберг, В. К. Весельський, Г. Г. Доспулов, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, М. І. Порубов, А. Р. Ратінов, Є. Є. Центров, А. Б. Соловйов, С. Ю. Якушин та ін.

Зокрема, М. І. Порубов доводить, що показання свідків, як і показання підозрюваних, можуть мати всілякі відтінки – від правдивих та повних до завідомо неправдивих [211, с. 107]. В окремих випадках свідки посилаються на свою непоінформованість про факти, що цікавлять слідчого, і в такий спосіб уникають від надання свідчень. Саме тому тактику допиту необхідно розглядати з уваги і на процесуальне становище допитуваного, і ситуацію допиту, конфліктний або безконфліктний її характер.

Своєю чергою, В. К. Весельський наголошує, що у практичній діяльності допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що вимагає від слідчого високої професійної майстерності [45, с. 5].

Допит свідка (потерпілого), підозрюваного – це слідча (розшукова) дія (ст. 225 КПК України), що полягає в одержанні від допитуваного показань щодо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Слідча практика засвідчує, що вмілий, невідкладно проведений допит свідка або потерпілого дає цінну інформацію для швидкого виявлення і викриття винних [86, с. 113]. Потерпілими і свідками у цій категорії кримінального провадження, за правило, є: особи, проти яких спрямовувався вибух; особи, які випадково опинилися на місці події; особи, які проживають або працюють у районі місця події; особи, які за родом служби або з інших обставин могли перебувати поблизу місця події до, у момент або після вибуху; члени аварійно-рятувальних команд, сапери, вибухотехніки, пожежники, співробітники поліції, військовослужбовці, бійці воєнізованої охорони,

медичні працівники та інші особи, які залучалися до охорони місця події, надання допомоги потерпілим і ліквідації наслідків вибуху; водії підірваних наземних автотранспортних засобів, машиністи поїздів метро і залізниці, члени екіпажа повітряних суден, а також пасажери перерахованих транспортних засобів [148, с. 151–152]; родичі і знайомі потерпілих, які володіють інформацією про останніх, що може мати значення для справи; особи, що брали участь при провадженні слідчих дій як спеціалісти, а також особи, які здійснювали експертні дослідження, – інші особи, обізнані про обставини, що можуть мати значення для справи [6, с. 11].

Робочий етап допиту можна поділити на чотири стадії: 1) встановлення психологічного контакту; 2) вільна розповідь; 3) постановка запитань; 4) ознайомлення допитуваного з протоколом і записом показань.

Відтак під час встановлення контакту рекомендується: 1) виявити акцентовано чуйне, уважне, поважне ставлення до допитуваного, спокій і врівноваженість у звертанні до нього; 2) продемонструвати свідку розуміння його емоцій; 3) перевести бесіду на другорядну, нейтральну тему; докладно розпитати про спосіб життя, зв'язки, захоплення, коло інтересів; 4) допомогти порадою; 5) з'ясувати мотиви, за якими допитуваний відмовляється давати показання, і спробувати перебороти їх.

Чималу користь при підготовці і проведенні допитів осіб, що мають різне процесуальне положення, можуть дати знання в галузі психології і психіатрії. Тому ефективність допиту визначається не тільки суворим дотриманням процесуального порядку проведення такої слідчої дії, а й правильним вибором і застосуванням тактичних прийомів (психологічного впливу).

Із цього приводу І. М. Лузгін розрізняє «тактичні» і «психологічні» прийоми. Використання даних спеціальної науки у криміналістичній тактиці сприяє виокремленню групи тактичних прийомів під час проведення допиту [159, с. 197].

Цю концепцію підтримав С. Ю. Якушин, який зазначив, що в рамках розробки тактико-криміналістичних рекомендацій має ставитися мета на

основі даних спеціальних наук, що забезпечить такий тактичний порядок виконання слідчих дій, який дав би змогу досягти бажаного з позиції інтересів розслідування результату за одночасного заощадження часу, засобів, що витрачаються, а також стосувався би створення доступності і надійності вживаних відтак способів дії [299, с. 46].

Тактичну концепцію допиту розробив Р. С. Белкін, який зазначив, що за своєю психологічною природою допит є взаємодією слідчого і допитуваного. Вчений, зокрема, визначає процес формування свідчень, який складається з: а) отримання й накопичення інформації; б) її фіксації і збереження; в) відтворення і передачі інформації особі, що здійснює допит; г) прийому, переробки і процесуального закріплення інформації особою, яка допитує; г) повторного свідчення [134, с. 114].

Тому для успішного проведення допиту слідчий має чітко визначити предмет допиту, яку інформацію і за допомогою яких прийомів і засобів має намір отримати. Предмет допиту залежить і від процесуального становища допитуваного, і від того, якою інформацією він може володіти, що належить до обставин злочину. У рамках розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв при допиті до них належать такі обставини: пов'язані із подією злочину (час, місце, спосіб, інтереси яких держав порушені та інші обставини вчинення); стосуються з'ясування всіх осіб, причетних до вчинення злочину, винуватості підозрюваних у вчиненні злочину, форми вини, мотиву і мети вчинення злочину; спрямовані на встановлення виду і розміру шкоди, завданої злочином, а також розміру процесуальних витрат; пов'язані зі встановленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують відповідальність, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; пов'язані зі встановленням будь-яких інших даних, що є значущими для встановлення обставин розслідуваного злочину.

Наведемо основні питання, на які мають відповісти свідки.

1. Обставини вибуху: коли, о котрій годині і за яких обставин дізнався чи побачив вибух; скільки було вибухів; місце, час, потужність ураження вибуху; які були погодні умови; чи сталося займання в одному чи в декількох місцях, де саме; що помітив на початку вибуху: полум'я або дим, якого кольору і запаху; які зовнішні прояви: гучність і характер шуму (гуркіт глухий, різкий), площа і швидкість поширення пожежі; об'єм, інтенсивність, напрям поширення диму, полум'ю на етапі виникнення вибуху.

2. Наслідки: руйнування (характер, масштаби), пошкодження окремих об'єктів.

3. Хто був присутнім на місці в момент вибуху, виникнення, розвитку і гасіння пожежі (ліквідування наслідків): кого бачив на місці події до прибуття оперативно-слідчої групи, як поводитися вказані особи; чи не було на місці події у момент вибуху або незадовго до цього яких-небудь підозрілих осіб.

4. З якої відстані і місця свідок спостерігав вибух.

5. Чи знайомий свідок із ким-небудь із потерпілих, підозрюваних і які стосунки із кожним із них має тощо.

Під час допиту потерпілого, крім уже вказаних, необхідно ставити ще й запитання: про припущення мотивів злочину (службова діяльність, волонтерство, благодійність, вимагання, помста, ревності та ін.); чи були погрози замаху на нього або на його майно перед вибухом; якщо так, то у зв'язку з чим і від кого вони надходили; про його комерційну діяльність (розмір обігу коштів, партнерські зв'язки, останні великі договори, конкуренти, борги, інші зобов'язання); про його політичну діяльність (членство у партіях, останні висловлювання в засобах масової інформації); про участь у антитерористичній операції; про конфлікти з колегами по роботі чи службі; про наявність кримінальних зв'язків зі злочинними групами; про руйнування, пошкодження та інші наслідки вибуху; про розміри збитків і з чого вони складаються; про наявність на місці вибуху незнайомих (сторонніх) предметів або слідів; про наміри заявити цивільний позов тощо.

Допит свідків та потерпілих, за правило, може відбуватися у безконфліктних ситуаціях. При підготовці, проведенні й оцінці результатів

допиту потерпілих необхідно враховувати їхній психічний стан. Так, впродовж перших днів після акту тероризму у потерпілих можуть спостерігатися захисні психічні реакції страху, відтак потерпілі не повністю усвідомлюють події, пов'язані з тероризмом, тому уникають говорити на цю тему, посилаються на будь-яку причину. Їх відповіді можуть здаватися нещирими з бажанням приховати справжню картину події. Рідше спостерігається «заперечення», коли потерпілий може заявити, що ніяких терористичних дій взагалі не було [233, с. 112].

Часто свідки та потерпілі через емоційний вплив, часовий чинник можуть забувати певні деталі подій, які вони сприймали у зв'язку з подією злочину. Задля «пожвавлення» пам'яті допитуваного застосовуються такі тактичні прийоми допиту:

– допит із використанням асоціативних зв'язків. Із метою появи асоціативних зв'язків слідчий задає допитуваному питання, що належать не до необхідного, а до суміжних із ним фактів, допомагає встановити спочатку їх, а потім, за асоціацією, і необхідний;

– допит на місці. «Пожвавленню» пам'яті сприяють не питання, а повторне сприйняття тієї обстановки, за якої відбувалася розслідувана подія.

З цього приводу І. А. Матусевич вважає, що облік психічних особливостей особи дає змогу передбачати поведінку допитуваного в конкретних ситуаціях, зокрема, як він реагуватиме на питання і які тактичні прийоми щодо нього належить застосовувати [169, с. 73].

У цьому контексті Р. С. Белкін і О. І. Вінберг слушно переконують, що застосування такого науково обґрунтованого прийому, як проведення допиту на місці події, дає змогу отримати додаткові дані з уваги на відновлення асоціативних зв'язків у свідомості допитуваного [17, с. 100].

Варто зазначити, що подібний до допиту на місці вчинення терористичного акту є прийом пред'явлення допитуваному для повторного сприйняття тих або інших предметів, пов'язаних із обставинами, що цікавлять слідство. Водночас може бути використаний і такий засіб, як ознайомлення

допитуваного (у необхідних межах) із показаннями інших осіб про ті самі обставини, а також одночасний допит раніш допитаних осіб – додатковий допит за обмеженим колом обставин. Відтворюючи показання повторно, допитуваний може згадати упущені або забуті ним під час першого допиту факти.

Вивчення кримінальних проваджень щодо вчинених терористичних актів засвідчило, що у таких слідчих ситуаціях доволі часто допитувані є наляканими, нерідко зазнають психологічного тиску та навіть фізичного насилля з боку незатриманих терористів, їх родичів чи інших осіб, залучених до злочинного механізму, з метою відмови від дачі показань чи дачі завідомо неправдивих показань. Тому під час спілкування з такими особами слідчий має забезпечити належну атмосферу допиту, встановити психологічний контакт.

Відтак для встановлення контакту рекомендується: 1) виявити підкреслено чуйне, уважне, поважне ставлення до допитуваного, спокій і врівноваженість у звертанні до нього; 2) продемонструвати свідку розуміння його емоцій; 3) провести бесіду на другорядну, нейтральну тему; докладно розпитати про спосіб життя, зв'язки, захоплення, коло інтересів; 4) допомогти порадою; 5) з'ясувати мотиви, за яких допитуваний відмовляється давати показання, і спробувати усунути їх.

Якщо свідок умисно не бажає повідомляти слідству правдиві обставини, пов'язані з терористичним актом, через домовленість мовчати за винагороду, слідчий застосовує тактичні прийоми, пов'язані із переконанням у неправильності обраної позиції; роз'яснює шкідливі наслідки для потерпілих осіб, вказує на безкарність підозрюваних та вчинення інших злочинів; впливає на позитивні риси допитуваного – почуття власної гідності, шляхетність тощо.

Конфліктні ситуації, за правило, притаманні допиту підозрюваних, що не бажають співпрацювати зі слідством і приховують чи перекручують інформацію про обставини, що мають значення для кримінального провадження. До тактичних прийомів, що використовуються у конфліктних слідчих ситуаціях, належать такі прийоми: встановлення психологічного контакту з допитуваним;

роз'яснення положень кримінального процесуального законодавства; заклик до громадянської совісті; стимулювання позитивних якостей особи; непрямий допит; словесна розвідка; демонстрація можливостей розслідування; підтримання належного рівня стану емоційної напруги тощо [133, с. 68].

До предмета допиту та питань, які ставляться до підозрюваного, належать: коли, з ким і чому він виявився на місці вчинення терористичного акту; як підійшов; хто може підтвердити його свідчення; де, коли і за яких обставин були здійснені злочинні дії з цього епізоду; яка роль кожного учасника групи на стадіях підготовки, вчинення і приховання злочину; якими транспортними засобами користувалися злочинці до і після скоєння злочину; який характер дій потерпілого і особи, котра знаходилася з ним, до, під час і після здійснення терористичного акту; де були придбані вибухові пристрої; як саме приведено в дію вибуховий пристрій; де підозрюваний зберігав знаряддя підготовлюваного злочину; чи знав підозрюваний потерпілого раніше; чи отримав він «замовлення» на вчинення злочину, від кого саме.

Якщо буде отримана інформація про те, що терористичні дії були замовленими, слідчому необхідно ретельно досліджувати усі обставини отримання замовлення: де, коли і за яких обставин замовлення було отримане, який зміст замовлення; яка форма оплати; чи здійснювалося часткове авансування, якщо так, то коли, ким, де і в якому розмірі; яке було передбачуване джерело отримання коштів для оплати замовлення (якщо розмір оплати доволі великий); коли, де, хто і за яких обставин має здійснити оплату; які докази, коли, хто і кому мав надати обґрунтування виконання замовлення.

До тактичних прийомів [204, с. 162–164], спрямованих на викриття підозрюваного у вчиненні терористичного акту, належать: постановка різних запитань: доповнювальних, уточнювальних, нагадувальних, контрольних, викривальних (98% опитаних слідчих); пред'явлення доказів (88,8%); зачитування показань інших осіб (66,9%); спростування неправдивого алібі (50,5%); пред'явлення відеозаписів (33,4%); використання чинника раптовості (54,7%); допущення легенди (29,5%) та ін. (Додаток А.35).

Водночас отриманню правдивих показань підозрюваного сприяє застосування систем тактичних прийомів, спрямованих на: спонукання покаятися і щиро зізнатися шляхом роз'яснення і шкідливих наслідків неправди, і сприятливих наслідків визнання своєї вини й активного сприяння слідству (20%); вплив на позитивні риси особистості допитуваного, використання його схильностей, захоплень, високої професійної майстерності і турботи про професійний авторитет (18%); використання антипатії до кого-небудь зі співучасників, його залежності від них, що принижує його гідність, його сумнівів у їхній здатності до кінця дотримуватися раніше обумовленої лінії поведінки на слідстві (42%); використання чинника раптовості шляхом постановки несподіваних запитань, коли допитуваний їх не очікує через внутрішньо заспокоєний безпечний, на його погляд, зміст і напрям допиту (30%) (Додаток А.36).

Особливістю предмета допиту підозрюваного, який належить до терористичної групи, є з'ясування таких обставин:

- способи формування терористичного угруповання та характер злочинної діяльності;
- відомості про підготовку і вчинення терористичних актів, способи та послідовність злочинних дій, а також способи приховування злочинної діяльності;
- виявлення структури злочинного угруповання (кількісний і якісний склад), міждержавних зв'язків та осіб, відповідальних за їх підтримання, особливості розподілу функціональних обов'язків;
- дослідження міжособистісних відносин угруповання, а також вивчення психологічних і особистісних якостей його членів;
- кількісний склад угруповання під час вчинення кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, відповідальна ділянка роботи;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у скоєних злочинах, але обізнані про їх підготовку і вчинення;
- відомості про особу керівника угруповання й організатора вчинення конкретних терористичних актів;

- існуючі корупційні зв'язки угруповання: відповідальні особи, способи їх втягнення, вирішувані питання;

- наявність зв'язків із іншими злочинними групами, способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків і членів злочинного угруповання;

- відомості про озброєність, засоби зв'язку та технічну оснащеність угруповання;

- наявність у групі конфліктів та протиріч, підстави їх виникнення;

- установлення осіб, які залишилися на окупованій території, їх злочинна діяльність [70, с. 16].

Проведення допиту членів організованих злочинних груп охоплює ретельну підготовку, зокрема: 1) зібрання вихідних даних для допиту; 2) тактичне забезпечення допиту; 3) вибір часу й місця допиту, виокремлення способу виклику на допит; 4) технічне забезпечення допиту [292, с. 35].

Тактика допиту підозрюваного у вчиненні терористичного акту у складі групи охоплює детальне з'ясування механізму вчинення злочину, а також ролі кожного з його членів, їх особистісної характеристики, сильних і слабких рис особистості. Рішення слідчого про послідовність допитів членів злочинних угруповань має ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його психічних властивостей, наявності злочинного досвіду, судимості та становища в структурі терористичного злочинного угруповання;

- наявності доказів про злочинну діяльність щодо кожного допитуваного та їх заінтересованості у кінцевому результаті розслідування;

- ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності угруповання;

- характеристиці взаємин між членами злочинного угруповання [292, с. 98].

Особливість тактики допиту членів організованих злочинних груп вирізняється специфікою тактичних прийомів його проведення, яка полягає

у пошуку в ланцюзі обвинувачених (підозрюваних) «слабкої ланки». У криміналістичній літературі, зокрема, зазначено, що це можуть бути особи, які мають у групі незначне, підпорядковане становище, потрапили в злочинну групу через легкодухість, матеріальну залежність від організатора, компромат. Цих осіб необхідно допитувати найперше, бо від них більш ймовірно одержати правдиві показання. Якщо на цих осіб має вплив організатор групи або вони бояться, потрібно спробувати роз'яснити непорядну роль організатора щодо втягування допитуваного в групу, прагнення лідера уникнути покарання шляхом перекладання вини, використовувати наявні внутрішньогрупові конфлікти [70, с. 24; 71, с. 278].

Одним із ефективних тактичних прийомів допиту підозрюваного (звинуваченого) для отримання правдивих показів щодо участі у вчиненні терористичного акту та визначення членів організованої групи є укладення угоди, згідно зі ст. 468 КПК України, про визнання винуватості підозрюваного та забезпечення його безпеки. Такі угоди склалися у 32 випадках.

Впізнання. Серед слідчих дій, проведених під час досудового розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового пристрою, важливе значення має пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228, 129, 131 КПК України). Впізнання проводиться тоді, коли допитуваний заявляє, що може впізнати особу чи предмет, які він раніше бачив, і пам'ятає їх відмінні ознаки (стосовно особи – це, зокрема, зріст, колір волосся, форма носа, форма та колір очей тощо) або коли він називає лише загальні риси людини, яку раніше бачив, але впевнений, що при пред'явленні йому особи, предметів зможе їх впізнати, тобто встановити їх тотожність [137, с. 325]. Впізнання живих осіб, які вчиняли терористичний акт, проводиться, коли: а) очевидець спостерігав за особою під час злочинної події і раніше не був із нею знайомий; б) свідок пов'язує особу з подією злочину, раніше знав її, але не може дати необхідних даних про неї. Основним тактичним елементом підготовки до пред'явлення для впізнання є допит того, хто впізнає, під час

якого варто встановити ступінь повноти сприйняття ним об'єкта впізнання, одержати максимально повний опис цього об'єкта, а також з'ясувати шляхи перевірки результатів впізнання.

Під час допиту слідчий впливає на свідка (потерпілого) з метою активізації його пам'яті та створення сприятливих умов для відтворення подій, що мають значення у справі. З цього приводу М. В. Салтевський і В. Г. Лукашевич зазначають, що слідчий спонукає її спочатку пригадати необхідний уявний образ, а потім відтворити та передати слідчому дані про нього [140, с. 30]. А. В. Дулова доводить, що це обумовлено тим, що пасивність та нерішучість потерпілих (свідків) негативно впливають на хід та результати впізнання [79, с. 96].

На нашу думку, допит є обов'язковою умовою проведення впізнання [52, с. 67]. Про це також стверджують Є. Д. Лук'янчиков та О. М. Моїсєєв, які вважають, що попередній допит потерпілих (свідків) є не тільки необхідним етапом у підготовці до пред'явлення для впізнання, а й обставиною, яка забезпечує прийняття правильного рішення про доцільність проведення цієї слідчої дії, її успішний хід, отримання належних результатів та їх подальшу оцінку [164, с. 30].

Своєю чергою, О. В. Сав'юк визначає обставини, які необхідно з'ясувати під час допиту свідка (потерпілого), який здійснюватиме впізнання особи, причетної до терористичного акту: 1) коли та за яких умов допитуваний сприймав особу впізнання у зв'язку з розслідуваною подією терористичного акту; 2) наявність у нього яких-небудь дефектів органів чуттів та психіки, які можуть позначитися на характері й повноті сприйняття особи, яка впізнається; 3) чи може допитуваний впізнати відповідну особу у разі її пред'явлення; 4) які індивідуальні ознаки особи, її прикмети й особливості, на підставі яких допитуваний має намір впізнати пред'явлену йому особу; 5) чим можуть бути підтверджені показання свідка (допитуваного) про індивідуальні ознаки особи, що впізнається [31, с. 343].

Особливість тактичних прийомів із проведення впізнання членів терористичних груп чи організацій полягає у забезпеченні безпеки свідків (потерпілих), що полягає у позавізуальному спостереженні того, кого впізнають, через скло односторонньої видимості. Зокрема, опитування слідчих СБУ засвідчило, що у 45% випадків впізнання проводилося поза візуальним спостереженням, у 35 % – у режимі відеоконференції і тільки в 20% випадків особу, яку впізнають, представляли наочно свідкам (Додаток А).

У процесі дослідження кримінальних проваджень розслідування терористичних актів також з'ясовано, що впізнання підозрюваного проводилося: за його прикметами (58%); його голосом та особливістю мовлення (11%); ходою (5%); речами та залишеними предметами (25%). У тих випадках, коли особа, що вчинила терористичний акт, була не затримана, проводилося впізнання підозрюваного за фотознімками (відеозаписом), виготовленими на основі фіксування відеокамер спостереження та автомобільних відеореєстраторів (23%), або складалися фотороботи за описом потерпілих та свідків (55%).

Отже, тактичні прийоми проведення впізнання мають охоплювати розроблені криміналістичні методики, а також відповідати ст.ст. 228, 129, 131 КПК України, зокрема – у присутності понятих, відповідної кількості підставних осіб, із застосуванням технічних засобів та складанням протоколу пред'явлення для впізнання.

Відтак результати пред'явлення для впізнання є доказом у кримінальному провадженні, як допит і обшук, та підлягають оцінці. Слідчий має зважено підходити до оцінки результатів окресленої слідчої дії, висновку про достовірність й об'єктивність впізнання та його доказового значення. І якщо факт впізнання не викликає жодних сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені іншими слідчими (розшуковими) діями, то діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальному провадженні з метою усунення протиріч.

3.3 Тактика окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Ефективне розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, немислиме без застосування негласних слідчих (розшукових) дій, позаяк здебільшого відомості про особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Із прийняттям КПК України 2012 р. кардинально змінилася діяльність у сфері оперативно-розшукової діяльності, а відтак відповідні оперативно-розшукові заходи віднесено до сфери кримінального провадження й називаються негласними слідчими (розшуковими) діями. Саме так було визначено право негласно проводити розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів і водночас заборонено проводити оперативно-розшукові заходи під час досудового розслідування, тоді як тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій ідентична з проведенням оперативно-розшукових заходів. У практичній діяльності проведення негласних слідчих (розшукових) дій доручається оперативними підрозділами відповідно до вимог ч. 3 ст. 40 КПК України.

Своєю чергою, відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії визначаються як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом.

Правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації під час їх проведення становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 02 жовтня 2003 р. № 1561-12,

Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 р. № 440 і зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 серпня 2005 р. за № 3902/11182, та інші нормативно-правові акти.

Опитування слідчих СБУ засвідчило, що у кримінальних провадженнях за терористичними актами, пов'язаними з використанням вибухових речовин, проводилися такі негласні слідчі (розшукових) дії: аудіо- і відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) – 33,4%; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) – 12%; зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) – 33,4%; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) – 12,3%; встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) – 55,2%; спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) – 24,3%; аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) – 34,3%; контрольована поставка (ч. 1 п. 1 ст. 271 КПК України) – 32,2%; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) – 9% (Додаток А.37).

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій у рамках розслідування терористичних актів доволі поширено на практиці, дає змогу вирішити важливі завдання щодо збору первинної інформації, документування злочинної діяльності.

У процесі вивчення кримінальних проваджень встановлено, що негласні слідчі (розшукові) дії здійснювалися з метою пошуку та фіксації фактичних даних, що підлягають використанню у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження за терористичними актами з метою: забезпечення розшуку осіб, що переховуються від органів досудового розслідування та суду (45,7%) або ухилялися від відбування кримінального покарання (23%); розшуку предметів (34%) і документів (43%), що можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази; виявлення та припинення протидії досудовому розслідуванню (55,6%).

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій допускається тільки у конкретному кримінальному провадженні. Здебільшого вони проводяться з дозволу слідчого судді за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором. Виняток становить контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 та ч. 7 ст. 271 КПК) та виконанням спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 2 ст. 272 КПК). Законодавець встановлює обмежені строки для розгляду такого клопотання (протягом шести годин з моменту його отримання) та передбачає обов'язкову участь у розгляді особи, яка його подала (ч. 1 ст. 248 КПК).

Деякі автори вважають, що за результатами розгляду клопотання слідчий суддя дає дозвіл на втручання у приватне спілкування або відмовляє в такому дозволі [88, с. 61–62].

Зокрема, Є. Д. Лук'янчиков зазначає, що отримання дозволу на проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії слідчий суддя розглядає як клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а не втручання в приватне спілкування [165, с. 152].

Суб'єктами негласних слідчих (розшукових) дій є оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України), до яких належать оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів що здійснюють контроль за додержанням податкового та митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України, що здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Тимчасом В. О. Черков та О. М. Чистолінов стверджують, що аналіз ознак запропонованих негласних слідчих (розшукових) дій наводить на висновок про їх практично повну тотожність із оперативно-розшуковими заходами, які

здійснюються уповноваженими оперативними підрозділами. Основна та майже єдина відмінність полягає у суб'єкті – це слідчий або оперативний підрозділ та, відповідно, слідча дія або оперативно-розшуковий захід [286, с. 56].

Різниця між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями, вважаємо, становить різні правові підстави щодо їх застосування, що також підтвердило 85% опитаних слідчих та оперативних працівників СБУ.

Законодавець, зокрема, визначає, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (чч. 2-3 ст. 41 КПК України). Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власної ініціативи або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Відтак доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

За законодавством, результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій використовуються у доказуванні у кримінальному провадженні. Так, згідно з ч. 1 ст. 256 КПК протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, отримані за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Особи, які проводили вказані дії, можуть бути допитані як свідки.

У рамках законодавства за результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених, зокрема, сил і засобів, а також їхніх результатів. Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення, накладаючи резолюцію на рапорті, стосовно можливості передачі протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів щодо належного виконання доручення. Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання

надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не передаються.

Варто зазначити, що вчені після введення в кримінальний процес негласних слідчих (розшукових) дій активно долучилися до розробки тактики їх проведення [162, с. 1–17; 251, с. 101–103; 252, с. 41–49; 276, с. 76–78; 294, с. 347–350;]. Вони акцентують на дослідженні тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах науки криміналістики, зокрема й таких її розділів, як криміналістична тактика і криміналістична методика.

Професор Є. Д. Скулиш, розглядаючи систему НСРД, зазначив, що введення до системи досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця, що дає можливість слідчому відшукати докази, застосовуючи методи негласної діяльності [253, с. 151].

Водночас Р. Л. Степанюк наголошує на великих можливостях і доцільності включення до змісту окремої криміналістичної методики (рекомендацій) щодо особливостей тактики окремих негласних слідчих (розшукових) дій, які є найбільш типовими й ефективними для досудового розслідування певних категорій кримінальних правопорушень [263, с. 293].

Деякі науковці доводять, що трохи спірною чи такою, що потребує обговорення, є норма, викладена у ч. 2 ст. 256 КПК України, – особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Однак, відповідно до ч. 7 ст. 97 КПК України «Показання з чужих слів», у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу бо іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Постає запитання: проведення співробітником оперативного підрозділу НСРД належить вважати здійсненням кримінального провадження з огляду на повноваження, визначені ст. 41 КПК України, чи вважати інформацію,

отриману від інших осіб, поясненнями. Зокрема, КПК України чіткого визначення чи пояснення не наводить [16, с. 151].

Тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій передбачені у п. 1.16 Розділу 1 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 р., де зазначено, що взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюється окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи [97]. Вказані нормативно-правові акти належать до документів із обмеженим доступом.

До методів проведення негласних слідчих (розшукових) дій В. М. Тертишник відносить пошукові, дослідницькі, організаційні, практичні прийоми, зокрема із застосуванням технічних засобів, які дають змогу у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома [268, с. 79].

Є тактичні особливості у разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, які полягають у повідомленні про це орган, співробітником якого є особа, яка в такий спосіб здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про вказану особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. За потреби щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом [133, с. 198].

Розглянемо детальніше тактику проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідуванні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв.

Важливе значення для відстеження діяльності терористів під час вчинення терористичного акту та після нього мають такі негласні слідчі (розшукові) дії, як *зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж* (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні зі застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також в одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються по каналах зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам Національної поліції та Служби безпеки України. Керівники та працівники операторів телекомунікаційного зв'язку зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

Відповідно до ст. 265 КПК України, що визначає порядок фіксації та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів, та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії. У разі виявлення в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, у протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, а прокурор вживає заходів для збереження

знятої інформації. Дослідження інформації, отриманої зі застосуванням технічних засобів, за необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол.

Наведемо приклад. 14 червня 2014 р. військово-транспортний літак Повітряних Сил ЗСУ ІЛ-76 під час заходу на посадку в аеропорту Луганськ був підбитий терористами, внаслідок чого загинуло 49 військовослужбовців. Терористи, які вчинили терористичний акт, постійно вели телефонні переговори з керівниками ЛНР, що зафіксували спеціальні підрозділи СБУ. Відтак проти виявлених осіб відкрито кримінальне провадження за ст. 258 КК України [3, с. 33].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, в тому числі зі застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема зі застосуванням технічного обладнання.

Для зняття інформації, розміщеної на загальнодоступних соціальних сайтах Інтернету, дозволу слідчого судді чи прокурора не треба, адже в цьому разі немає втручання у приватне спілкування чи приватне життя. Розміщена там інформація є публічною і може фіксуватись засобами огляду.

Зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей із електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носіїві особою, яка здійснювала зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації (ч. 2 ст. 265 КПК України). Дослідження знятої інформації відбувається в порядку, встановленому ст. 266 КПК України.

Для перевірки і більш повного вивчення інформації, отриманої після застосування технічних засобів, а також здобуття нових вивідних знань, може бути призначена криміналістична експертиза, експертиза матеріалів і засобів

відео-, звукозапису, експертиза телекомунікаційних систем та засобів, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Наведемо приклад. 8 грудня 2017 р. свіжі фото з позицій російсько-терористичних банд формувань, які обстрілювали Водяне, виклав у мережу сепаратистський блогер Г. Також виявлено в Інтернеті викладені хакерами документи (службові файли) з листування між співробітниками «прокуратури ДНР і МГБ ДНР». Дослідження файлів дало змогу встановити та підтвердити вчинення деяких терористичних актів [3, с. 35].

Важливе значення для відстеження незаконного придбання вибухових пристроїв, зокрема, має *контрольована поставка* (ч. 1 п. 1 ст. 271 КПК України), яка є однією із форм контролю за вчиненням злочину, що може здійснюватися у разі наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Контрольована поставка – операція, яка полягає в контролі та оперативному нагляді за переміщенням (ввезенням до України, вивезенням за межі України чи переміщенням через територію України транзитом) товару з метою виявлення і фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [179, с. 387].

Вивчення міжнародної й вітчизняної практики протидії контрабанди зброї та вибухових пристроїв свідчить про ефективність контрольованої поставки як комплексної тактичної операції, котра дає змогу розкрити всю мережу поставок та торгівлі зброєю і вибуховими пристроями, виявити всі елементи «кримінального ланцюжка» – від постачальника до отримувача і розповсюджувача.

Згідно зі статистичними даними, за останні чотири роки кількість виявлених каналів надходження до України зброї і вибухових пристроїв постійно збільшується. В Україні існують два основні джерела незаконного постачання стрілецької зброї та вибухових пристроїв: викрадення внутрішніх запасів зі складів ЗСУ і контрабандне постачання.

За період 2014–2016 рр. СБУ спільно із Прикордонною службою провели понад 770 спеціальних операцій щодо виявлення каналів незаконного постачання зброї та вибухових пристроїв. Відтак вилучено понад 1600 одиниць стрілецької зброї, 1,5 млн. набоїв для стрілецької зброї, 5000 ручних гранат, 20 ПЗРК і 900 ручних протитанкових гранатометів та ін. [3, с. 28].

Наведемо приклад. 29.09.2015 р. у результаті проведення контрольованого постачання СБУ в Чернівецькій області затримано організовану групу (п'ять осіб), яка контрабандним шляхом постачала зброю та вибухові пристрої. Під час обшуків у зловмисників вилучено два автомати (АКС та АК чеського виробництва), сім гранат Ф-1 та РГД-5, понад дві тисячі набоїв різного калібру [3, с. 29].

Попри якісні показники з проведення контрольованого постачання, організація і тактика її проведення мають суттєві особливості та є надактуальними у контексті нашої дисертації.

За правило, контрольоване постачання вибухових пристроїв здійснюють оперативні підрозділи МВС, СБУ, ДМСУ. Порядок її проведення визначається КПК України, Митним кодексом України і відповідним нормативно-правовим актом (Інструкцією) Національної поліції України, Служби безпеки України, державної фіскальної служби, погодженим із Генеральною прокуратурою.

Зокрема, у ч. 6 ст. 271 КПК України визначено, що контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених із вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Відповідно до ст. 246 КПК України, рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (у тому числі й у формі контрольованої поставки) приймає виключно прокурор.

До його компетенції належать і питання щодо продовження строків її проведення (ч. 5 ст. 246 КПК України).

Згідно зі ст. 273 КПК України, за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема контролю за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо, можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

Основними завданнями з проведення контрольованої поставки вибухових пристроїв є: документування протиправної діяльності та виявлення всіх осіб, причетних до вчинення злочину; конфіскація за результатами контрольованої поставки вибухових речовин; виявлення причин та умов вчинення зазначених злочинів; виявлення джерел фінансування незаконних операцій із вибуховими пристроями та подальших шляхів «відмивання» (легалізації) отриманих кримінальних доходів; забезпечення доказів злочинної діяльності [192, с. 9].

Контрольована поставка, за правило, може здійснюватися за взаємодії з іншими державними органами, зокрема Державною фіскальною службою, яка забезпечує її проведення у разі перетину кордону.

Так, згідно з ч. 1 ст. 569 КПК України, слідчий органу досудового розслідування України у разі виявлення ним контрабандної поставки під час проведення процесуальних дій, у тому числі за запитом про міжнародну правову допомогу, має право не вилучати її з місця закладки або транспортування, а за домовленістю з компетентними органами держави, куди її адресовано, безперешкодно пропустити її через митний кордон

України з метою виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій.

Тактичні особливості організації контрольованої поставки вибухових пристроїв можна поділити на декілька етапів:

а) збір оперативної інформації про контрабанду вибухових пристроїв та (або) проведення заходів щодо виявлення фактів їх незаконного транспортування (55%);

б) документування факту незаконного транспортування вибухових пристроїв, що передбачає проведення всього комплексу дій, пов'язаних із оглядом місця події, виявлення та фіксації слідів злочинної діяльності причетних до незаконного постачання осіб, оформлення відповідної документації процесуального значення (47%);

в) реалізація заходів зі забезпечення негласного контролю за переміщенням вибухових пристроїв та осіб, які його супроводжують, на маршруті слідування до адресата (34%);

г) затримання отримувача вибухових пристроїв та викриття максимально повної кількості осіб, причетних до протиправної діяльності (51%) (Додаток А.38).

Після виявлення контрабандної поставки вибухових пристроїв, згідно з КПК України, складається протокол, який направляється компетентному органу держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування (ч. 2 ст. 569 КПК України). Про результати контрольованої поставки складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи (ч. 4 ст. 271 КПК України).

Варто зазначити, що зовнішня контрольована поставка можлива у рамках міжнародного співробітництва, взаємодії між компетентними органами держав із використанням допомоги міжнародних організацій.

3.4 Тактичні особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Ефективність розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, залежить від застосування досягнень науки і техніки, можливостей судових експертиз.

З цього приводу В. Образцов зазначав, що яким би високоосвіченим і добре підготовленим не був слідчий, він завжди буде спеціалістом вузького профілю. За межами його професійних знань і навичок знаходиться багатий потенціал науки, техніки, ремесел, мистецтва, чим він належно не володіє [197, с. 281].

Необхідність використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо терористичних актів із використанням вибухових пристроїв зумовлена тим, що під час вчиненого вибуху втрачається багато прямих і непрямих доказів (гинуть свідки, повністю або частково руйнується вибуховий пристрій, ознаки вибуху знищує пожежа тощо). Логічно постають питання щодо виявлення і вилучення слідів злочину з метою ідентифікації виду використаної вибухівки та осіб, що її застосовували.

М. Костицький та інші вважають, що законодавством врегульовано лише дві форми застосування спеціальних знань: участь спеціаліста у слідчих діях і проведення експертизи [125, с. 58].

Водночас учені визначили три процесуальні форми застосування спеціальних знань у досудовому слідстві залежно від суб'єктів, що ними володіють: слідчого, спеціаліста та експерта [65, с. 82].

Зокрема, В. Гончаренко, І. Гора та інші спеціальні знання розглядають як такі, що відповідають вимогам сучасного розвитку науки і можуть використовуватись у сфері кримінально-процесуальної діяльності з метою доказування окремих обставин кримінальної справи, збору та закріплення доказів тощо [83, с. 11]. Таке визначення повністю відповідає нормам чинного КПК України.

У криміналістиці спеціальні знання визначаються як наукові, технічні та інші, зокрема й криміналістичні знання, отримані в результаті узагальнень,

а також навички, отримані у процесі роботи в окремих галузях практичної діяльності, які використовуються разом з науково-технічними засобами в пошуку, виявленні, вилученні та дослідженні слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтувальної інформації, необхідної для встановлення істини у справі [128, с. 48]. Використовувати «спеціальні знання» необхідно не тільки для пошуку, фіксації й експертного дослідження речових доказів та інших слідів, а й для одержання орієнтувальної інформації про злочинця з метою складання його психологічного портрету, організації переслідування «гарячими слідами», висування початкових версій про вчинений злочин.

Вивчення матеріалів слідчої та судової практики засвідчило, що під час розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, спеціалісти залучаються у двох напрямках. По-перше, найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією, яку слідчий проводить за участю спеціаліста, є огляд місця події (100%) задля з'ясування механізмів утворення слідів, відшукування ознак вибухових пристроїв, встановлення причин виникнення руйнувань, надання допомоги, зокрема щодо правильного використання засобів фіксації, вилучення та упаковки доказів, грамотного складання їх опису. По-друге, – це проведення різних судово-експертних досліджень вилучених на місці події слідів, матеріалів тощо.

Кримінальний процесуальний закон встановлює порядок залучення експерта. Зокрема, у ст. 243 КПК України встановлено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи; у ст. 244 КПК України передбачено процедуру розгляду слідчим суддею клопотання про залучення експерта; у ст. 245 КПК України визначено порядок отримання зразків для експертизи.

Практика досудових розслідувань засвідчує, що судові експертизи вважаються найбільш ефективними та поширеними формами використання спеціальних знань під час розслідування будь-яких злочинів. Експертиза – спеціальне дослідження експертом справ, питань в тій чи іншій галузі знань [9, с. 428].

Відтак слідчий має правильно продумати тактику своїх дій щодо призначення експертизи, а також визначення виду експертизи, яку треба

провести. Вчені зазначають, що підготовка матеріалів на експертизу охоплює комплекс процесуальних, тактичних і технічних заходів зі збирання й оформлення усіх необхідних речових доказів, документів, зразків, вихідних відомостей: 1) прийняття рішення про необхідність призначити експертизу; 2) винесення мотивованої постанови; 3) підбір матеріалів, які подаються в розпорядження експерта; 4) вибір експерта або експертної установи; 5) постановка питань, що виносяться на дозвіл; 6) підбір матеріалів, які подаються в розпорядження експерта [135, с. 57–58].

Судові вибухотехнічні експертизи, як і усі інші криміналістичні експертизи, проводяться лише у спеціалізованих державних експертних установах, які мають відповідний штат спеціалістів та потрібне для проведення такої експертизи обладнання. Так, у практику експертних підрозділів нині впроваджено автоматизовані інформаційно-пошукові системи «Вибух», «Заряд», «Речовина», «Міна» та інші, які є складовими автоматизованого робочого місця експерта-вибухотехніка і призначені для обліку місць вибухів, вилучених вибухових речовин і вибухових пристроїв, досліджень і оперативних зведень, а також накопичення інформації щодо вибухових речовин, вибухових систем промислового й військового призначення [108, с. 130].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень терористичних актів із використанням вибухових пристроїв засвідчило, що, за правило, призначаються судові експертизи: вибухотехнічна експертиза (дослідження вибухових пристроїв і слідів їх використання) (100%); пожежно-технічні дослідження (25%), трасологічні дослідження (74%); судово-медичні та психіатричні дослідження (60%); дослідження матеріалів, речовин і виробів (54%); одорологічні дослідження (43%); почеркознавче дослідження (22%); експертиза комп'ютерів, носіїв та технологій (15%); речових доказів (29%); ґрунтознавча експертиза (12%); судово-психолого-психіатрична та криміналістичні експертизи тощо.

Вибухотехнічна експертиза зазвичай має комплексний характер і потребує залучення спеціалістів, які володіють знаннями в різноманітних

галузях науки, техніки, ремесла, що пов'язано зі специфічністю об'єктів її дослідження. Здебільшого до дослідження вибухотехнічних об'єктів залучають спеціалістів у галузі хімії та технології виробництва вибухових речовин, металознавства, криміналістики й судової медицини [83, с. 140].

До предмета цього виду експертизи належить комплекс завдань стосовно вибухових речовин, вибухових пристроїв і слідів їхньої дії зі застосуванням методів і технічних засобів, що становлять основу спеціальних знань у галузі експертизи слідів вибуху [37, с. 164].

Об'єктами вибухотехнічної експертизи є вибухові речовини, вибухові пристрої, боєприпаси, місце вибуху і виявлені на ньому пошкоджені об'єкти й інші сліди вибуху, речові докази, зразки, які потрібні для порівняльного дослідження, а також матеріали кримінального провадження [108, с. 121].

У межах вибухотехнічних експертних досліджень може бути проведено експертизу вибухових пристроїв та їх частин і фрагментів, експертизу вибухових речовин та їх слідів або експертизу обставин і місця вибуху.

На дослідження експертам можуть бути передані об'єкти, вилучені з місця події, пов'язаної з вибухом або виявленням вибухонебезпечних предметів, або будь-які вибухотехнічні об'єкти, виявлені у процесі проведення інших слідчих дій, зокрема обшуку, чи добровільно видані правоохоронним органам особами, що проходять у кримінальному провадженні як свідки, потерпілі, підозрювані.

При призначенні експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху особлива увагу належить приділити пакуванню предметів і речовин для дослідження. Упакування має забезпечувати збереження ознак вибуху на об'єкті й бути засобом індивідуалізації поміщених до нього предметів. Об'єкти мають бути перекладені папером, ватою, поролоном або іншим матеріалом для фіксації їхнього положення всередині пакувальної ємності. Скажімо, скляна тара захищає об'єкти від дії вологи, оскільки вибухові речовини добре розчиняються у воді й легко можуть бути вимиті з об'єктів

дощем або снігом, що ускладнить з'ясування складу продуктів вибуху та виду застосованого заряду вибухової речовини [37, с. 213].

Експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху може бути успішно проведена лише за наявності в розпорядженні експертів повних і достовірних вихідних даних. Відповідно до п. 94.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, експерту разом з об'єктами, зібраними на місці події, включаючи об'єкти, вилучені з трупа потерпілого, обов'язково направляються протоколи огляду місця події, протоколи огляду трупів, окремих речових доказів з усіма додатками до цих протоколів (плани, схеми, фотознімки тощо), протоколи допиту свідків [98, с. 3].

Основні питання методології проведення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху висвітлено в спеціальній криміналістичній літературі [220, с. 43].

Для скерування постанови суду на отримання дозволу на експертизу слідчого можуть цікавити питання, які не виходять за межі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки. Тому перед направленням матеріалів до експертної установи він може проконсультуватися з відповідним експертом із приводу формулювання питань, достатності зібраного матеріалу, а також про можливості експертизи.

Отже, у межах комплексної судової експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху вирішують широке коло [185, с. 65] завдань, до яких належать:

– *ідентифікаційні* – встановлення індивідуальної тотожності єдиного джерела походження боєприпасів і вибухових пристроїв та їхніх елементів за місцем виготовлення, застосованим інструментом (устаткуванням, матеріалом) для їхнього виготовлення, спорядженням, зберіганням; встановлення групової належності (типу, виду вибухового пристрою за слідами його застосування тощо);

– *діагностичні* – встановлення технічного стану й придатності для здійснення вибуху вибухових пристроїв, оцінка факторів ураження, причин і механізму їхнього руйнування або ушкодження; визначення послідовності вибухів (хімічний або фізичний) за слідами на предметах навколишньої обстановки;

– *ситуаційні* – відновлення обстановки місця вибуху, відновлення спрямованості вибуху, відновлення конструкції вибухових пристроїв і їхніх елементів;

– *реконструкційні* – встановлення форми та масогабаритних параметрів вибухового пристрою за його залишками або слідами на предметах навколишньої обстановки; відновлення первісного місця розташування предметів навколишньої речової обстановки на місці вибуху [210, с. 126].

Зміст експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху значною мірою визначається характером слідчої ситуації, що складається на певному етапі розслідування [168, с. 51].

Дослідження експертної практики засвідчує, що у багатьох слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування найбільш важливим є вирішення загальних питань про віднесення виявлених об'єктів до вибухових пристроїв, їхніх елементів або фрагментів, про конструкцію, принцип дії та працездатність пристрою.

Якщо злочинець невідомий і провадиться його активний пошук, експерти мають завдання встановити конструктивні елементи вибухового пристрою, їхнього призначення, місць можливого використання й придбання, професійних навичок і кваліфікації злочинця в галузі вибухової справи [209, с. 209].

У рамках вивчення слідчої діяльності та наукових досліджень [31; 83; 108; 210; 209] визначено орієнтовний перелік питань для вирішення вибухотехнічною експертизою під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв.

1. Щодо факту та обставин вибуху вибухового пристрою, його дійсних та ймовірних наслідків: 1) чи відбувся на місці події вибух вибухового пристрою; 2) чи наявні пошкодження на предметах оточення місця події слідами вибуху вибухового пристрою; 3) який вибуховий пристрій (вид, конструкція, призначення, принцип приведення в дію) використано для здійснення вибуху, зважаючи на сліди на місці події та вилучені під час його огляду предмети; 4) чи є предмети, вилучені з місця події, осколками вибухового пристрою і якого саме; 5) чи є предмети, знайдені на місці події, осколками (частинами, деталями тощо) конкретного вибухового пристрою; 6) яку кількість вибухової речовини підірвано, з огляду на розміри вирви на місці події.

2. При дослідженні вибухових пристроїв та засобів підризу: 1) чи є предмет, вилучений із місця події, вибуховим пристроєм (міною, гранатою, саморобним вибуховим пристроєм тощо), яким саме (вид, модель, країна-виробник) і яким способом (промисловим чи саморобним) він виготовлений; 2) якщо вибуховий пристрій, вилучений із місця події, виготовлено промисловим способом, то де (в яких галузях господарства, військової справи тощо) і з якою метою він застосовується; 3) чи є вибуховий пристрій, вилучений із місця події, боєприпасам; 4) які принципи приведення в дію та конструкція вибухового пристрою, вилученого з місця події (у гр. X. тощо) та ін.

3. При дослідженні вибухових речовин та продуктів вибуху: 1) чи є речовина, вилучена з місця події (у гр. X. тощо), вибуховою, якщо так, то якою; де та для чого вона використовується; 2) чи придатна для використання за призначенням вибухова речовина, вилучена з місця події (у гр. X. тощо); 3) чи мають спільну родову (групову) належність вибухова речовина, виявлена на місці події, та вибухова речовина, вилучена у підозрюваного X; 4) які вибухові речовини та в якій кількості знаходяться у вибуховому пристрої; 5) чи є на предметах, вилучених з місця події (у гр. X. тощо), сліди

вибухової речовини або продукти її згоряння і якої саме; б) яка саме вибухова речовина і в якій кількості використовувалась для проведення вибуху.

Судово-медична експертиза. Об'єктами судово-медичного дослідження є живі особи, трупи та їхні частини, а також речові докази [46; 129; 168].

Судово-медична експертиза – це галузь практичної медицини, яка застосовує знання судової медицини в судовій і правовій практиці з метою надання висновків із медичних та певних біологічних питань, які виникли під час досудового або судового слідства за конкретною справою кримінального провадження [266, с. 60].

Порядок підготовки, призначення і проведення судово-медичних експертних досліджень регулюється нормами КПК України, Законом України «Про судову експертизу», Основами законодавства України про охорону здоров'я, прийнятими 1992 р., та спеціальним наказом МОЗ від 17 січня 1995 р. № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України», зареєстрованим Мін'юстом України 26 липня 1995 р. за № 254/790, який видано з метою регламентації судово-медичної діяльності і затверджено цим наказом, Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи, а також відповідними Правилами («Правила огляду трупа на місці події», «Правила визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», «Правила судово-медичного дослідження трупів», «Правила судово-медичної експертизи речових доказів» тощо). Відтак Законодавством України передбачено проведення таких видів судово-медичних експертиз: первинної; додаткової; повторної, яка водночас буває комісійною або комплексною [170, с. 332–333].

За нашими дослідженнями, у кримінальних провадженнях щодо терористичних актів із використання вибухових пристроїв зазвичай призначають такі експертизи: судово-медичну експертизу трупа (42%); судово-медичну експертизу живих осіб (55%); імунологічну експертизу (крові, виділень, кісток тощо) (45%); експертизу речових доказів (77%); судово-психіатричну (60%); судово-психологічну (33%) експертизи (Додаток А.39).

Під час призначення судово-медичної експертизи живих осіб (п.2 ч. 2 ст. 242 КПК України) метою є визначення ступеня тяжкості та характеру

тілесних ушкоджень, завданих вибухом. Із медичного погляду, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів, їхніх функцій, що виникає внаслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних та ін. [8, с. 318].

Загальна методика проведення експертизи (обстеження) живих осіб під час розслідування зазначених злочинів традиційна і зазвичай передбачає: ознайомлення з обставинами кримінального провадження; вивчення медичних документів; опитування обстежуваного зі збиранням даних про його життя та травму (захворювання); огляд обстежуваного; проведення спеціальних додаткових досліджень (обстежень); висновку експерта (акта) [84, с. 188].

До експерта, за правило, висуваються питання, спрямовані на встановлення: характеру й локалізації ушкоджень, заподіяних потерпілому; виду травматичної дії (предмета), якою (яким) могли бути спричинені виявлені ушкодження; характеристик чинника травмування (предмета); безпосереднього механізму (механізмів) заподіяння ушкоджень; ступеня тяжкості заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень; можливості заподіяння ушкодження за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи.

Здебільшого при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, судовим медикам доводиться досліджувати сильно ушкоджені трупи, нерідко окремі органи або обривки тканини. Питання ідентифікації особи у цій ситуації набувають важливого значення, позаяк смерть є насильницькою. Насильницька смерть у разі вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою пов'язана з дією на організм людини різних чинників зовнішнього середовища, якими можуть бути механічні, хімічні, термічні [83, с. 157].

Наведемо основні питання, що вирішуються судово-медичною експертизою трупа при розслідуванні цієї категорії злочинів. По-перше, встановлюється причина смерті (чи від вибухових травм чи з інших причин), час її настання; вплив вибуху на живу людину або на труп, наявність на тілі трупа опіків (встановлюється їхній ступінь) та інших ушкоджень, спричинених дією вибуху, їх характер (ушкодження від дії вибухової хвилі,

осколків, високої температури). По-друге, з'ясовується механізм утворення тілесних ушкоджень (зокрема у разі руйнування, деформації тіла або поділу його на частини); встановлюється, чи є ушкодження на тілі трупа результатом дії вибуху або супутніх йому процесів (які ознаки про це свідчать); якими осколками (первинними чи вторинними) або вибуховою речовиною заподіяні тілесні ушкодження. Також до експерта висуваються питання діагностичного характеру: на якій відстані від трупа відбувся вибух, які ознаки про це свідчать; чи міг потерпілий бути відкинутий вибуховою хвилею та на яку відстань; який напрямок та сила дії чинників травмування вибуху (ударна вибухова хвиля, первинні чи вторинні осколки та ін.); взаємоположення тіла потерпілого та чинників травмування на момент вибуху; яка послідовність одержання ушкоджень від вибуху та при комбінованих ураженнях (механічних, термічних та ін.) [210, с. 132]. Судово-імунологічні експертизи у рамках розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв призначаються з метою встановлення наявності і групової належності об'єктів людського походження (крові, виділень, волосся тощо).

Варто наголосити, що при розслідуванні терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового пристрою, тактичного забезпечення потребують окремі криміналістичні експертизи з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності, трасологічні експертизи, експертиза матеріалів та засобів відео- й звукозапису, експертизи транспортних засобів і утворених ними слідів, техніко-криміналістична експертиза документів, експертиза комп'ютерів, носіїв і технологій, почеркознавча експертиза, судово-авторознавча експертиза тощо (Додаток А).

Відтак у цьому підрозділі розглянуто основні типові види судових експертиз, які призначаються і проводяться під час розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового пристрою. Водночас у рамках розслідування зазначених злочинів можуть призначатися й інші види експертиз, зокрема судово-балістична, будівельно-технічна, криміналістична експертиза наркотичних засобів і психотропних речовин, судово-грунтознавча та інші.

Висновки до третього розділу

1. Важливою особливістю тактичного забезпечення розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв є огляд місця події, у процесі якого вивчають обстановку вчинення терористичного акту; виявляють, збирають, закріплюють, попередньо досліджують та оцінюють сліди й інші речові докази; отримують інформацію для висування версій; отримують дані для організації слідчих (розшукових) дій.

Зокрема, визначено, що основними завданнями огляду місця події вчиненого терористичного акту з використанням вибухового пристрою є такі: з'ясування й фіксація обстановки на місці події; виявлення, фіксація й вилучення матеріальних слідів, що визначають безпосередню причину вибуху, пов'язані з ним обставини, природу й походження різноманітних об'єктів, виявлених на місці події; виявлення, фіксація й вилучення слідів, що вказують на конкретну особу чи осіб, причетних до події; виявлення умов, які сприяли виникненню вибуху. Окреслено тактичні способи і прийоми проведення огляду місця події залежно від етапів (підготовчий (організаційний), робочий, заключний) та залучення експертів та спеціалістів.

2. Особливостями тактичного забезпечення розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв є такі слідчі (розшукові) дії: затримання, обшук та освідування підозрюваного; обшук приміщень, територій та транспортних засобів; допит; впізнання та проведення судових експертиз.

Зокрема, затримання особи, яка підозрюється у вчиненні терористичного акту з використання вибухових пристроїв, розроблено залежно від визначення місця затримання підозрюваного (у заздалегідь визначеному місці; під час переслідування злочинця «за гарячими слідами») із проведенням спеціальних тактичних операцій. Визначено тактику обшуку та освідування затриманого підозрюваного у терористичному акті, тактичні прийоми обшуку приміщень, відкритих територій та транспортних засобів.

Тактика допиту під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв здійснюється з урахуванням

процесуального й соціального становища допитуваного. Наприклад, під час допиту свідків (потерпілих) необхідно застосовувати тактичні прийоми переконання та зняття стресу і страху, а до тих, що піддавалися фізичному насиллю, необхідно залучати психологів та психіатрів. У разі, якщо свідок умисно не бажає повідомляти слідству правдиві обставини, пов'язані з терористичним актом через домовленість мовчати за винагороду слідчий застосовує тактичні прийоми, пов'язані із переконанням у неправильності такої позиції; роз'яснює шкідливі наслідки для потерпілих, вказує на безкарність підозрюваних та вчинення інших злочинів; впливає на позитивні риси допитуваного – почуття власної гідності, шляхетність тощо.

Допит підозрюваних у терористичних актах здійснюється з урахуванням його фактичного статусу в терористичній групі чи організації. До тактичних прийомів, спрямованих на викриття підозрюваного у вчиненні терористичного акту, належать: різні запитання – доповнюючі, уточнюючі, нагадувальні, контрольні, викриваючі (98%); пред'явлення доказів (88,8%); зачитування показань інших осіб (66,9%); демонстрація відеозаписів (33,3%); спростування неправдивого алібі (50,5%); використання чинника раптовості (54,7%); допущення легенди (29,5%) та ін. (Додаток А).

У розділі наведено тактичні прийоми допиту групи осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів, зокрема: виявлення слабкої ланки; використання конфліктних ситуацій; пред'явлення показів окремих членів групи.

Тактика впізнання проводиться згідно з розробленими криміналістичними рекомендаціями тоді, коли допитуваний заявляє, що може впізнати особу чи предмет, які він раніше бачив і пам'ятає їх відмінні ознаки (стосовно особи – це зріст, колір волосся, форма носа, форма та колір очей тощо), або коли він називає лише загальні риси людини, яку раніше бачив, але переконаний, що при пред'явленні йому особи, предметів зможе їх впізнати, тобто встановити їх тотожність.

3. Тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій у розслідуванні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв полягає у таємному їх проведенні від підозрюваних та їхнього оточення і спрямована на

пошук і фіксацію фактичних даних, що підлягають використанню у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження терористичних актів. Це, зокрема, робиться з метою: забезпечення розшуку осіб, що переходять від органів досудового розслідування та суду (45,7%) або ухилялися від відбування кримінального покарання (23%); розшуку предметів (34%), документів (43%), що можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази; виявлення та припинення протидії досудовому розслідуванню (55,6%).

4. Чимале значення під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв має використання спеціальних знань, що зумовлено передусім специфікою предмета злочинного посягання і способом скоєння злочинів у кримінальних провадженнях означеної категорії. На основі таких знань можна з'ясувати механізм утворення слідів, відшукати вибухові пристрої та утворені ними сліди. Залучені експерти під час огляду місця події кримінального правопорушення допоможуть правильно використовувати засоби фіксації, вилучення й пакування доказів, грамотно складати їх опис.

Судові експертизи (вибухо-технічна, пожежо-технічна, трасологічна; судово-медична та психіатрична, речових доказів, одорологічна, почеркознавча, комп'ютерів, носіїв та технологій, матеріалів, засобів відео- та звукозапису, ґрунтознавча та інші) під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв допомагають вивчити сліди та інші речові докази, визначити психічний стан учасників кримінального провадження.

Тактичні особливості призначення експертиз полягають у встановленні послідовності й виду експертизи, яку потрібно провести. Підготовка матеріалів на експертизу охоплює комплекс процесуальних, тактичних і технічних заходів зі збирання й оформлення усіх необхідних речових доказів, документів, зразків, вихідних відомостей, до яких належать: 1) прийняття рішення про необхідність призначити експертизу; 2) винесення мотивованої постанови; 3) підбір матеріалів, які подаються в розпорядження експерта; 4) вибір експерта або експертної установи; 5) окреслення питань, що виносяться на дозвіл; 6) підбір матеріалів, які подаються в розпорядження експерта.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та наведено нове вирішення наукового завдання, зокрема визначення організаційно-тактичного забезпечення розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, а також шляхів його вдосконалення. Відтак у рамках дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення задекларованої мети.

1. Вивчення історичних джерел засвідчило, що виникнення й визначення поняття «тероризм» простежується впродовж всього існування людства і є складним, соціально-політичним та кримінально-правовим явищем, яке нині окреслене в міжнародних і вітчизняних нормативно-правих актах. У XXI ст. терористичні акти стала міжнародною проблемою і переросли в організовану злочинну діяльність, яка вчиняється організованими злочинними групами, злочинними організаціями і спеціально створеними терористичними державами, які започаткували безліч форм і способів їх вчинення.

Досліджуючи стан наукової розробки основних проблем, пов'язаних із розслідування терористичних актів, встановлено, що вони стали предметом наукових розвідок учених і практиків XX ст., в яких зацентровано на розробленні загальних основ щодо криміналістичної методики. Зокрема, зроблено висновок, що вказана проблема розглядалася частково в період Незалежності України у рамках протидії злочинам, вчиненим проти життя і здоров'я особи та пов'язаним із кримінальними вибухами (на рівні посібників, дисертацій та методичних рекомендацій). Це обумовлено також прийняттям нового кримінального процесуального законодавства (КПК України 2012 р.), яке кардинально змінило організацію розслідування злочинів і вимагало сучасного наукового розроблення проблеми. І, врешті, ця проблема вкрай загострилася після анексії Криму та створення терористичних держав на Сході України за участі збройних формувань РФ (2014 р.).

2. Під час дослідження криміналістичної характеристики терористичних актів із використанням вибухових пристроїв встановлено, що ці злочини

значно територіально поширилися, зокрема локалізуються в обласних центрах та на Сході України і мають певний спосіб вчинення злочинних дій. Охарактеризовано стан злочинності, вибухові пристрої, час, місце, способи підготовки, вчинення і приховування злочину, предмет посягання, обставини, що сприяють його вчиненню. Доведено, що для вчинення терористичних актів використовуються вибухові пристрої воєнно-промислового виробництва (фугасні (35%) й осколочні (65%)), які надходять до України контрабандним шляхом (75%) і викрадені у зоні проведення ООС та у військових формувань (склади озброєння) ЗСУ (25%).

3. Аналіз кримінальних проваджень із розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв дав змогу визначити типову слідчу ситуацію, що охоплює сукупність матеріальних та ідеальних слідів залежно від механізму вчинення злочину, які утворюються: під час контрабандного переміщення та викрадення вибухового пристрою (55,7%), відтворення у пам'яті свідків (потерпілих) (33,2%); під час закладення вибухівки (42,2%), матеріальні сліди після вибуху (88,9%).

4. Визначено й охарактеризовано особу злочинця, який вчиняє терористичні акти, за такими ознаками, як: стать, вік, освіта, сімейне становище, правовий статус, психологічний стан тощо. З'ясовано, що 45% злочинів скоюють особи у віці 18–30 років, 35% – 30–45 років, 20% – понад 45 років. У 95% випадків ці злочини вчиняються чоловіками і тільки в 5% випадків – жінками. За освітнім рівнем особи злочинця 20,5% осіб мають базову та повну вищу освіту (зокрема, 40% закінчили спеціальні вузи силових структур або збройних сил), 30% – професійно-технічну освіту, 45% – базову та повну загальну середню освіту. Водночас 35% вказаних злочинів вчиняються громадянами України, 65% – іноземними громадянами; 32% обвинувачених у тероризмі схильні до зловживання алкоголем або наркотиками, 22% – раніше засуджені за злочини проти життя і здоров'я особи та обігу наркотичних засобів. Мотивами вчинення злочину, за правило, є прагнення досягнути політичної влади, мати контроль над територією або

засобом утримання такої влади (19%); реалізація націоналістичних поглядів, релігійної ідеології (12,5%); отримання матеріального прибутку (18%). Визначено підстави об'єднання осіб в організовані злочинні групи, злочинні організації та наведено характеристику щодо їх чисельності, ієрархії, розподілу ролей та за характером злочинних дій (вчиняють одноразові терористичні акти; провадять регулярну, систематичну терористичну діяльність). Залежно від цілей вони бувають політичними, націоналістичними, релігійними, сепаратистськими.

5. Організація планування досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв ґрунтується на версійному підході, методі моделювання, інших наукових способах і методах організації роботи слідчого на основі пізнання події кримінального правопорушення. Відтак визначено найбільш типові слідчі версії щодо осіб, які можуть вчиняти терористичні акти з використанням вибухових пристроїв. Це, зокрема: члени терористичної групи або організації (33%); особа, яка раніше служила у спеціальних підрозділах МВС, СБУ, МЗСУ, батальйонах опору іноземній агресії (42%); яка перебувала раніше в зоні ООС або інших гарячих точках бойових дій (38%); яка працює як терорист за наймом (іноземець-емігрант, громадянин України) (48%) та ін.

6. Встановлено, що типовими слідчими ситуаціями на початковому етапі розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв є такі: обстановка місця події збереглася частково або повністю (25%); обстановка місця події повністю знищена вибуховими пристроями (75%); особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, затримана на місці злочину або після його вчинення (15%); особа, яка вчинила терористичний акт із використанням вибухового пристрою, невідома (75%). До зазначених типових слідчих ситуацій окреслено тактичні завдання з проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів.

7. Міжнародне співробітництво під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв реалізується згідно з КПК

України, Законом України «Про боротьбу з тероризмом», Міжнародними конвенціями та укладеними міжнародними договорами України із зарубіжними державами щодо надання процесуальної допомоги. Дієвим способом міжнародного співробітництва є використання допомоги Європолу й Інтерполу. Розглянуто основні форми міжнародного співробітництва, до яких належать: прохання, запит, доручення; також визначено основні напрями удосконалення такого співробітництва.

8. Доведено, що одним із перспективних напрямів підвищення ефективності розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв та визначення слідчої версії є діяльність слідчо-оперативної групи з тактики проведення огляду місця події за послідовністю застосування прийомів і засобів із залученням експертів. Такими експертами можуть бути спеціалісти (вибухотехніки, судово-медичні, криміналісти, пожежники, МНС, воєнних саперів, ґрунтознавців та інші) для з'ясування й фіксації обстановки на місці події; виявлення, фіксації й вилучення матеріальних слідів, що визначають безпосередню причину вибуху; фіксації й вилучення слідів, що вказують на конкретну особу чи осіб, причетних до події; виявлення умов, які сприяли виникненню вибуху. Визначено тактику огляду місця події залежно від місця вчинення терористичного акту: у транспортних засобах (23%), закритих приміщеннях (38%), на відкритій місцевості (48%) (Додаток А).

9. Доведено, що особливості розроблення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв полягають у використанні сучасних способів і прийомів проведення слідчого огляду, затримання, обшуку й освідування підозрюваного, допиту та впізнання. Запропоновано типові тактичні операції щодо забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначених злочинів, зокрема вчинених організованими злочинними групами.

10. Розглянуто тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; контроль за вчиненням злочину

(контрольована поставка) на етапах підготовки чи безпосереднього проведення; фіксації ходу і результатів; оцінки отриманих результатів та визначення їх місця і ролі в системі доказової інформації у кримінальному провадженні. Сформовано загальні організаційно-тактичні засади їх проведення, визначено проблемні питання та шляхи їх вирішення. Визначено тактичні особливості у разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї.

11. Аналіз матеріалів слідчої практики засвідчив, що під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв у 100% випадків залучення спеціалістів здійснюється для огляду місця події та трупів із метою з'ясування механізму утворення слідів, відшукування ознак вибухових пристроїв, встановлення причин виникнення руйнувань, надання допомоги у використанні засобів фіксації, вилучення та пакування доказів.

У дисертації визначено тактичні особливості проведення судових експертиз, зокрема: вибухотехнічна (вибухових пристроїв і їхніх слідів) (100%); пожежо-технічні (25%), трасологічні (74%); судово-медичні та психіатричні (60%); речових доказів (54%); одорологічні (43%); почеркознавча (22%); експертиза комп'ютерів, носіїв та технологій (15%); експертиза матеріалів, засобів відео- та звукозапису (29%); ґрунтознавча (12%) експертизи та ін. (Додаток А).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин Д. Д. Процессуальные вопросы сотрудничества органов юстиции социалистических государств. *Исполнение решений и поручений иностранных судов*. М.: Моск. ун-т, 1963. 88 с.
2. Алексеев О. О., Веселовський В. К., Пясковській В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. К.: «Центр учбової літератури, 2014. 320 с.
3. Аналітичні матеріали з протидії тероризму в Україні 2013–2018 рр. К.: СБУ, 2018, 56 с.
4. Анищенко К. Ф. Личностные характеристики преступников, совершающих акты терроризма. *Теория и практика общественного развития*. 2007. № 2. С. 40–51.
5. Антипенко В. Ф. Сучасний тероризм: стан і шляхи його запобігання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 178 с.
6. Асташов М. А. Использование специальных познаний эксперта-взрывотехника при расследовании преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Воронеж, 2001. 24 с.
7. Арцишевский Г. В. Понятие версии расследования. *Вопросы криминалистики*. М.: Госюриздат, 1962. № 6–7. С. 15–24.
8. Бабінін А. А., Мішалов В. Д., Білавіцький О. В., Скребкова О. В. Судова медицина: підручник. Сімферополь: НАТА, 2012. 580 с.
9. Бажан М. Українська радянська енциклопедія. К.: Поліграфкнига, 1979. Т. 4. 627 с.
10. Барышников С. Г. Методика выявления и первоначального этапа расследования террористической деятельности правоохранительными органами России: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Челябинск: СЧУ, 2003. 25 с.
11. Бахин В. П. Криминалистика. *Проблемы и мнения (1962–2002)*. К.: КНА, 2002. 263 с.

12. Бахин В. П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования. *Вестник криминалистики*. М.: Спарк, 2000. № 1. С. 16–22.
13. Бахин В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. К.: КНТ, 2001. 132 с.
14. Бахин В. П., Гончаренко В. И., Клименко Н. И., Колесниченко А. Н. Понятие и виды следственных ситуаций. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений* / под ред. В. К. Лисиченко. К.: Вища шк., 1988. С. 15–24.
15. Бахин В. П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: лекция. К.: НАВСУ, 1999. 34 с.
16. Благута Р. І. Негласні (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. К.: НАВС, 2013. № 1. С. 147–151.
17. Белкин Р. С., Вимберг А. И. Криминалистика. *Общетеоретические проблемы*. М.: Юрид. лит-ра, 1973. 264 с.
18. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. М.: Юрист, 1977. Т. 1. 441 с.
19. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. *От теории – к практике*. М.: Юрид. лит., 1988. 304 с.
20. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юрист, 1997. Т. 1. 480 с.
21. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юрист, 1997. Т. 2. 365 с.
22. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юристь, 1997. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
23. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
24. Белин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособ. для вузов. 3-е изд., дополненное. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
25. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Изд-во НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. 240 с.

26. Берест А. С. Надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому в ході оперативного супроводу досудового розслідування терористичного акту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. К., 2009. № 2. С. 33–41.

27. Бердюк В. І., Погорецький М. А. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 23–31.

28. Бірюков Г. М. Основи оперативно-тактичного забезпечення розкриття підрозділами карного розшуку злочинів, що вчиняються групами осіб, які мають ознаки організованих злочинних груп: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04. «Оперативно-розшукова діяльність». К.: НАСУ, 1999. 18 с.

29. Быков В. М. Признаки организованной преступной группы. *Законность*. 1998. № 9. С. 4–8.

30. Боротьба з тероризмом / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. К.: Знання України, 2002. 254 с.

31. Боротьба з тероризмом: навч. посіб. / О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук, В. М. Комарницький та ін, за заг. ред. професора В. В. Коваленка. К.: Видавничий дім «Скіф», 2013. 584 с.

32. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К.: КНУВС, 2009. 18 с.

33. Брусницын В. И. Совершение и сокрытие преступлений с использованием взрывчатых устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Владивосток: Дальневосточный государственный университет Юридический институт, 2001. 228 с.

34. Брусницын В. И. Особенности осмотра места происшествия, связанного с криминальным взрывом. *Актуальные проблемы права: сб. тр.* Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2000. С. 82–85.

35. Бурега В. В. Общая теория террора: монография. Донецк: ДонГУУ, 2008. 126 с.
36. Буш М. П., Грибунов О. П., Макаров А. В. Взрывные устройства и следы их применения: учеб. пособ. Иркутск: ВСИ МВД России, 2005. 75 с.
37. Варченко И. А. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с применением взрывчатых веществ и взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Краснодар: КЮИ, 2002. 286 с.
38. Вассалатий Ж. В. Методика расследования преступлений террористического характера: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Челябинск: ЧЮУ, 2010. 220 с.
39. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М.: Изд-во Московского ун-та, 1978. 70 с.
40. Васильев А. Н. Планирование следствия и разработка следственных версий. *Вопросы советской криминалистики*: рефераты всесоюзного научного совещания по криминалистике / ред. и предисл.: Н. А. Джангельдин, Ш. М. Мажитов, В. И. Попова. Алма-Ата: Казах. гос. ун-т, 1959. С. 17–26.
41. Васильев А. Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.
42. Великий енциклопедичний юридичний словник. 2-ге вид., перероб. і допов. / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. 1012 с.
43. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
44. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи складу злочину: навчально-практичний посібник. К.: Алерта, 2015. 88 с.
45. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. К.: НВТ «Правник» НАВСУ, 1999. 126 с.

46. Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказах та експертного батьківства (материнства, підміни дітей): методичні рекомендації. К.: МОЗ, 2012. 30 с.

47. Витюк В. В., Эфиоров С.А. «Левый» терроризм на Западе: история и современность. М.: Наука, 1987, 322 с.

48. Виникнення терористичної організації «Ісламська держава». URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

49. Blishehenko I., Zdanov N. Terrorism and International Law. М.: Progress Publishers, 1984. P. 39.

50. Beichman A. A. War without end. *Quadrant*. Sydney, 1978. Vol. 22. № 7. С. 6–9.

51. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. СПб, 1992. № 1. 100 с.

52. Возгрин И. А., Иванов И. И., Кузьминых К. С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология: учеб. пособ. 2-е изд., испр. / под ред. И. А. Возгрина, В. П. Сальникова, К. И. Сотникова. СПб.: Университет МВД России, 2001. 152 с.

53. Волобуєв А. Ф. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивств на замовлення. *Право і безпека*. 2009. № 1. С. 41–46.

54. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. Н. П. Яблокова. М.; Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. 448 с.

55. Гавло В. К. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений (Статья первая). *Вопросы повышения борьбы с преступностью*: сборник статей. Томск: Изд-во Томск. унта, 1980. С. 122–130.

56. Гавло В. К. Методика расследования как особая теоретико-методическая модель – информационный аналог расследования криминальных событий. *Проблемы теории и практики борьбы с преступностью*. Томск: Изд-во Томск. унта, 1983. С. 162–173.

57. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1985. 333 с.

58. Гаврилин Ю. В., Смирнов Л. В. Современный терроризм: серьезность, типология, проблемы противодействия: учеб. пособие. М.: ЮИ МИД России; Книжный мир, 2003. 188 с.

59. Гавриш Т. С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза». Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2004. 224 с.

60. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. 18 с.

61. Галахов С. С. Криминальные взрывы. Основы оперативно-розыскной деятельности по борьбе с преступлениями террористического характера. М.: Экзамен, 2002. 288 с.

62. Ганс Грос. Практическое руководство для судебных следователей как система криминалистики. СПб, 1908. 615 с.

63. Гахокидзе Д. В., Меглецкий Г. Н. Организация работы следственно-оперативных групп при расследовании хищений государственного и общественного имущества: лекция. М.: Право, 1991. 45 с.

64. Герасимов И. Ф., Драпкин Л. Я. Основные факторы интенсификации деятельности по раскрытию и расследованию преступлений. *Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений*: межвузовский сборник научных трудов. Свердловск: СЮУ, 1987. С. 6–11.

65. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. К.: Вища шк., 1980. 160 с.

66. Гончарова Т. А. Первоначальный этап расследования терроризма: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». М.: МЮУ, 2006. 30 с.

67. Гордін Л. Я. Види слідчо-оперативних груп: порівняльна характеристика. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 274–278.

68. Гребенюк В. М. Договірні відносини України у сфері взаємодопомоги у кримінальних справах (теорія і практика): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1997. 190 с.

69. Гузиков В. Г. Особенности технико-криминалистического обеспечения пресечения, раскрытия и расследования преступлений, связанных с терроризмом: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». Волгоград: Волгоградская академия МВД России, 2003. 184 с.

70. Гула Л. Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К.: НАВС, 2014. 37 с.

71. Гула Л. Ф. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів: ЛьВДУВС, 2015. № 3. С. 270–280.

72. Давыдов Е. В. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». Волгоград: Волгоградская академия МВД России, 2004. 216 с.

73. Дворкин А. И., Бертовский Л. В. Методика расследования убийств, совершенных с применением взрывных устройств. М.: Инфра-М, 2001. 96 с.

74. Деякі проблемні питання освідування осіб / А. В. Даниленко, Т. І. Савчук, Л. С. Купріянова та ін. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Сер. Юридичні науки, 2013. № 26 (65). Вип. 1. С. 180–185.

75. Дильдин Ю. М., Колмаков А. И., Семенов А. Ю., Шмиреву А. А. Предварительная расчетная оценка параметров взорванного взрывчатого

вещества по данным осмотра места происшествия: методические рекомендации. М.: ВНИИ МВД СССР, 1986. 22 с.

76. Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04. «Оперативно-розшукова діяльність». Одеса: ОУВС, 2006. 24 с.

77. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 164 с.

78. Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза». М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1987. 34 с.

79. Дулов А. В. Психологическая подготовка участников к предстоящему следственному действию. *Сибирские юридические записки*. 1971. № 2. С. 94–104.

80. Євдокимов В. М. Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». К.: НАВС, 2006. 24 с.

81. Евстигнеев Б. А., Исхизов Д. А. Особенности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия при возможной установке взрывного устройства. *Вестник криминалистики*. 2002. № 2 (4). С. 63–68.

82. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 20013–2017 рр. К.: ГПУ. 250 с.

83. Экспертиза у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

84. Экспертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. / Т. М. Арсенюк, В. І. Бояров, Т. В. Будко та ін.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

85. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн.: Амалфея, 2001. 304 с.

86. Евстигнеева О. В. Особенности расследования преступлений, совершенных с использованием взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Саратов: Саратовская Государственная академия права, 2001. 215 с.

87. Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне і практичне значення. *Форум права*. 2011. № 1. С. 348–361.

88. Єськов С. Є. Еволюція судового контролю за законністю й обґрунтованістю втручання у приватне спілкування в новому КПК України. *Криміналістичне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2013 р.). Сімферополь: ДІАЙП, 2013. С. 61–62.

89. Эфи́ров С. А. Современный терроризм, как фактор социальной дезинтеграции. *Терроризм: современные аспекты*: сборник научных статей. М.: Академия Управления МВД России, 1999. С. 28–33.

90. Журавльов В. Ю. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Х.: НАВС, 2002. 17 с.

91. Зайцев В., Пискунов А. Особенности осмотра места происшествия по факту взрыва. *Актуальные проблемы юридических наук*: сб. тр. Саратов: СЮИ МВД России. 2003. № 5 (1). С. 38–54.

92. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2002. 20 с.

93. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. *Криминалистические аспекты*. Ростов н/Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1989. 152 с.

94. Золотарев Р. Г. Особенности доказывания по уголовным делам о заведомо ложном сообщении об акте терроризма: дисс. ... канд. юрид. наук:

спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М.: Московский университет МВД России, 2004. 213 с.

95. Зуйков Г. Г. Методологические значения изучения способов совершения преступлений. *Криминалистика: учебник для юрид. вузов МВД СССР*. М.: МВД СССР, 1969. Т. 1. 578 с.

96. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія / Д. В. Затенацький; за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 160 с.

97. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

98. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/

99. Інструкція з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/

100. Ієрусалімов І. О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: навч. посіб. К.: НАВС, 2000. 67 с.

101. Исаева Л. Организация осмотра места взрыва. *Законность*. 2003. № 3. С. 16–20.

102. Исаева Л. М. Осмотр места взрыва и его роль в дальнейшем расследовании. *Следователь*. 2000. № 8. С. 44–46.

103. Исаков А. В. Расследование преступлений террористического характера, совершаемых путем взрывов: криминалистические и уголовно-

процессуальные аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М.: Московский университет МВД России, 2006. 24 с.

104. Іщенко А. В., Кобець М. В. Засоби і методи виявлення вибухових речовин та пристроїв у боротьбі з тероризмом: навч.-практ. посіб. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 144 с.

105. Коваленко А. В. Правові та організаційно-тактичні основи застосування оперативно-технічних засобів підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Х.: НУВС, 2004. 20 с.

106. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. К.: Атіка, 2008. 888 с.

107. Кокурин Г. А. Криминалистические и организационные основы деятельности следственно-оперативных групп по раскрытию и расследованию преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза». Свердловск: Академия управления МВД России, 1991. 20 с.

108. Колесник В. А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотичних засобів: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

109. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика: судебная экспертиза». Х.: ХЮИ, 1967. 35 с.

110. Колесниченко А. Н. Советская криминалистика. М.: ВЮЗИ, 1962. № 1. 567 с.

111. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Х., 1985. 93 с.

112. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. О системе версий и методике их построения. *Криминалистика и судебная экспертиза*: респ. междувед. науч.-метод. сб. К.: Вища шк., 1970. № 7. С. 7–13.

113. Колесниченко А. Н. Планирование советского предварительного следствия: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза». Х.: Изд-во Харьк. гос. ун-та им. М. Горького, 1952. 15 с.

114. Колотушкин С. М., Федоренко В. А. Взрывные устройства и следы их применения: учебник. Волгоград: ВА МВД России, 2010. 296 с.

115. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/

116. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993, ратифікована Законом України від 10.11.1994. *Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори*. К., 2006. С. 463–497.

117. Козенко О. О. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва в сфері соціально-технічного забезпечення національної безпеки України. *Інформація і право*. 2015. № 3 (15). С. 72–77.

118. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. К.: Факт, 2001. 311 с.

119. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х.: Консум, 2000. 176 с.

120. Коновалова В. Е. Логико-психологические аспекты построения версий. *Версии и планирование расследования: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. проф. И. Ф. Герасимов, доц. Л. Я. Драпкин*. Свердловск: Свердл. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко, 1985. С. 3–8.

121. Коновалова В. Е. Правовая психология. Х.: Консул, 1997. 160 с.

122. Коновалова В. Е. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів. *Вісник до 10 річчя Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 721–731.

123. Корж В. Планування початкового етапу розслідування справ про розкрадання. *Радянське право*. 1982. № 9. С. 36–39.

124. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний

процес та криміналістика; судова експертиза». Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2003. 20 с.

125. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО, 1990. 86 с.

126. Коткий П. Н. Тактика неотложных действий на месте взрыва, связанного с применением взрывного устройства. *Эксперт-криминалист*. 2006. № 2. С. 10–16.

127. Кравец И. П. Организационно-правовой механизм расследования террористических актов, совершенных посредством взрывов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности»; 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». М.: Московский гуманитарный университет, 2010. 20 с.

128. Кравченко А. А., Щербаковский М. Г. Применение специальных познаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х.: Ун-т внутр. дел, 1999. 78 с.

129. Кривда Г. Ф., Дем'янчук А. П., Котельникова В. О., Старовойтова Р. О., Кривда Р. Г. Судово-медичне дослідження речових доказів: навч.-метод. посіб. Херсон: Наддніпряночка, 2014. 460 с.

130. Кривда Г. Ф., Демиденко А. Н., Кривда Р. Г. Осмотр трупа и вещественных доказательств на месте происшествия: науч.-метод. пособ. Херсон: Наддніпряночка, 2012. 208 с.

131. Крылов И. Ф. Криминалистическое учение о следах: монография. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1976. 200 с.

132. Крылов И. Ф. Следы на месте преступления. Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. 132 с.

133. Криміналістична тактика: навч. посіб. 2-е вид. перероб. та доп. / за ред. д-ра юрид. наук проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, доц. Д. Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2017. 244 с.

134. Криміналістика. Криміналістическа таттика / под редакцией профессора Р. С. Белкина и доцента Г. Г. Зуйкова. М.: Высшая школа МВД СССР, 1970. Вип. II (III). 480 с.

135. Криміналістика. Тактика, організація і методика розслідування преступлений: учебник / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной, Ю. В. Харченко. Волгоград: ВА МВД России. 2000. 221 с.

136. Криміналістика: учеб. для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. М.: Норма, 2008. 992 с.

137. Криміналістика: підручник: академічний курс / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко та ін. К.: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

138. Криміналістика / под. ред. А. Н. Васильева. М.: МГУ, 1971. 314 с.

139. Криміналістика: підручник. 4-те вид. перероб. і доп. / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 464 с.

140. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: ІнЮре, 2003. 1196 с.

141. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. 4-те вид., перероб. та допов. / А. М. Бойко, О. О. Дудоров, А. А. Музыка та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юрид. думка, 2007. 1184 с.

142. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 5-те вид., перероб. і допов./ В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 528 с.

143. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. 5-те вид. перероб. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 680 с.

144. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. 1104 с.

145. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.

146. Кримінологія. Спеціальний курс зі схемами (Загальна та Особлива частина): навч. посібник / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. К.: Атіка, 2001. 368 с.

147. Кримінологія: підручник для студентів вищих начальних закладів / О. В. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

148. Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Иркутск, 2003. 235 с.

149. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. О структуре индивидуального преступного поведения. М.: Юрид. лит., 1968. 175 с.

150. Куликов В. И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления. *Вестник МГУ. Сер.: Право.* 1982. № 5. С. 74–81.

151. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга; Богдан, 2007. 848 с.

152. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М.: Юрид. лит., 1970. 224 с.

153. Ларин А. М. От следственной версии к истине. М.: Юрид. лит., 1976. 199 с.

154. Лысенко В. В. Расследование вымогательства. Х.: Ун-т внутр. дел, 1996. 192 с.

155. Ліпкан В. А., Никифорчук Т. Й. Тероризм і боротьба з ним. Проблеми людини. К.: Науково-дослідний інститут; Антитерористичний центр при СБ України; Одеська національна юридична академія, 2000. Т. 19. С. 385–391.

156. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. К.: Знання, 2000. С. 46–47.

157. Літвін В. В. Методика розслідування терористичного акту: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2007. 210 с.
158. Лисенко В. Міжнародне співробітництво податкової міліції України у здійсненні протидії податковим злочинам. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 3. С. 104–109.
159. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М.: Юрид. лит-ра, 1973. 216 с.
160. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: учеб. пособие. М.: НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1969. 176 с.
161. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий. К., 1989. 88 с.
162. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 9. С. 1–17.
163. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
164. Лук'янчиков Є. Д., Моїсєєв О. М. Пред'явлення для впізнання: навч. посіб. Макіївка: Графіті, 1998. 104 с.
165. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика и судебная экспертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* К.: Мінюст України; КНДІСЕ, 2016. С. 147–158.
166. Максименко В. Україна – суб'єкт правової допомоги зарубіжним державам у кримінальних справах. *Право України*. 1998. № 11. С. 149–153.
167. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К.: Академія адвокатури України, 2004. 237 с.
168. Мартынов В. В., Семенов А. Ю. Развитие взрывотехнической экспертизы в органах внутренних дел. *Вестник МВД России*. 2002. № 1. С. 51–57.

169. Матусевич И. А. Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений. Мн.: БГУ, 1975. 178 с.

170. Медична енциклопедія. Видання 3-те, доповнене / П. І. Червяк. К.: Вид. центр «Просвіта», 2012. 1504 с.

171. Мельников І. М. Тактика огляду місця події, пов'язаної із використанням вибухових пристроїв. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, березень 2000 р.). К., 2000. С. 198–201.

172. Место взрыва как объект криминалистического исследования: учеб.-практ. пособие / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. М.: ВНИИ МВД СССР, 1989. 72 с.

173. Милинчук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. М.: Юрлитинформ, 2001. 123 с.

174. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999. URL: zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_374

175. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997. URL: zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_374

176. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. I. 1232 с.

177. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: Є. М. Моїсєєв, І. Р. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Атіка, 2007. Т. IV: Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. 968 с.

178. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Атіка, 2009. Т. V. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. 1008 с.

179. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Атіка, 2009. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.

180. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: наук.-практ. посіб. / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, О. В. Приходько, О. В. Бедро, В. В. Мухін, О. В. Сапін, А. П. Слободян, А. О. Штанько; за заг. ред. Л. О. Фролової. К.: Алерта, 2013. 420 с.

181. Міжнародний тероризм: загрози для України. The Global Terrorism Index. *The Institute for Economics and Peace and University of Maryland*. 2016. URL: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/09/Positive-PeaceReport-2016.pdf>

182. Мілевській М. Зарубіжний досвід країн континентальної системи права у розслідуванні злочинів, пов'язаних із тероризмом національний. *Теорія і практика: юридичний журнал*. Молдова, 2016. № 6 (1). С. 134–139.

183. Митричев С. П., Тарасов-Родионов П. И. Криминалистика. М.: Госюриздат, 1952. Вип. 2. 175 с.

184. Міхайлов М. А. Основи методики розслідування кримінальних вибухів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2000. 20 с.

185. Моторный И. Д. Криминалистическая взрывотехника: новое учение в криминалистике: учеб.-метод. и справ. пособие. М.: Изд. Шумилова И. И., 2000. 176 с.

186. Моторный И. Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом: монография. М.: Изд. Шумилова И. И., 1999. 199 с.

187. Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Одеса: ОУВС, 2008. 229 с.

188. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

189. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. допов. / за ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2003. 845 с.

190. На Саміті ЄС ухвалили заходи протидії тероризму і радикалізації.
URL: www.dw.com/uk/
191. Настільна книга слідчого. 3-те вид., перероб. і допов. / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. К.: Ін Юре, 2011. 736 с.
192. Никифорчук Д. Й. Сутність тактичної операції, спрямованої на виявлення всіх співучасників наркобізнесу. *Взаємодія з європейськими державами при проведенні зовнішніх контрольованих поставок*: зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 27 березня 2014 р.). К.: НАВС, 2014. С. 8–10.
193. Ніколаюк С. І., Никифорчук Д. Й., Семчук А. Г. та ін. Протидія злочинам, що вчиняються у сфері приватизації: науково-практичний посібник. К.: КНТ, 2006. 376 с.
194. Нонік В. В. Організаційно-тактичні засади протидії організованим злочинній діяльності на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Одеса: ОУВС, 2007. 17 с.
195. О борьбе с терроризмом: Европейская конвенция от 27.01.1977. *Бюллетень международных договоров*. 2001. № 5. URL: zakon.kuban.ru/nd2/2001/270177ek.shtml.
196. Образцов В. А., Ястребов Б. В. Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования. *Актуальные направления криминалистической тактики и методики расследования*: мат. расширен. засед. ученого Совета Всесоюзн. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. М.: ВНИИ, 1978. С. 7–11.
197. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. М.: Юристь, 1997. 760 с.
198. Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: ВНИИ, 1980. № 33. С. 182–190.
199. Образцов В. А. О некоторых перспективах интеграции и дифференциации знаний в криминалистике. М.: МГУ, 1994. 44 с.
200. O'Balance. Terrorism: The new growth form of warfare. International terrorism in the contemporary world. Livingstone. М.: Kress L., Wanek M. L., 1978. P. 415–416.

201. Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками. Х., 1975. 64 с.
202. Ожогов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд. допол. / Российская академия наук; Институт русского языка им. В. В. Виноградова. М.: ООО «ИТИ Технологии», 2012. 944 с.
203. Олішевський В. В. Розслідування та попередження викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2005. 20 с.
204. Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.
205. Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств: учебное пособие / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. 94 с.
206. Пашковський М. І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. 20 с.
207. Петлин В. Я. Следственно-оперативные группы (вопросы организации и деятельности). М.: Юрист, 1986. С. 10–12.
208. Петрищев В. Е., Степанов Е. И. История терроризма в России. Современный терроризм: состояние и перспективы. М.: Совесть, 2000. С. 12–17.
209. Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергеева Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія / за ред. проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2014. 300 с.

210. Поліщук В. В., Мельник Р. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з застосуванням вибухових пристроїв та об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2017. 174 с.

211. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. 3-е изд., перераб. Мн.: Высшая шк., 1978. 176 с.

212. Прохоров-Лукин Г. В., Пашенко В. І., Биков В. І. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху: посібник. К.: ТОВ Еліт Прінт, 2011. 216 с.

213. Потайчук І. В. Організація та тактика виявлення організованих злочинних груп загально-кримінальної спрямованості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2008. 20 с.

214. Пашенко В. І., Ткаченко Є. М., Грущенко С. А., Кобець М. В. та ін. Огляд місць подій за фактами вибухів: довідково-методичний посібник. К., 2004. 69 с.

215. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право», 2011. № 1 (3). С. 53–58.

216. Приходько Ю. П. Виявлення та фіксація слідів вибухових пристроїв, як джерело інформації про скоєний злочин. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідомчий наук-метод. збірник Міністерства юстиції України, КНДІСЕ / редкол. А. В. Янчук, О. М. Олійник, О. Г. Рувін та ін.* К., 2015. Вип. 60. С. 357–370.

217. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 46. Ст. 2046. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

218. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України: монографія / кол. авт.: В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов,

В. Я. Настюк та ін.; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Х.: Право, 2008. 96 с.

219. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

220. Прозоров А. А. Совершенствование методического обеспечения судебной взрывотехнической экспертизы на основе информационных технологий: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». М., 2000. 306 с.

221. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

222. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

223. Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах: Закон України від 01.06.2011. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

224. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

225. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за загальною редакцією д-ра юрид. наук проф. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2011. 720 с.

226. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності): наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 436 с.

227. Пясецький А. І. Напрями боротьби оперативних підрозділів міліції з тероризмом. *Науковий вісник Нац. академії внутр. справ України*. 2004. № 6. С. 158–164.

228. Рамкове рішення Ради 2002/475/ЮВС від 13.06.2002 про боротьбу з тероризмом. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

229. Ратинов А. Р., Адамов Ю. П. Лжесвидетельство (происхождение, предотвращение и разоблачение ложных показаний). М.: Всесоюз. Ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1976. 133 с.

230. Рыбаков Р. Б. Терроризм – угроза человечеству в XXI веке. М.: Крафт+, 2003. 269 с.

231. Рыбников Б.Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике. *Криминалистический сборник*. Рига, 1972. С. 412–419.

232. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишовець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева та ін.; за ред. М. А. Погорецького, Д. Б. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 536 с.

233. Расследование терроризма: учебное пособие / В. И. Иванов, К. А. Корсаков, О. Н. Коршунова, Г. В. Овчинникова, Е. Б. Серова; под общ. ред. О. Н. Коршуновой. СПб.: Юридический институт, 2001. 132 с.

234. Савчук М. В. Криміналістична характеристика способів вчинення терористичних актів, з використанням вибухових пристроїв. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород: УНУ, 2017. № 4. С. 295–289.

235. Савчук М. В. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичного акту, з використанням вибухових пристроїв. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Кишинев, 2017. № 6 (2). С. 145–148.

236. Савчук М. В. Характеристика вибухових пристроїв, що використовуються при вчиненні терористичних актів. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 1 грудня 2017 р.)*. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 310–312.

237. Савчук М. В. Інформаційне забезпечення розслідування терористичного акту, з використанням вибухових пристроїв. *Проблеми застосування*

інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання: збірник наукових статей за матеріалами доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (22 грудня 2017 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 336–340.

238. Савчук М. В. Використання спеціальних знань у розслідуванні терористичних актів, з використанням вибухових пристроїв. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12–13 січня 2018 р.).* К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 100–104.

239. Сав'юк О. В. Методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К.: НАВС, 2010. 256 с.

240. Салтевский М. В., Лукашевич В. Г. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике. *Криминалистика и судебная экспертиза.* 1984. № 29. С. 29–35.

241. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К.: Рад. шк., 1994. 180 с.

242. Салтевский М. В. Следы-источники криминалистической информации. *Криминалистика: в современном изложении юристов: учеб. и практич. пособие.* Х.: Рубикон, 1997. 430 с.

243. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Х.: Консум; Основа, 1999. Ч. 1. 416 с.

244. Салтевський М. В. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ: навч. посібник. Х.: Нац. юрид акад. України, 2000. 35 с.

245. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Х.: Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

246. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2008. 588 с.

247. Сафонов А. Необходима глобальная система противодействия терроризму. *Международная жизнь*. 2003. № 1. С. 36–41.
248. Синеокий О. В. Виды следственных и оперативно-следственных групп: сравнительный анализ. *Государство и право*. 1997. № 1. С. 60–67.
249. Селиванов Н. О. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54–62.
250. Сергеев Л. А., Соя-Серко Л. А., Якубович Н. А. Планирование расследования. М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. 115 с.
251. Сергеева Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії у проекті нового КПК України. *Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства в контексті європейських стандартів*: тези доповідей та повідомлень наук. семінару (м. Київ, 13 березня 2013 р.). Х., 2012. С. 101–103.
252. Сергеева Д. Б. Негласные следственные (розыскные) действия как средства познания в уголовном процессе. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия «Юриспруденция». М., 2014. № 1. С. 41–49.
253. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України. *Наук. вісник Чернівецького ун-ту*. Серія Правознавство. 2012. Вип. 618. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnapu/2012.
254. Словник української мови / В. В. Німчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. К.: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
255. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження: монографія. Х., 2003. 145 с.
256. Середа В. В., Серкевич І. П. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / за ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
257. Слідознавство: лекція № 8 / О. А. Кириченко, В. Д. Басай, Ю. Д. Ткач. К.: РВВ КІВС, 2002. 40 с.

258. Словник української мови / В. В. Нимчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. К.: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
259. Советский энциклопедический словарь. 4-те изд. / гол. ред. А. М. Прохоров. М.: Сов. Энциклопедия, 1989. 1632 с.
260. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Вища школа, 1988. 468 с.
261. Соколова Я. А. Загальна характеристика особи злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, віднесених до терористичної діяльності. *Право і суспільство*. 2016. С. 202–207.
262. Справочник по патронам, ручным и специальным гранатам. М.: Военное дело, 1964. 80 с.
263. Степанюк Р. Л. Особливості тактики негласних слідчих дій у структурі криміналістичної методики. *Сучасні проблеми криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова (м. Одеса, 27–28 вересня 2013 р.)*. Одеса, 2013. С. 292–294.
264. Столбов А. Н. Методика расследования заведомо ложного сообщения об акте терроризма: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». М.: Академия управления МВД России, 2007. 210 с.
265. Судова медицина: підручник / А. А. Бабінін, В. Д. Мішалов, О. В. Білавіцький, О. В. Скребкова Сімферополь: НАТА, 2012. 580 с.
266. Судова медицина: підручник для ВНЗ. Вид. третє, переробл. доповн. / за ред. проф. О. І. Герасименка. К.: КНТ, 2016. 620 с.
267. Танасевич В. Г., Образцов В. А. О криминалистической характеристике преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1976. Вып. 25, С. 94–104.
268. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 430 с.

269. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. К.: Правова Єдність, 2017. 824 с.

270. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

271. Terrorism. Theory and practice / Alexander Y. Boulder: Westview press, 1979. P. 4.

272. Тишин Д. В. О криминалистической характеристике заведомо ложных сообщений об акте терроризма. *Деятельность правоохранительных органов и государственной противопожарной службы в современных условиях: проблемы и перспективы развития*: тез. докл. конф. Иркутск: Изд-во Вост. Сиб. ин-та МВД России, 2003. С. 216–220.

273. Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (36). С. 12–17.

274. Глумачний словник української мови / укл. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Х.: Синтекс, 2002. 672 с

275. Трофимов Н. Д. Правовой механизм возмещения вреда при расследовании и судебном разбирательстве уголовных дел о террористических актах: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Владимир, 2006. 181 с.

276. Удовенко Ж. В. Дотримання прав і свобод людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 липня 2013 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ. 2013. С. 76–78.

277. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. 180000 слов и словосочетаний. М.: Альта Принт; Дом XXI век, 2009. Ч. VII. 1239 с.

278. Хаваліц О. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів про розслідуванні кримінальних правопорушень терористичного характеру: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2016. 233 с.

279. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

280. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х.: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2007. 20 с.

281. Хлынцов М. Н. Версия и модель. *Актуальные вопросы советской юридической науки: сборник статей / отв. ред. Я. Чекапов.* Саратов: СГУ. 1978. № 2. С. 129–131.

282. Хромых Д. Н. Методика расследования актов терроризма с использованием взрывных устройств: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». СПб.: Юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2002. 215 с.

283. Цимбалюк В. М. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю по подоланню протидії з боку формувань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». К.: НАВС, 1999. 16 с.

284. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

285. Чаплинський К. О. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування. *Право і суспільство.* 2011. № 6. С. 208–212.

286. Черков В. О., Черков В. О., Чистолінов О. М. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих

(розшукових) дій за проектом нового КПК України. URL: <http://www.corg-lg.uvd.lg.ua/d120106.html>.

287. Чернышев М. А. Осмотр места происшествия как базовая тактическая операция: автореф. дисс. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». М., 2008. 24 с.

288. Шамара О. В., Бантишев О. Ф., Чорний Р. Л. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти): монографія. К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 160 с.

289. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, заключена в г. Шанхае 15.06.2001. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

290. Шевченко Б. И. Научные основы современной трасологии. М.: Моск. юрид. ин-т, 1947. 54 с.

291. Шепитько В. Ю. Криминалистика: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. Х.: Одиссей, 2005. 357 с.

292. Шепітько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными преступными группами и преступными организациями: монография. Х.: Юридическая Национальная академия Украины им. Я. Мудрого, 2000. 88 с.

293. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. Х.: Гриф, 1995. 200 с.

294. Шехавцов Р. М. Особливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора М. М. Михеєнка)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 грудня 2012 р.). Х., 2013. С. 348–350.

295. Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К.: НАВСУ, 2003. 20 с.

296. Шупилов В. П. Международная правовая помощь по уголовным делам. *Сов. государство и право*. 1974. № 3. С. 86–90.

297. Юрична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

298. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1979. Вып. 30. С. 116–120.

299. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография. М.: Издательство Казанского университета, 1983. 102 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведена відомість

про результати соціологічного опитування
співробітників слідчих органів СБУ у рамках написання дисертації
«Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів
із використанням вибухових пристроїв»
(у Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Київській,
Львівській та Харківській областях)

У додатку наведено відсоткові показники думок співробітників слідчих органів СБУ. В деяких питаннях, зазначених в анкеті, відповідь вимагалася однозначна. Відтак загальна сума відповідей становить 100%.

Низка питань передбачала декілька відповідей, тому опитуваним було запропоновано прорахувати їх, зокрема з'ясувати ступінь значущості пропонованої відповіді, що і позначилося на невідповідності загального відсоткового показника – 100%.

1. Стаж роботи в оперативних підрозділах

Показники	%
до 1 року	3
1–3 роки	12
4–6 років	22
7–10 років	33
10–14 років	16
15 та більше	14

2. Загальний стаж роботи

Показники	%
до 3 років	6
до 5 років	12
до 10 років	33
до 15 років	35
16 та більше років	14

3. Вік оперативних працівників МВС України

Показники	%
20–25 років	21
25–35 років	45
35–45 років	29
45–55 років	5

4. Рівень освіти

Освіта	%
вища юридична (3–4 рівень)	75
вища економічна	22
інша вища	3

5. Назвіть вибухові пристрої, які використовуються для вчинення терористичних актів

Варіанти відповіді	%
саморобні	0
військового призначення	100
різні	0

6. Назвіть основні обставини, що впливають на організацію розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
висока конспірація під час підготовки та вчинення злочину	89
всебічна підтримка терористичної діяльності окремими зарубіжними державами та міжнародними терористичними організаціями	75,5
застосування сучасних науково-технічних засобів для керування терористичними вибухами	66,7
використання сучасних малогабаритних підривних засобів із великою потужністю, що призводить до повного руйнування та знищення слідів злочину	77,4
значне фінансування осіб, які беруть участь у злочині	55,3
створення умов для приховання злочину	70,1
анонімне залучення виконавців для вчинення терористичних актів	31,3

7. Які, на Ваш погляд, недоліки у розробленні методики розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
відсутність наукового вивчення генезису протидії терористичним актам підрозділами СБУ	45,7
відсутність системної розробки організаційно-тактичного забезпечення розслідування терористичних актів після 2014 р.	55,3
відсутність розробленої криміналістичної характеристики терористичних актів, що вчиняються з використанням різних видів вибухових пристроїв, виготовлених воєнною промисловістю	80,7
залишення поза увагою проблем організації розслідування терористичних актів із використанням всього арсеналу негласних слідчих (розшукових) дій	64,5
неврахування особливостей організації зовнішньої взаємодії	57,7

під час розслідування терористичних актів за активної агресії іншої держави	
---	--

8. Назвіть заходи, які, на Вашу думку, поліпшать методику розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
посилити взаємодію органів досудового розслідування з міжнародними правоохоронними органами	56,7
підвищити санкції щодо покарання за вчинення терористичних актів	77,4
встановити додаткову фінансову відповідальність у разі виявлення фактів фінансування терористичних актів або сприяння їм	88,5
визначити спеціальний орган досудового розслідування терористичних актів	55,6
передбачити у КПК України можливість проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій до внесення даних до ЄРДР	51,2
розширити повноваження органів розслідування, зокрема щодо вимушених обмежень прав і свобод громадян (прослуховування телефонних переговорів та прочитання SMS і комп'ютерного листування)	45,6
встановити державне гарантування захисту потерпілих від цих злочинів (залучення як суб'єктів кримінального провадження) і надання їм матеріальної компенсації за заподіяну шкоду	77,4
розробити методику фінансової винагороди за повідомлення про осіб, що вчинили терористичний акт, та місце їх перебування	66,7

9. Які, на Ваш погляд, є способи вчинення терористичних актів залежно від використовуваного вибухового пристрою

Варіанти відповіді	%
з уповільненим спрацьовуванням (установка на заданий час; із затримкою спрацьовування)	18,5
дистанційне керування радіоканалом	28
у транспорті, що рухається; спрацьовують при зіткненні з об'єктом; у транспорті, що спрацьовують під час запуску системи руху (мотора)	25
міни-«пастки», що спрацьовують при піднятті, перекиданні	10
міни-«сюрпризи» у поштових відправленнях, посылках, багажі, ручній поклажі, побутових електроприладах, в урнах, туалетах	5
засоби ближнього бою (ручні гранати, гранатомети), ракети, міномети, артилерія тощо	25

10. Назвіть місця у Вашому регіоні, де найчастіше вчиняються терористичні акти з використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
громадські місця зі скупченням людей (метро, зупинки громадських транспортних засобів, стадіони, концертні зали, розважальні заклади)	85
транспортні засоби	25,7
багатоповерхові житлові будинки	47,7
представницькі приміщення	11,4
приміщення офісів, магазинів, супермаркетів, виробничі приміщення, комунікації міст, доріг	55,5
стихійні стоянки автотранспорту	45,6
культурні споруди та пам'ятники	8

11. Назвіть чинники, які, на Вашу думку, враховуються під час учинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
вибір найбільш безпечного часу (вечір, відсутність на вулиці відеоспостереження тощо)	88,9
можливість виконати задумане (знищення запланованого об'єкта, якнайбільше знищити людей, завдати якомога більшого матеріального збитку, вчинити тиск на владу і навести страх на населення, дестабілізувати обстановку)	92,5
використання багатолюдного місця з метою уникнути затримання	51
наявність дистанційного способу управління вибухом	44
можливість таємно встановити або залишити вибуховий пристрій	55,5

12. Вкажіть, які цілі, на Вашу думку, мають терористи, вчиняючи злочин на Україні

Варіанти відповіді	%
порушення територіальної цілісності держави	80,5
провокації воєнного конфлікту	66,7
зміни політичного ладу, політики держави, скинення керівництва	12
звільнення терористів, які перебувають у місцях позбавлення волі	6
привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)	15
нав'язування як офіційної ідеології певних національних, етнічних, релігійних стандартів суспільних відносин	17
розхитування стабільності, дезорганізації роботи органів влади й управління	12
підтримання страху та політичної напруги у суспільстві	7
заподіяння шкоди міжнародним відносинам	10.

13. Вкажіть причини вчинення терористичних актів в Україні

Варіанти відповіді	%
наявність російсько-імперських амбіцій РФ щодо припинення намагання українського суспільства приєднатися до ЄС з метою повного позбавлення радянського способу життя і вийти із політичної й економічної залежності від РФ	90
пропаганда РФ щодо відродження імперії шляхом утворення «нових» держав – ДНР, ЛНР	85,4
наявність екстремістської ідеології, яку поширюють російські ЗМІ	67,3
наявність намірів щодо захоплення влади всупереч інтересам незначної частини населення України, що призводить до виникнення соціальних конфліктів (Одеса, Харків)	55,4
наявність прогалин політичного, правового, фінансового, міграційного та прикордонного змісту, що свідчить про недостатню ефективність діяльності органів державної влади та управління щодо забезпечення безпеки країни від внутрішніх та зовнішніх посягань	66,7
наявність певних груп населення в Україні, які не згодні з політикою та діями органів державної влади й управління і протидіють їм, використовуючи насильство як форму поведінки	20,2
фінансова підтримка терористичних груп (держав ДНР, ЛНР) на рівні окремих зарубіжних держав (Росія, Іран, Афганістан та ін.)	80,3
можливість отримання значної винагороди за участь у терористичних організаціях та вчинення терористичних актів (наявність найманців із різних країн)	55,4
існування спеціальних навчальних центрів у закордонних державах (Росія, Іран, Афганістан та ін.) з підготовки членів терористичних груп та надання їм захисту щодо неможливості їх викриття	33,4
нелегальне розповсюдження зброї та вибухових пристроїв,	77,2

які безперешкодно отримують терористи (контрабанда, викрадення у військових)	
--	--

14. Від чого, на Вашу думку, залежить вибір місця щодо встановлення вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
вибір значного ураження окремих елементів об'єкта і великої кількості людей (основне приміщення, зал скупчення людей тощо)	56,7
наявність умов для прихованого встановлення вибухового пристрою	67,3
визначення зручного місця для керування вибуховим пристроєм на відстані	46,4
використання наявних умов для зашифрованого відходу з місця керування вибуховим пристроєм	45,5

15. Назвіть сліди, які утворюються під час підготовки, вчинення та приховання терористичного акту з використанням вибухового пристрою

Варіанти відповіді	%
матеріальні сліди, які утворюються під час контрабандного переміщення або викрадення вибухового пристрою	55,7
відтворення у пам'яті свідків (потерпілих)	33,2
під час закладення вибухівки	42,2
матеріальні сліди після застосування вибуху	88,9

16. Назвіть найбільш поширені способи вчинення контрабанди вибухових пристроїв у вашому регіоні

Варіанти відповіді	%
за межами митниці	55
у межах митниці, але поза зоною митного контролю	18
поза часом здійснення митного оформлення (тобто до	14

відкриття чи після закриття митниці, яка є тимчасовою або працює не цілодобово)	
через незаконне звільнення від митного контролю	13

17. Назвіть найбільш поширені способи вчинення контрабанди вибухових пристроїв у зоні ООС

Варіанти відповіді	%
через сірі зони (відсутність кордону)	22
через блок-пости	13
таємними обхідними шляхами	55
хабарництво під час перетину пунктів розмежування	10

18. Назвіть найбільш поширені способи вчинення контрабанди вибухових пристроїв у зоні Луганської області

Варіанти відповіді	%
здійснення підприємницької діяльності з окупованими територіями (при перевезенні товарів)	14
як волонтерська діяльність	21
як гуманітарна діяльність	19
домовленість на блокпостах із військовими	11
використання громадян та транспортних засобів, які перетинають умовний кордон через соціальні й інші проблеми	35

19. Назвіть основні способи втягнення осіб у терористичну діяльність

Варіанти відповіді	%
безпосередня зацікавленість отримання винагороди (грошової, матеріальної, земельної, нерухомості тощо)	23
фізичний чи психічний вплив на особу	11
обман – повідомлення неправдивих відомостей про патріотизм тощо	18

шантаж – психічне насильство, що полягає у погрозі розголошення відомостей, які порочать особу чи її близьких або які особа чи її близькі бажають зберегти в таємниці	5
використання уразливого стану особи	21
фізичне насильство – заподіяння ударів, побоїв, тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо	10
погроза застосування насильства – залякування (усно, письмово, за допомогою конкретних дій) особи або погроза застосування фізичного насильства до близьких родичів	12

20. Назвіть проблеми, які у Вас виникли під час розслідування терористичних актів, учинених із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
пошук залишених злочинцем слідів, що часто стає неможливим через остаточне їх знищення вибухом	85
ефект страху у свідків та постраждалих осіб, що зводить до акценту на вибуху, а не на підозрюваних	55
складність доведення причетності підозрюваного до вчинення злочину за наявності дистанційного управління вибухом або проведення його з використанням часового таймеру чи спеціальної закладки (розтяжки)	45
значна кількість проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів	66

21. Що таке, на Вашу думку, планування розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
планування слідчих (розшукових) дій як розумова модель того, що і як треба зробити задля досягнення істини	30,1
тактичні прийоми, засновані на науковій організації праці	24,3

елемент організації слідчої (розшукової) дії	28,5
розумова діяльність слідчого, спрямована на формулювання завдань слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань	17,1

22. Що, на Вашу думку, охоплює планування розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
створення слідчо-оперативної групи	100
висунення версій	89
складання письмового плану	75
визначення обставин, які потребують доведення, та вирішення інших завдань розслідування	66
окреслення шляхів, засобів і методів розслідування	57
забезпечення необхідним технічним оснащенням та інформаційним забезпеченням розслідування (доступ до криміналістичних та інших обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем)	66
визначення послідовності і строків проведення слідчих (розшукових) дій та пошукових дій	73
вирішення питання про призначення експертиз	46
визначення виконавців	80
визначення організаційних заходів щодо проведення антитерористичної операції	45
корекція плану	43

23. Які, на Вашу думку, необхідно створювати у складі СОГ малі групи окремого спрямування для розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
інформаційно-аналітичного забезпечення та аналізу	55
організації роботи й координації дій слідчих підгруп	30
відпрацьовування пунктів пропуску через кордон, на яких вчиняється контрабанда вибухових пристроїв та військових частин, чи може викрадатися вибухівка	25
з дослідження слідів на місцях вибухів (робота зі свідками й потерпілими)	45
щодо збору технічної документації	24
зі встановлення розмірів збитку	42
для впізнання трупів	33
щодо відпрацьовування зв'язків підозрюваних	24
із призначення всіх експертиз і контролю за їхнім виконанням	37
зі збору й обробки інформації, наявної на телебаченні та в пресі	17

24. Назвіть причини неналежного розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
недостатній рівень професійної та спеціальної підготовки слідчих	37,8
особлива складність та великий обсяг розслідуваних кримінальних правопорушень	52
відсутність узагальненої слідчої та судової практик	33
несприятливі умови службової діяльності (плинність кадрів)	30
недосконалість чинного законодавства	17

25. Назвіть загалом проблеми, які виникали під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до	39

вчинення терористичного акту (такі сліди можуть бути знищені вибухом, внаслідок паніки серед потерпілих, свідків, а в окремих випадках і через халатні дії учасників слідчого огляду	
встановлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту	20
Труднощі у роботі зі свідками, зумовлені і психологічним шоком, панікою, і особливостями людського сприйняття	33
створення терористами несприятливого емоційного стану, що породжує спотворення інформації, багато чуток чи домислів з боку свідків, рідше – безпідставне визнання вини психічно неврівноваженими особами, які прагнуть привернути до себе увагу	25
протидія розслідування з боку терористів – від намагань перешкоджати кримінальному провадженню до погроз вчинити повторні терористичні акти у разі невиконання їхніх вимог	35
доказування вини підозрюваного за відсутності прямих доказів	55

26. Як, на Вашу думку, впливає ситуаційний метод на побудову методики розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
належить використовувати ситуаційний підхід	95
сприяє виконанню планових типових завдань	5
дає змогу правильно визначити фактичне місце різних обставин у процесі розслідування	66
дає можливість висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії та визначити подальший хід розслідування	55
допомагає окреслити послідовність проведення гласних й	57

негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів	
сприяє уникненню слідчим помилкових рішень	37

27. Назвіть (з Вашої практики) типові причини неспрацьовування вибухового пристрою, встановленого для вчинення терористичного акту

Варіанти відповіді	%
неякісна вибухова речовина	20
неспрацювання детонатора	13
збій годинникового механізму, що призводить до ініціювання вибуху	16
неспрацювання дистанційного управління щодо ініціювання вибуху	12
поспішність встановлення вибухового пристрою особою-виконавцем, що призвело до помилок у виставленні вибухівки	21
інші причини	18

28. Чи є, на Ваш погляд, спосіб учинення терористичного акту як елемент криміналістичної характеристики основою для

Варіанти відповіді	%
встановлення ознак злочину	55
встановлення слідової ситуації	47
висунення і перевірки криміналістичних версій	77
планування розслідування	80
визначення особливостей організації й тактики провадження слідчих (розшукових) дій	65
криміналістичного прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів	47

29. Що, на Вашу думку, належить до тактичного забезпечення досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
тактичний прийом (найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого у процесі збирання, дослідження та використання доказів із урахуванням слідчої ситуації на певному етапі досудового розслідування)	57
тактична комбінація (певне поєднання тактичних прийомів, слідчих дій та інших заходів для вирішення конкретного завдання у рамках слідчої ситуації на певному етапі досудового розслідування)	65.
тактична операція (поєднання слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів, здійснюваних відповідно до погодженого плану)	48
тактична рекомендація (науково обґрунтована й апробована практикою порада, що стосується вибору і застосування тактичних прийомів)	52
тактичне рішення (визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію загалом або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи, вибір методів, прийомів та засобів досягнення мети)	66

30. Назвіть види слідчого огляду, які Ви проводили під час досудового розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
огляд місця події	100
огляд трупа	45

огляд вибухових пристроїв	66
огляд речей	77
огляд документів	30
огляд місцевості	80
огляд приміщення	59
огляд транспортних засобів	45

31. Із якою метою Ви залучали спеціаліста-криміналіста до розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
для виявлення, фіксації та вилучення предметів та слідів злочину	90
з метою попереднього дослідження предметів та слідів злочину	88
для пояснення походження тих або інших виявлених на місці події слідів та предметів	55
щоб зорієнтувати слідчого й інших членів слідчо-оперативної групи у виборі техніко-криміналістичних прийомів й визначенні меж огляду місця події, в яких варто відшукувати сліди й предмети	45
для повного і правильного відображення отриманої інформації у протоколі огляду місця події та участі у складанні доданих до нього планів та схем	82
з метою допомогти слідчому в пакуванні виготовлених зліпків та предметів, які вилучаються з місця події, і надання рекомендацій щодо їх безпечного транспортування	45

32. Назвіть речові докази, які Ви здебільшого виявляли під час розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
особисті документи злочинців	34
рукописні записи, топографічні карти, креслення й розрахунки	22
мобільні телефони, за допомогою яких терористи підтримували зв'язок між собою або із організаторами	44

33. Назвіть слідчі (розшукові) дії, які найчастіше Ви проводили під час розслідування терористичних актів із використання вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
обшук затриманого, приміщень, автомобілів, територій	98
освідування особи підозрюваного	84
допит свідків, експертів, спеціалістів, підозрюваних	100
впізнання особи підозрюваного, транспортних засобів, речей	42
проведення різних судових експертизи	100

34. Які особливості, на Вашу думку, необхідно враховувати під час проведення тактичних операцій зі затримання підозрюваного у вчиненні терористичного акту

Варіанти відповіді	%
за наявності вибухових пристроїв у підозрюваної особи її доцільно затримувати за місцем проживання або праці	34
якщо підозрюваний працює на виробництві, пов'язаному з вибуховими пристроями, то його доцільно затримувати по дорозі на роботу або додому, або викликати під якимось приводом до певної установи (військкомату, офісу фірми, вищої організації тощо)	38
з метою запобігання протидії з боку затримуваних осіб операцію проводити раптово з ефектами відволікання їх уваги	53
передбачити заходи з недопущення самогубства та знищення доказів	45

затримання у громадських місцях (ресторан, кафе, театр, вокзал тощо) здійснюється із використанням тактичних прийомів, що відволікають увагу (маскують учасників групи затримання) і забезпечують безпеку сторонніх осіб	100
під час затримання підозрюваного враховувати його риси характеру та його психологічний стан	61
	47

35. Які тактичні прийоми допиту, спрямовані на викриття підозрюваного у вчиненні терористичного акту, Ви застосовували

Варіанти відповіді	%
постановка доповнювальних, уточнювальних, нагадувальних, контрольних, викривальних питань	98
пред'явлення доказів	88,8
зачитування показань інших осіб	66,9
спростування неправдивого алібі	50,5
пред'явлення відеозаписів	33,4
використання раптовості	54,7
використання легенди	29,5

36. Які тактичні прийоми допиту для отримання правдивих показань підозрюваного у вчиненні терористичного акту Ви застосовували

Варіанти відповіді	%
спонукання покаятися і щиро зізнатися шляхом роз'яснення і шкідливих наслідків неправди, і сприятливих наслідків визнання своєї вини й активного сприяння слідству	20
вплив на позитивні риси особистості допитуваного, використання його схильностей, захоплень, високої професійної майстерності і турботи про професійний авторитет	42
використання раптовості у вигляді несподіваних запитань, коли допитуваний таких не чекає	30

37. Назвіть негласні слідчі (розшукових) дії, які Ви проводили у рамках кримінальних проваджень щодо терористичних актів, пов'язаних із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
аудіо- і відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України)	33,4
зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України)	112
зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)	33,4
обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України)	12,3
установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України)	55,2
спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України)	24
аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України)	34,4
контрольована поставка (ч. 1 п. 1 ст. 271 КПК України)	32,2
виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України)	9

38. Назвіть тактичні особливості етапів організації контрольованої поставки вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
збір оперативної інформації про контрабанду вибухових пристроїв та (або) проведення заходів щодо виявлення фактів їх незаконного транспортування	55
документування факту незаконного транспортування вибухових пристроїв, що передбачає проведення всього комплексу дій, пов'язаних із оглядом місця події, виявлення	47

та фіксацію слідів злочинної діяльності причетних до незаконного постачання осіб, оформлення відповідної документації процесуального значення	
реалізація заходів із забезпечення негласного контролю за переміщенням вибухових пристроїв та осіб, які його супроводжують, на маршруті до адресата	34
затримання отримувача вибухових пристроїв та викриття максимальної кількості осіб, причетних до протиправної діяльності	51

39. Назвіть судово-медичні експертизи, які Ви призначали у рамках кримінальних проваджень щодо терористичних актів із використанням вибухових пристроїв

Варіанти відповіді	%
судово-медичну експертизу трупа	42
судово-медичну експертизу живих осіб	55
імунологічну експертизу (крові, виділень, кісток, тощо)	45
експертизу речових доказів	77
судово-психіатричну експертизу підозрюваного	68
судово-психологічну експертизу підозрюваного	33

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Савчук М. В. Криміналістична характеристика способів вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород: УНУ, 2017. № 4. С. 295–289.

2. Савчук М. В. Питання організації планування розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Херсон: ХДУ, 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 144–147.

3. Савчук М. В. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють терористичні акти з використанням вибухових пристроїв. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 889. С. 144–147.

4. Савчук М. В. Правові основи міжнародного співробітництва під час досудового розслідування терористичних актів, учинених з використанням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Ужгород: УНУ, 2018. № 49. Т. 2. С. 158–161.

5. Савчук М. В. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 145–148.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Савчук М. В. Характеристика вибухових пристроїв, що використовуються для вчинення терористичних актів. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 1 грудня 2017 р.). Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 310–312.

7. Савчук М. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування терористичних актів, з використанням вибухових пристроїв. *Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22 грудня 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 336–340.

8. Савчук М. В. Судова експертиза як джерело інформації у розслідуванні терористичних актів з використанням вибухових пристроїв. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12–13 січня 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 100–104.

9. Савчук М. В. Вибухотехнічна експертиза у кримінальних провадженнях терористичних актів, вчинених з використання вибухових пристроїв. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 лютого 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 99–103.